పీఠిక.

ఇదినానాటకములలోఁ బదునొకండవది. నీతితోనిండిననాటకమును వ్రాయుమనినన్ను శ్రీ. శ్రీ. పీఠికాపురపురాజావారుకోరఁగా శ్రీబుద్ధబోధసుధను వ్రాసినట్లే, హాస్యయుక్తమగు నాటకమును వ్రాయుమని కోరఁగ వృద్ధవివాహమను నీనాటకమును వ్రాసితిని. శ్రీబుద్ధనాటకమగు వెంటనే 16-1-1910 తేదిని మొదలుపెట్టి 10-2-1910 తేదిని ముగించితిని.

ఈనాటకమునుగూడ మ. రా. రా. శ్రీ శ్రీ పీఠికాపురపు రాజావారేస్వధనత్యాగమున నచ్చువేయించిరి. విద్యాపోషకులుకవితాభిమానులునగు శ్రీ శ్రీ వారినిభగవంతుఁడు సర్వశ్రేయములునిచ్చి రక్షించుఁగాక!

దీనికి నాంది ప్రస్తావనలను వ్రాసి నాకుదయచేసిన నామిత్రరత్నమగు బ్ర. శ్రీ. కూచినరసింహముగారి కనేకనమస్కారముల నర్పించుచుంటిని.

ఆనెగొంది
28-8-10

పా॥ లక్ష్మీనరసింహారావు.

ఈనాటకమున వచ్చు పాత్రములు.

పు రు షు లు.

రామశాస్త్రి—వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు.

ముకుందశాస్త్రి—రామశాస్త్రిశిష్యుఁడు.

పేరయ్య—రామశాస్త్రికుమారుఁడు.

సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి—రామశాస్త్రికిమామగారు.

సాంబయ్య—వైద్యుఁడు.

స్త్రీ లు.

కాంతమ్మ—రామశాస్త్రిభార్య.

కామమ్మ—రామశాస్త్రికూఁతురు (వితంతువు.)

సుబ్బమ్మ, వెంకమ్మ } వితంతుస్త్రీలు.

అడవమ్మ, నాంచారమ్మ } వైష్ణవవితంతుస్త్రీలు.

శ్రీ

వృద్ధ వివాహము.

—•—

[నాలుగంకముల నాటకము.]

ఇది

ప్రచండ చాణక్యము; సారంగధరచరిత్రము
మొదలగు నాటకములం రచించిన,

పానుగంటి—లక్ష్మీనరసింహారావుగారిచే

రచియింపఁబడి

డి. వి. రమణారావుగారిచే

——:o:——

తణుకు

శ్రీ సౌదామినీముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి
ప్రకటింపఁబడెను.

మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు

1910

—

వెల 0—8—0.

శ్రీ

[నాంది.]

చం. బవరము, లాగనావ్యసన ♦ బాధలు, టక్కరికాండ్ర మోసముల్,
దెవులులు, చావు! లర్థిగృహి ♦ తిండికినై పడుపాట్లు, చింతలున్,
గవిసిజనాళి నుక్కుమొగిఁ ♦ గాల్చుచునుండ, సుఖావహంపున
వ్వనిని బెట్టి ప్రోచినద ♦ యాఘవు మీకు ముదం బొసంగెడున్.

(నాంద్యంతమందు సూత్రధారుఁడు)— పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారిచే రచియింపఁబడిన పదునొకండవ నాటకము "వృద్ధ వివాహ" మనుదానిని ప్రదర్శనమునకు సిద్ధముచేసి వేగరమ్మని నటితోఁ జెప్పి చాలసేపైనది. అదేమో యింకను రాలేదు. ఆఁడువారితోఁ బని యదిగో యన్న నాలుమాసములుగదా!

నటి—(ప్రవేశించి) ఇదిగో వచ్చితిని. గడియలు మాసములగుట యువవిరహులపట్లనఁ గాని, రామశాస్త్రిగారివలె వయోవృద్ధులగు తమయెడనెట్లు సిద్ధించునో తెలియకున్నది.

సూ—నీప్రహసనములు గట్టిపెట్టి, నాటకమాడుటకన్నియు సిద్ధముచేసి వచ్చితివో లేదో చెప్పుము.

నటి—సమస్తము సిద్ధముగ నున్నది. సింగారించుకొనుట కిండేమి రాజపాత్రములా? రాణులా? చెలికత్తెలా? రామశాస్త్రిగారున్న యువయువపటుత్వము మఱుఁగుపఱుచుకొనవలయు వారేకదా? కాంతమ్మ పేరునకు సువాసినియుఁ దీరునఁ బూర్వసువాసినియుఁ గదా! ఇఁక రుద్రాక్షమాలలు, విభూతిపండ్లు, పొడుముబుఱ్ఱలు,

స

న-

పలితోత్తమాంగములు, వితంతు వేషములు, తిట్లు, కొట్లు కావలసినన్ని.

సూ—అబ్బా! నీ వెప్పుడు పరిహాసప్రియవును మాటకత్తెవును గదా?

తే. గీ. అడ్డులేనట్టి సెలయేటి ♦ యంబులట్టి
వింతి! నీవాక్కులడరువి ♦ శ్రాంతిఁ గనక;
నిర్ఝరప్రతిగామిము ♦ నింగిపోవు
నల్లెయడఁగువానికి నెదు ♦ రైన యతఁడు.

న—పోనిండు; నేనవిచిత్రప్రలాపినిని; మీరు మితభాషులు. నాదియ్యాపు గొంతుక; మీస్వరము కలకంఠస్వరము.

సూ—ఏమి దెప్పుళ్లు? ఏమి పరిహాసములు?

న—పరిహాసము పరిహాసమనెదరు. పరిహాసజీవనమైన ప్రహసనమున కది యే లేనియెడల నాఁటకేమున్నది?

సూ—తే. గీ. కడుపు చెక్కలుగా నవ్వ ♦ నెడలనిడ్డి
ప్రహసనంబని తోఁచిన ♦ గ్రంథకలిత
బహుళసద్బోధనప్రథా ♦ వ్యాప్తిచేత
దివ్యనాటకములకింతఁ ♦ దీసిపోదు.

కావున సఖీ? నాటకరాజములలో నిది యొకటియని నిర్భీతిగఁ జెప్పవచ్చును.

న—నవ్వుమాత్రమూర్యా! గర్హ్యమా?

సీ. మానసముల్లోవిన్నది ♦ మోసి కాంచిన తల్లి
పలరించునదిబిడ్డ ♦ మొలకనవ్వు
చెమటయూర్చి సబ్బు ♦ సేకరించెడు తండ్రి
బాధకోదార్పు డిం ♦ భకునినవ్వు
వ్యపగత సౌఖ్యుని ♦ ద్రాహారకాముక
శ్రమహారి, వలచిన ♦ రమణినవ్వు,

శ్రమపడి పనిసేయు ♦ సత్సేవకునిస్వర్గ
రము, సుప్రసన్నుఁడౌ ♦ రాజునవ్వు

తే. గీ. కర్కశగ్రంథరచన వి ♦ క్లాంతచిత్త
మునకువిశ్రాంతి నిచ్చిహా ♦ యనిబొనఁగు
సద్విహాస్యప్రధానకా ♦ వ్యంపునవ్వు;
కానపానంబు భూకల్ప ♦ కంబుగాదె?

సూ.—దానికి సందేహమేమి?

న—అట్లైనఁ బరిహాసప్రియురాలైన వారదృష్టవంతులే కద?

సూ—సచ్ఛీలలగు పతివ్రతల చేపట్టినట్టి ధన్యపురుషులతరువాత.

న—అయ్యో? పరిహాసప్రియులందఱు దుశ్శీలలనియే మీయభిప్రాయమా?

సూ—నీవులోకమునందున్నంతవఱకట్లు తలఁచుటకెవఁడు సాహసింపఁగలఁడు?

న—సమయోచితముఖస్తుతులలో మీయనుపమానమైన దుష్యము నేనెఱుఁగుదును. కాని పాపము! నీతిమంతురాలగు కాంతమ్మయేమి సుఖమనుభవించినదో చెప్పుఁడు.

గీ. పుట్టిపెరిగినశించిన ♦ భూమియందు
నడతయోగ్యతఁగల్గు నం ♦ తస్సుఖంబు
బొందిలోనుండి ప్రాణము ♦ లొప్పువెన్కఁ
బారలౌకికసౌఖ్యంబుఁ ♦ బడయఁగల్గె.

కాంతమ్మ కాంతాతిలకము. లోకాతీతురాలు. అంత యదృష్టవంతురా లెచ్చటను లేదు.

న—ఔనౌను. అనుభూతములైన సుఖములు రెండు నదృష్టములేకనుక.

సూ—కాంతమ్మపట్ల మాత్రము నీనవ్వులాట చాలింపుము.

న—ఆజ్ఞాయుక్తుల కభేదముఁ గల్పించుకొని యట్లేచేసెదను. కాని

యొక్క సందేహము మాత్రము మీరు విడఁగొట్టవలయును.

సూ—అది యేది?

న—వితంతూద్వాహోపన్యాసము లిచ్చిన కాంతమ్మ శిష్టురాలేనా? మీమతమున స్త్రీపునర్వివాహములు మంచివేనా?

సూ—కాంతమ్మ శిష్టాగ్రేసరురాలు కాదని యామె పరమశత్రువైన ను బలుకలేఁడు. ఇఁక నీరెండవప్రశ్నముంగూర్చి నాకు యుక్తమని తోఁచినట్లు చెప్పెదను. విను.

ఉ. మంచియుఁజెడ్డయు,న్జఱుకు ♦ మాంద్యముధైర్యము కాతరత్వమున్
గొంచెతనంబు గొప్పయును ♦ క్రూరత శాంతియుఁ, గల్మి లేమి యె
క్కించి పరాత్మధర్మములఁ, ♦ కీలకముల్గ్రహియించి, పోల్చిరూ
పించుట సాధ్య; మొక్కొకని ♦ వేఱుగ జేసి యెఱుంగశక్యమే?

కం. ఇటనుండి కాంచనిమ్మం
బటసిలఁబడిచూడనదియె ♦ యత్యున్నతమౌ
నటె! యీకుటిల దృక్పటువుల
కిటు లేకాన్పించుఁజుమ్మి ♦ యిలసర్వంబున్.

న—బడితెగట్టిదే కాని, పాముమాత్రము చావలేదు.

సూ—ఏమి? ధర్మసూక్ష్మ విచారణములో బడితెలుఁ బాములేలవచ్చి నవి?

న—మఱేమియు లేదు. నాసంశయ సర్పముపై మీతత్వవాక్యగదాఘాతము లేనియుఁ బనిచేసినవి కావనుచున్నాను.

సూ—అలాగుననా? కావలసిన యుత్తరము స్పష్టీకృతము కాలేదని యాయధిక్షేపించుచుంటివి? అట్లైనవిను.

తే. గీ. స్వైరిణీఘోరగుప్తపా ♦ పములు సేయు
నారిగతికంటె మంచిది ♦ మాఱుమనువు;

కాని దిధిషువునరిరాదు ♦ మానితగుణ
ధన్యయా బ్రహ్మచారిణి ♦ తంతువునకు.

న—సరి! మంచిచెడ్డలును గుణాగుణములును దృష్టిభేదముబట్టి మాఱు నని యిప్పుడు విస్పష్టమైనది. ఆర్యా! మఱొకమాట. కాంతాలలామయగు కాంతమ్మ స్త్రీపునర్వివాహము దూష్యముగాదని చెప్పి, తాఁగడుమరవస్థలోనుండి, లేశమైన నిర్బంధము లేనప్పటికిని దిరుగఁబెండ్లి చేసికొనలేదేమి?

సూ—అట్లు సేయుట మధ్యమపక్షముకాని యుత్తమపక్షముగాదనియాచరణపూర్వకముగఁ బ్రజకు వెల్లడిసేయుటకు. ఇట్టిమహానుభావురాలామెయొక్కతెయే కాదు. నారీపునర్వివాహోపదేష్టలలో యోగ్యులు కొందఱట్లే కావించుచున్నారు. క్రియాప్రతికూలబోధనము ప్రస్తుతకాలపు బాలవితంతువుల దుర్దశముచే గరగునవనీతకోమలములగు వారియంతఃకరణములను సూచించుచున్నది.

న—చెప్పునది చేయకుండిన "నాచరణపూర్వకముగ" ననెదరేమి? "నిరాచరణరూపముగ" నన్నఁ బాగుగ నుండదా?

సూ—వారిధికైనఁ బారముండును గాని నీవితండవాదమునకుఁ దెంపు లేదు. అట్లయనుకొమ్ము.

తే. గీ. ధనముబుద్ధియు బలమును ♦ ధారపోసి
భరతవర్షంబునభివృద్ధి ♦ పఱుపబ్రహ్మ
చారిణీబ్రహ్మచారులే ♦ చాలువారు;
రామశాస్త్రిశతంబున్న ♦ నేమిఫలము?

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

వృద్ధవివాహము.

ప్రథమాంకము.

ప్రదేశము:—గోదావరీతీరమున నొక గ్రామము.

ప్రవేశము:—రామశాస్త్రియు, ముకుందశాస్త్రియు.

ముకుం—తాతగారూ! కూడిరానిదానిఁ గూర్చి యీజిజ్ఞాస యేల!

రామ—కూడిరాకపోవుట యేమి! కూడివచ్చుటకయియే తెచ్చుకొం టినా! ధన మెక్కువగ నుండియూ! ఒకటి కాదు—రెండు కాదు—మూఁడు కాదు నాలుగువేలు—కఱకులు—దూటబిళ్లలు దీని తండ్రియొదానఁ బెట్టితినా! ఇది కాక నగలక్రింద పదునాలు వందలు దీనియొదానఁ బెట్టితినా! ఏమి? మాటలాడ వేమి?

ముకుం—పెట్టితి నని పెట్టితి నని పలుమా ఱనుకొందు రేల? ఎవని కొఱకుఁ బెట్టితిరి. మీకొఱకు మీరు పెట్టుకొంటిరి.

రామ—నాకొఱకు—నాశ్రాద్ధముకొఱకు—నాగొంతుక కొఱకుటకుఁ బెట్టుకొంటిని. మెడచుట్టుఁ ద్రాఁచుపామును—కత్తులజోనును—చెఱకులరాట్టమును—

ముకుం—తమ కిప్పుడు తెలిసినది. తమప్రథమకళత్రము నశించినతరువాత సంచయనదినమునఁనే కాదా. శ్మశానవాటికలో ఓరే! ముకుందశాస్త్రి! తిరుగఁ గొంప నిలువఁబడినగాని బ్రతుకునాధార మేమియు లేదుసుమా! చచ్చి స్వర్గముననున్న యీయిలా

లితో నెంతకాల మెంతసౌఖ్యముగ నెంతనిరంతరప్రేమముతోc గాపురమును జేసితి ననcగ, నదిగతించినయుత్తరక్షణమున దాని స్థానమున మఱియొకతె నిల్చి నన్నాదుకొనినcగాని నాతనువు నిలువcబడదు. నాప్రాణము నిలువcబడుసాధనము లేదని మీ రపరమంత్రమతో జెప్పc బ్రాహ్మణుని పాదములందు, సంభావనకు వచ్చినబ్రాహ్మణులపాదములందు, నాపాదములందుc బడ లేదా? "దినములు జరుగనీయవయ్యా యింతలో బేలcబడcగూడదయ్యా!' యని వారు మిమ్ము మందలింప లేదా? పరామర్శమునకు వచ్చి న ప్రతినరునితోడను "బాబూ! నామాట నేమి చెప్పితిరి. మీ రు నడుముకట్టుకొని ఇందులో నహామస్మియని యొకని పైc గర్తృ త్వము బెట్టకుండ విధ్యుక్తముగాc దంతు జరిపినగాని నాద్వితీ యవివాహకర్మము నిర్వహించు నెత్తు లే"దనియు "నీదైవలోపము మీదో మీపెద్దకొడుకుదో యయినట్లుపాట్లు పడినcగాని యీ బ్రహ్మత్య మీమెడకుc జుట్టుకొనుట తప్ప' దనియును, మీరు చితతను బరిత్యజించి పలుకుచువచ్చిరి గాదా? అంతతొందర యప్పుడు పడినందులకు ఫల మిప్పుడు సిద్ధించినది. నేను కఠిన ముగ నడిగినc గోపము గాని మీ కీవయస్సున వివాహ మెం దులకు?

రామ—ఈవయ స్సీవయ స్సని యిదివఱకుc గూడ పలుమాఱంటివి! నావయస్సు ఎంతని నీ వనుకొనుచున్నావు?

ముకుం—ఎంత లేకేమి? మాతాతగారిపంచశిఖలవేళ మీరు బ్రహ్మ చారిగc గూరుచుండినారcట కాదా!

రామ—అవును. అయిన నేమి? మీతాత యర్థాయువుముండకొడుకు కావునc గడ తేరినాcడుగాని, యతని కిప్పటివఱకు జీవించియుండు

ప్రథమాంకము.

నెతల వయస్సు డెబ్బదిరెండే కాదా? అతని దక్షయ, నాతి దుర్మతి.

ముకుం—కావున, మీ కిప్పుడు డెబ్బదియేడా? అబ్బో!

రామ—అబ్బో! యందు వేల? డెబ్బదియేడేం ప్లేమంత హెచ్చువయస్సు! పరమాయువు నూటయిరువది యగునవు డిది నాకు మంచి నడికాలము—

ముకుం—నడికాల మేమిటి! నా శ్రాద్ధము. మచ్చునకైన నొక్కపన్ను లేకుండ నన్ని యూడినప్పుడు—

రామ—నాకుఁ దెలియక యడుగుచున్నాను. వండ్లెందులకు? వండ్లకు బెండ్లికూఁతునకుఁ నేమిసంబంధ మున్నది. వండ్లతో భార్యను బీఁకవలయునా! కొఱుకవలయునా? మాతాతగారికి యెనుబది యొకటవసంవత్సరమునఁ గళత్రవియోగ మైనప్పుడు పూర్వులు సంపాదించినయగ్రహారము నమ్మి యయిదేండ్లపసికూనను, జేసికొనినాఁడు. అతని కప్పటికి తల బట్ట, కాలు సొట్ట, కన్ను లొట్ట, నోరు లొడలొట్ట. అయిన నేమి? మామునలమ్మ యింకా వ్యక్తురాలు కాకుండనే మాతాతగారితొందరచేత నిషేకముగానిచ్చిరి. అయిన మూఁడుసంవత్సరములలో పెడిపెడి పెడిమని మాతండ్రులు ముగ్గురు పుట్టలేదా? మొదటినుండియు, మంచి పిండవృష్టిగల కొండవీటిసీమకోవ మాది. చూడు! మనలో మనమాట! నేఁటివఱకుఁ బూటకు మూఁడుసోలలబియ్యపన్నము పావుశేరుకందిపప్పు నొక్కయావకాయ కలయఁగలిపి యరసోలెడునేతితో మెదాయించి మూఁడుముద్దలక్రింద నెగల వేయవలసినదే! మొదటిమాఅంత మరుమాఱు ఎడ్డించుకొని, చింతగింజవేసిన మునుఁగని శేరున్నరపెఱుగుతోఁ గళ్ళమంత కట్ట గట్టి జుఱ్ఱున పీర్చి గఱ్ఱున త్రేఁచవలసినదే కద!

ముకుం—తాతగారూ! ఇది యొకవిశేషమా! మీసాపాటునకు సోలల్లు శేరులే లెక్కగాని మామలవగేదెకు, కుంచములు గోలెములు గూడ లెక్కలేదు. ఇదికాక కావడితుక్కు, పోణకడుపొట్టు గురగురమెరమర. అయిన నేమి! విచారము లేదు. కుంభవృష్టిగ పాలనిచ్చుచున్నది. ఇంతయుఁ జెడదిని మీ కిచ్చుచున్న దేమిటి?

రామ—అయ్యయ్యో! ఇయ్యనీయనిదే—అయ్యయ్యో! ఇయ్యనీయనిదే! ఆమాత్ర మవకాశ మిచ్చినయెడల నిత్తునా యిచ్చి చూపింతునా! బారెడు నెడములోనికైన రానవ్వ దింకఁ జావనా? నా వంకఁ జూడనైనఁ జూడదే! నాయుబుసే తలపెట్టదే! ఊ. నామాట యెవఁడైనఁ జెప్పినవినదే! ఊఁ. ఇఁక నన్నేమి చేయుమంటివి! అక్కడకు—కాలానుగుణ్యముగ వర్తింపవలయు నని పెద్దలు చెప్పినా రని—పడుచువానిగఁ బైకిఁ గానఁబడవలయు నను నాందోళనముతో—చూచితివా! ఇవిగో! గడ్డముమీఁదఁ గొమ్ము లెట్లుఠవరగా చందురువంకలవలెఁ దంటసముతో దిద్దించితినో! చూడుం! మావంశమువారిలో నెవ్వరికిని లేనివి—దర్భపుడకలవలె—. సన్ననిక త్తెరమీసము లెట్లుంచితినో చూడుము! ఈవైపుచూడుము! ఈ పిలకజుట్టునకుఁ జుట్టుబంచపాళిదింపించి యెట్లుబంగాళాహాంగు చేయించితినో చూడుము! ఇంతకంటెఁ దనకుఁ గావలసిన దేమి? ఇంతకంటెఁ బడుచువానికి మాత్రమదనముగా నేమియుండును?

ముకుం—తాతగారూ! ఏమినీ వెఱ్ఱి. గడియారమునకుముండ్లు వెనుకకుఁ బెట్టినంత మాత్రముచేతఁ గాలము వెనుకకుఁ బోవునండి!

రామ—అదేమిమాట! కాలమునకు వెనుక నేమిముందేమి? పదునెన్మిదేండ్ల వానికంటె నిరువదియైదు వత్సరములవాఁడు పెద్దవాఁడ్లు

యెనుబదియైదేండ్లవానికంటె డెబ్బదియేండ్ల నేను చిన్నవాఁడను. కావున నిఁకఁబడుచువాఁ డెవ్వఁడు? ముసలివాఁ డెవ్వఁడు? ఈమాత్రము జ్ఞానము తన కక్కఱలేదా? ఉన్నమూఁడు మాన్యములలో నొకమాన్యము తనకొఱ కమ్ముకొంటిని. ఏదో సుఖపడ వలయుననియే యీపనిచేసితినా? సుఖమొందుటకుఁ దగినసమర్థత నాకుండుటచేతనే యిట్లుచేసితినా? ఈమాత్రపు పరేంగితజ్ఞానము—ధర్మసూక్ష్మజ్ఞానము తనకుండనక్కఱలేదా? మగఁడనఁగ నెట్టిముండకొడుకా? చెప్పరానివాఁడా? అంటరానివాఁడా? చూడరానివాఁడా? ఉఁ. కుఱ్ఱది—కసుగాయ—తెలివితక్కువపెద్దమ్మ—క్రమక్రమముగ నదేయెఱుఁబడి మఱుగునని నాలో నేను శాంతించుకొని—యడఁచుకొని—ఓదార్చుకొని—నిమ్మళపడి—సంభాళించుకొని—తాలుపడి మూఁడేండ్లు గ్రుడ్లుకాయలుగాయఁ జూచితిని. ఊహుఁ. అంతకంతకు బిఱ్ఱబిగువేకాని ఊహుఁ. ఒక ఉరోసరోస — ఒక ఊధుమధుమ — పెట్టెడునగలు పెట్టితినా! ఒక్క నానుపోచయైన మెడలో నుంచుకొనదు గదా. మొగమున బొట్టయిన లేదుగదా! ఆహితాగ్ని ముండకొడుకు పెండ్లము గదా! త్రెంపిపోసిన దానివలె తానున్నప్పుడు నాకడుపెంత దహించుకొని పోవును? విచారించు. ఇఁక నాబ్రదుకేమి కావలసినది? ఈవితంతు స్వరూపమును తాను వహించినయెడల నేను శీఘ్రముగఁ జత్తునేమోయని లోపల నుబలాటము పడుచున్నది కాఁబోలు!

ముకుం—అట్లనకుఁడు! ఇప్పటి కాంతలకందఱు కట్టివేషమే రుచించునదై యున్నది. ఇదినవనాగరిక పద్ధతి.

రామ—నవనాగరికమో నాశ్రాద్ధమో? నిక్షేపములాగునఁ జింతపిక్కయంత దళముగ మొగమునఁ బసపుఁ బూసికొని, పార్వతీదేవి

లాగునఁ బట్టెడుకుంకుమ బొట్టుపెట్టుకొని, గోచిలేకుండఁ గోక
కట్టుకొని, పూసలరవికయో అద్దములరవికయో దొడిగికొని,
యొడలినిండ నగలఁబెట్టికొని, గల్లుగల్లుమనుచుఁ గన్నులపండు
వుగ నింటిలోఁదిరుగుచు, ఉఁ. సంధ్యావందనమునకు రవంత
నీరు—ఇం| దాక్షికిఁ గాసంతవిభూతి—క్షౌరముచేయించుకొన్న
ప్పుడు శిరశ్శుద్ధికిఁ గాసంతగోమయము—పొడుముకుండులోని
కి రవ్వంతనున్నపుపాయ—ఇటులేయేదో యొకటి—చేతికందిం
చినట్లు—అందించకుండునట్లు కాకుండ—యేదోకొంత విలాస
ముగ—ఇఁక సందెబడుతోడనే—వంటయింటి యఱ్ఱుగోడచా
టునుండి యట్టెకొంచెము దొబుచ్చి—విడివిడని పంచపాళిశలు
పుల సందునుండి పెదవులువిడివిడని యినుమంతనవ్వు—ప్రక్క
యని, పఱపని, ఆకని, వక్కయని, ఊఁ అని. ఆఁ అని, లేకపో
యినప్పుడు పెద్దవాఁడను, నాయిల్లువల్లకాదుగాను—సాము
ప్పెట్టుగడువ వలసినది? నాలుగువేలిచ్చుకొన్న భ్రష్టుఁడనగు
నేను ,,ఆ,, యన్నమాత్రపు ధ్వనిని నోచుకొనక పోయితినా?
మాటలాడవేమి? ఇఁక నాముప్పెట్లు గడువవలసినది?

ముకుం—ముప్పుగొంగళితోఁగడచును. కుంపటితోఁగడచును. కోల
యూఁతతోఁగడచును. వేళపట్టునఁ గాసంతగంజికాచిపోసెడు
వంటవానితోఁగడచును. అంతప్రారబ్ధము మీకులేకుండ నిక్షే
పములాగున వండిపెట్టుటకు మీయన్నగారికూఁతురు ముప్పది
సంవత్సరములనుండి యేకచ్ఛత్రముగ నిరంకుశవైధవ్యమనుభ
వించుచు మీయింటిలోనే యున్నది కాదా!

రామ—కామియేనా? ఉన్నది. పాపము. దానికేమిసుఖమున్నది? మ
గఁడుపోయినాఁడని రేయుంబగళ్లేడ్చుచునే యుండును.

ముకుం—(మగఁడింకచావలేదని యేడ్చుపెండ్లాముకంటె మగఁడెప్పుడో పోయెనని యేడ్చుకామమ్మ మంచిదికాదా?)

రామ—అది మంచిదే—

ముకుం—అట్లైనప్పుడు—ముప్పుసౌఖ్యముగ గడచుటకిట్టి ప్రశస్తావకాశములున్నప్పుడు లంఘనములలో మనుగుడుపు ముచ్చటవలె మీకీదిక్కుమాలిన మాఱుమనుమెందులకు?

రామ—అన్ని సౌఖ్యములటుంచవోయి? ఎందులకని యెఱుఁగనట్లయడిగెదవేల? అగ్నికార్యము—అగ్నికార్యము. ఇది యెట్లుజరుగును?

ముకుం—అగ్నికార్యముకొఱకా? నాలుగణాలుపెట్టి కొనినపిడకలగూటితో నింటిపదిమందియగ్నికార్యము జరుగునప్పుడు నాల్గువేలు వృథావ్యయమేమీ?

రామ—బాగుగఁ జెప్పితివి. ఒడ లిట్లు కాలిపోవుచునే యున్నది. దీని గుణ మేమైనఁ జక్కఁబడునేమో—పైమాఘమాసములో యజ్ఞముకూడఁ జేయవలయు నని కొండంతయాస పెట్టుకొని యున్నాను.

ముకుం—ఉన్నగతి మీరే తప్ప గత్యంతరము లేనిమీముదితయే మిమ్ము మూరొక్కననప్పుడు అంకులాడియైనరంభ "రావోయి రామశాస్త్రిమగఁడా" యని మీబుంగమొగమునకు మంగళపుటారతి యిచ్చు ననుకొంటిరా యేమి? అక్కడ వేగరుసుగడ్డపు మొఱకుతురకబంటుచేతఁ బైజారుదెబ్బ లున్నవో? ఇక్కడ నవి మాత్రము లేవు కదా. అనిన మీకుఁ గోపము కాని పెండ్లైనమఱునాఁ డింటికి భార్యను దెచ్చితిరి కదా. ఇప్పటికి మూఁడేం డ్లయినది కదా! ఆమెను బుజ్జగించవలసినరీతిగ బుజ్జగించిన యెడల నీయెడమొగము పెడమొగ మెందుల కుండును?

రామ—బుజ్జగించ లేదు? అడుగు! మాకామి నడుగు! మాచుపేరిగాని నడుగు! దానిరెండుకాళ్లు బట్టుకొంటిని. జన్నిదములు ద్రెంపుటకు సిద్ధపడితిని. రెండు లెంపలు వాయించుకొంటిని. నీవు చెప్పినట్లు విననియెడల నేను పొట్టిశాస్త్రిపుత్త్రుఁడను గానని యొట్టు పెట్టుకొంటిని. నన్ను తనమెట్టెలకాలితోఁ దన్ను మని యీబట్టతలకాయ దానిపాదములయెదుటఁ బెట్టి వెక్కి వెక్కి యేడ్చితిని. ఇంతకంటె మగవాఁడైనపడుచువాఁడుమాత్రము చేయవలసినబుజ్జగింపు లేవో చెప్పు?

ముకుం—మీబుజ్జగింపులు బూడిదగాను! చాలుచాలు! మీరు తెలిసినవారే కాని స్త్రీని వశ్యముచేసికొను తెలివిమాత్రము మీకు లేదు.

రామ—నాకుఁగూడ నీవనినసందేహమే మనస్సునఁ బొడకట్టి యెదో గ్రామములో నెవరోదొరగారు స్త్రీవశ్యమునందు ధర్మార్థముగ నిచ్చుచున్నారని తెలిసి యామందుఁ దెప్పించితిని.

ముకుం—ఆదొరగారికిమాత్రము నిక్కచ్చినదా! ఆయన బ్రదుకు మీబ్రదుకుకంటె నధ్వాన్నముగ నున్నది.

రామ—నేను నమ్మను నాయనా! నాబ్రతుకువంటిది నాదే కాని మఱియొకరిది కాదు. తుట్టతుద కేమియుఁ జాలుపోక కామిని యీదినముననే సోదికిఁ బంపినాను.

ముకుం—సోది యెందులకు?

రామ—ఆమాలది మంచి దిట్టమైనదఁట! గొల్లవెంకిగూడ దీనివలెనే కొంతకాలము మగఁ డనగఁ నెగిరియెగిరి పడుచుండెనఁట! అప్పుడీమాలదేదో మంత్రించి తాయెతు నీయఁగ టక్కుమని వెం వెనుకటియెక్కగిరిపోయి సంసారము చక్కఁబడినదఁట!

ముకుం—సంసారము చక్కఁబఱుప లేనిలోపము మీలో నున్నప్పు పోది మిమ్ముఁగూర్చి యడుగుమని చెప్ప లేక పోయితిరా?

రామ—అదేమిటి? నే నేమిటి? పేరున కేకశరీరముగా నే యేడ్చుచున్నాము గాదా?

ముకుం—మీయర్ధశరీరిణిమెడల మీయాదరణము సరిగా నుండినపక్షమున నింతదనుక రానేరాదని నాయభిప్రాయము.

రామ—లోకువ నేనుగాన లోప మెప్పుడు నాదే యని నీవు మందలించుచుందువు. ఇఁక నామెడలఁ గలిగినపెద్దలోపము నేనింక నురి పోసికొని చావకుంటయే.

ముకుం—ఉరి యామెకుత్తుకకుఁ బోసినప్పుడు చావు మీకెట్లు సంభవించును?

రామ—నేను పోసినయురి యేమి? మంగళ సూత్రమేనా?

ముకుం—అంతటితో నూరకుంటిరా? ఆమె నెప్పుడైన స్వేచ్ఛగ వీథిలోనికిఁ బోనిచ్చితిరా?

రామ—మనము సంసారులము కాని సానులము కాముగద! ఉఁ. తాను వీథినిబడి చేయవలసినపని యేమున్నది? గడయెక్కి దొమ్మరియాట యాడవలయునా? గజ్జెకట్టి గంతు వేయవలయునా? ఉఁ. సమస్తమైనసామగ్రి యింటిలోనే యున్నదే! పూతికపుల్లకొఱకు గుమ్మము దాఁటవలసినపనిలేదే! నేనింటిలోనే తనచుట్టు చుట్టుతిరుగుచు నుంటినే! నన్నుఁ గాదని యిఁకఁదా నెవరిని జూడ వీథిలోనికిఁ బోవలయును? ఉఁ. తనకు తుద మొదలు తెలియదు గాని తాను వీథికెక్కిన శిరచ్ఛేద మెవనికి? శుద్ధ శ్రోత్రియులు వైదికశిఖామణులు, నిత్యాగ్నిహోత్రులు లయిన రామశాస్త్రులుగారిగృహిణి యందురుకాని, తనబాబు పేరుతనతాత పేరెవఁడైన నెత్తునా?

ముకుం—అయ్యో! ఇప్పుడు మీరిట్లు సెలవిచ్చుచున్నారు కాని మీ ప్రథమభార్య స్వేచ్ఛగా మనవారందఱియింటికి భోజనమునకుఁ బేరంటమునకు వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండెనే కదా?

రామ—దానియోగ్యత! దానిప్రాపంచికజ్ఞానము! దానిపతిభక్తి! దానితోడనే యంతరించినవి. దానియాచారము. దానిశుద్ధి నే నెచ్చటఁ గని విని యుండలేదు. దూర్వాలతో గోమూత్రము ప్రక్కపైఁ జల్లనిదే నాయొద్దఁ బండుకొనునదికాదు. కర్మము చాలక నూకాలమ్మజాతరకో సుబ్బారాయుడుతీర్థమునకో నన్ను ముద్దుఁబెట్టుకోవలసివచ్చినప్పుడు ముందుగా బుగ్గమీఁద రవంతగోమయము రాయనిదే ముద్దుఁ బెట్టుకొని యుండలేదు. అట్టి శుద్ధాచారసంపన్నురాలు! ఉఁ.

ముకుం—ఆమెమాట యిఁక నెందులకుఁ గాని ఈమె వీధిలోనికిఁ బోయి తోడిపిల్లలతోఁ గొంతయాట పాట యేదో చూచుకొనుచుండినఁగాని చిన్నతనపుముచ్చట లెట్లుతీరఁగలవు? కాటికిఁ గాళ్లు చాచుకొనినమీ కాపడుచుదనపుప్రసక్తి యెట్లు తెలియఁగలదు? కావునఁ గొంత స్వేచ్ఛ నామె కిచ్చియుండవలసినది.

రామ—పొరుగింటికిబోయి తానాడునాటలుపాడుపాటలునేమున్నవి? ఇంటిలోఁదనతోడియాడువాఁడేయగుపేరిగానితో నాడుకొనఁగూడదు? కామిముండపాటలగాదిగద! దానియొద్ద ‟గోవింద రామపాట,, నేర్చుకొనఁగూడదు!

ముకుం—వత్తులు చేసికొనువృద్ధవిధవలపాటలు క్రమక్రమముగ నేర్చుకొనఁగూడదా? సావకాశముగ ముందుపాడుకొనఁగూడదా? ఈ పిల్లను పొరుగిండ్లకుఁ బోనీయకపోయినపోనిందు. పొరుగుపిల్లలుకూడ మీయింటికి వచ్చి యీమెతో నాడుకొనుచుండఁగ

"మీరిచ్చట నాడుకొనఁగూడదు; మీయిండ్లకు మీరుపొం డ"ని బెదరించినారఁట! యెందు చేత?

రామ—ఈపిల్లలు రాకున్న యెడల వారితోఁ జేయుకాలక్షేపము నాతోఁ జేయునేమో యని దేవులాటచేత నట్లు చేసితిని.

ముకుం—అయ్యయ్యో! ఆమె మీతో సీతమ్మవారియాట నాడునా? చిట్టిచిట్టిమిరియాలాడునా? చిప్పిచిప్పిగోళ్లాడునా?

రామ—నాదిక్కుమాలినబ్రదుకునకుఁ జిప్పిచిప్పిగోళ్లయాటవలె కెందులకు? ఈతొక్కమీఁద బయలుదేరినతామరపైఁ దనచిట్టిచిట్టిగోళ్లతో గుల్లగ గోకి రవ్వంతతులసియాకు దానిమీఁద రాయరాదా? అట్లుచేసిన నాప్రాణము లేచివచ్చునే! నాప్రాణము లేచిపోవలయునని తనకున్నప్పుడు—

ముకుం—అటు లామె కుండుట యాశ్చర్యముకాదు. ఉండఁదగినదే! ఆమె యిచ్చటకు వచ్చినతరువాత మీరెన్ని తెలివితక్కువపనులఁ జేసి యామెచిత్తమున కసంతుష్టిని కలుగఁజేయలేదు! ఇంటిచుట్టుగోడ లన్నియెత్తు చేయించినారా?

రామ—వలదా? కుఱ్ఱది. తంగేడుచెట్టుపూఁతలాగున నొడలినిండ నగలు! నాయనా, జాగ్రత్తగ నుండవలదా?

ముకుం—నాకడ దొంగతన మొకటియా? ఏల యెత్తు చేయించితిరో నే నెఱుఁగనా? ఊరివారంద ఱెఱుఁగరా? ఆమెమాత్ర మెఱుఁగదా? ఎఱిఁగియుండి మిమ్ముఁగూర్చి యేమనుకొనునో కాసంత యాలోచించినారా? ఆమెయందు విశ్వాసము లేనట్లుమీకు స్పష్టమా? మీయందు సమర్థత లేనట్లామెకు స్పష్టమా? ఈ రెండు నూరివారికి స్పష్టమా? ఆమెకు దుర్బుద్ధిపుట్టఁదగిన దని మీకు స్పష్టమా? అట్టిదుర్బుద్ధి పుట్టఁదగినదనుదుర్బుద్ధి మీకు పుట్టి

నట్లామెకు స్పష్టమా? ఈరెండు నీచుట్టుగ్రామములలో తిరుగు బోతుల కందఱకు స్పష్టమా? తాతగారూ! తూములో లిద్దె కొట్టఁగలరు గాని మనసులోనిలోఁటు కేమి కొట్టఁగలరు? తలుపులకు రెండుగడియలు వేయఁగలరు గాని తలఁపుల కేమి వేయింపఁగలరు? దొడ్డిదారికిఁ గంపఁ గొట్టింపఁగలరు గాని తప్పుదారి కేమి కొట్టింపఁగలరు? గదికిఁదాళము వేయఁగలరు గాని మది కేమి వేయఁగలరు? ఇట్టి నిరుపయోగపు నిర్భాగ్యపుఁబనులు చేయుచున్నప్పు డామె కసహ్యము కలుగదా? మీమును మనమరాలు కాఁదగినదానిని తగుదునమ్మ యని మనుమాడితిరి. ఇది లోకాసహ్యమైనపని. అంతటితో నూరకుండక—

రామ—ఆఁ! ఆఁగు! ఊరకుండక—ఊరకుండక—దానియిష్టమైనదారిని దానిని బోనిమ్మని నీయభిప్రాయమా? అటులైన మగఁడు మాదిగముండకొడుకను నేనెందులకు? మాతామహార్జితమైన మాన్య మమ్మక మెందులకు? ఊఁ. అది యేపాటపాడిన నాపాటకు వెనుక నే నుపాంగము పట్టవలసినదే? అది యాడిన తెయితక్కల కెల్లఁ దాళపుహుంగు చేయవలసినదే? ఊఁ. దానియిష్టమా? విస్తళ్లుపాఱవేయుటకుఁ బోయి దొడ్డితలుపుఁ దీసి తొంగి చూచుచుండఁగ దారి మూయింపక నానోరు మూయించుకొనుమందువా? కిటికితలుపులు పనిలేక తీసికొనియుండఁగ తలుపులు వేయింపక లెంపలు వేయించుకొనుమందువా? ఇన్ని చేసిన నూరకుండక గోడకన్నములనుండి నిక్కిచూచుచుండఁగఁ గన్నములు పూడ్పింపఁక కన్నులు పూడ్పించుకొనుమందువా? మంచిబుద్ధిమంతుఁడవు.

ముకుం—అయ్యయ్యో! నాయభిప్రాయ మేమో మీకు బోధము కాలేదు.

రామ — కాకపోవుట యేల? కావలసినంత బోధమైనది. “ఓకోరమీసాల క్రోతులారా! ఓవంకచూపుల కొంకనక్కలారా. ఓతాంబూలపుఁబెదవుల దద్దయ్యలారా! ఓకచ్ఛయిాడ్పుల గాడిదలారా! ఓకూనురాగముల కుక్కలారా! రండు! రండు!! ఇదిగో! యీపడుచుపిల్లది—మీయందఱిది. లోకహితార్థమై దీనిని గట్టుకొంటిని. నామగతన మెంతమట్టున కనఁగ—మానాల్గుపుస్తెమాన్యమును నాలుగుజనపనారసంచులలోఁ గట్టి మూతులు గట్టిమామామగారిమూతికిఁ గట్టునంతమట్టునకే. దీనికిఁ గట్టినత్రాడు నేను ద్రెంపెదను. మీరు నాత్రాడు స్వేచ్ఛగాఁ ద్రెంపవలయు” నని దర్భాసనపుమడత బుజమున వైచికొనిజయఘంటచిఱుతతో దానిపైని తటుకుతటుకు మని వాయించి లోకమున కెల్లజాటింపవలయు నని నీయభిప్రాయము.

ముకుం—ఆహాహా! ఎంతవిపరీతముగ గ్రహించితిరి? పోసీ! మీయిష్టమెట్లో యట్లే యాచరింపుఁడు.

రామ—అట్లు లాడవలదని నీ కిదివఱ కెన్నిమాఱులు చెప్పలేదు? నాభార్య చక్కనిదే యని సంతలో నెవనితోడనో వాతాపిశాస్త్రిగాఁ డన్నాఁడని విని యతనిబుద్ధి మంచిది కాదని యతనిని వదలుకొంటినిగదా. ఆనఘమును మాపెద్దన్నగారియాబ్దికమునాఁడు పితృస్థానమున గూర్చుండినభోక్త యగు మారీచశాస్త్రిగాఁడు నే నెదుట మొద్దులాగున నుండఁగనే “అమ్మాయీ! కొంచెము గోమయము తీసికొనిర”మ్మని నాభార్యతో ననుసరికేఁ దటాలునఁ బరుగెత్తి తీసికొనివచ్చినది. కాలము గడచినవాఁడను దూరదృష్టి గలవాఁడను గావున “నోహో! వానికి దీనికి నేదో పాతాళహోమతంత్రము జరుగుచున్నది. లేకపోవునెడల వానిమాటయందు దీని కింతయాదరణ మెందుల”కని యా

హించుకొని యనవలసిననాలుగుమాటలు మొగముమీఁదనే వెంటనే జాడించి యాతని నింటికి రాకుండఁ జేసితినిగదా!

ముకుం—ఇది లోకమంతయు వ్యాప్తమైనయంశమే కాని ఉపమాక శాస్త్రులు నెందులకు నిర్దాక్షిణ్యముగఁ బొమ్మనినారు?

రామ—దానికి మఱింత పెద్దపుట్టిమున్కయైన కారణ మున్నది.

ముకుం—నేను వినఁదగునా?

రామ—నాకు నీయొద్ద రహస్య మున్నదా? ఒకనాఁటిరాత్రి యాదిక్కుమాలినశాస్త్రిగాఁడు నాయింటికి వచ్చి నాభార్యను జూచి ముసిముసినవ్వులు నవ్వ నారంభింపఁగా—.

ముకుం—ఆఁ! నిజమేనా?

రామ—బాబూ! ఇంతవఱకు జరిగినమాట నిజమేనోయి బాబూ!

ముకుం—అతఁ డట్లు నవ్వఁగ మీరేమి చేసితిరి?

రామ—"మొఱ్ఱో! బాబయ్యో! ఓసి కామీ! ఓరి పేరిగా!" యనుచు నిల్లెగిరిపోవ వలవల నేడ్చితిని.

ముకుం—అప్పటి కెంతరాత్రి యయినది?

రామ—మూఁడవజాము నడుచుచున్నది కాఁబోలు!

ముకుం—దీపాలుపెట్టకుండనే తలుపులు గడియలు వేయుచుందురు కద! అంత రాత్రివేళ నాతఁ డెట్లింటిలోనికి వచ్చినాఁడు?

రామ—కలలో వచ్చినగాడిదెకొడుకునకు గడియ లాగునా నాయనా?

ముకుం—ఓస్. చిట్టచివర కిది స్వప్న మఁటయ్యా!

రామ—స్వప్నమైన నేల కావలయు నని నేనేడ్చుచుండఁగ సత్య మేల కాక పోవలయు నని నీ వేడ్చుచుంటివా? తెల్లవారగనే లేచి యాదుష్టనైజము గలవానిని—

ముకుం—మీదుష్టనైజముచే మీకు స్వప్నము కలిగినదా? ఆతనిదుష్టనైజముచేఁ గలిగినదా?

రామ—ఎట్లుకలిగినను రాత్రివేళ దొంగపోటున నింటిలోదూరి నాభా ర్యతో నవ్వులాట మరగినవాఁ డెన్నఁటికైన నాకొంపఁ దీయక మానఁ డని నిశ్చయపఱచుకొని యాతనిని నాయనా! నీ వీపా టికి దూరముగ నుండు మని వదల్చుకొంటిని. ఎటువచ్చిన ను న్నవాఁడవు. నీ వెుక్కఁడవు. నీవు మాభార్యాభర్తలను తల్లి దండ్రులుగఁ జూచుకొందు నని గాయత్రితో బ్రమాణము చే యుటచేత నీవు మిగిలితివి—ఉఁ. ఏమి మాట లాడవు? నాకొం ప తీసి యాప్రమాణము ద్రిప్పుకో లేదుగద—అట్లు ప్రమాణ ము చేసితివా లేదా? ఇప్పుడు తిరుగ యజ్ఞోపవీతమును స్పృ శించి గాయత్రితోఁ బ్రమాణము చేయుము.

ముకుం—ఇప్పుడు ప్రమాణ మేమని?

రామ—ఆమె నీకుఁ దల్లియని—నేను దండ్రిని గాకపోయినను బాధ లేదు—ఆమె నీకు—దల్లి యని నీవు ప్రయాణము వెనుక చే సిన ట్లిప్పుడు తిరిగి ప్రయాణము చేయక తప్పదు.

ముకుం—ప్రమాణమునకు మఱియొకప్రమాణమా? అట్లైచో నాప్ర మాణములకుమీఁదనికిమాలినమాటల కవధి యెన్నటికి?

రామ—నాయనా! ఈయొక్కసారి చేయవూయి! ఇఁకముందెన్నఁడైన నిన్నుఁ దిరిగి యొట్టుపెట్టుకొను మనునెడలఁ గట్టిచెప్పులజోడు తీసికొని కొట్టుము!

ముకుం—అంతమాట యెందులకు? శాస్త్రులుగారు! శాంతింపుఁడు.

రామ—అయ్యయ్యో! నీకుఁగూడ నందఱకుఁబుట్టినపోగాలమే పుట్టినది కాఁబోలు! నీకాళ్లు పట్టుకొందు నట్టిప్రమాణము—బాబూ! బాబూ! చేయుము. నాయనా! నావంకఁ దేరిపాఱఁజూడు!

ముకుం—ఏల?

రామ—ఆమెను నీవు మాతృభావముతో—భావ మన నేల?—నీ మాతగఁ జూచుకొందు నని నీవు ప్రమాణము చేసినప్పుడు నేను నీ కేమి యిచ్చితిని?

ముకుం—అయిదువందలమాడలు ఋణ మిచ్చితిరి. ఈఋణమునకు నా ప్రమాణమునకు సంబంధ మేమున్నది?

రామ—నీ వాలాగనుకొనుచుంటివేమోగాని నీవట్టి ఘోరప్రమాణము చేసినందులకే నీకువడ్డీ లేకుండ ఋణ మిచ్చితిని.

ముకుం—ఆలాగా!

రామ—ఆలాగే. నాలుగువే లిచ్చి యామెను భార్యగాఁ దెచ్చుకొనినట్లే యయిదువంద లిచ్చి నిన్నుఁ బెద్దకొడుకుగా నప్పు దెచ్చుకొంటిని?

ముకుం—మీవరున యొంతమాత్రము బాగుగ నున్నది కాదు. మీగతి యేమగునోయని నాకు భయముగా నున్నది. మీరు నాకు ఋణ మిచ్చినందువలన నేనట్టిప్రమాణము చేయలేదు. మీరట్లనుట తప్పు. మీరు మాతండ్రిగారికి గురువు లగుటచేత మీ యెడలఁ గలభక్తిచే—

రామ—ఔను. నీతండ్రి నాశిష్యుఁ డగుటచేత నాభార్య నీతండ్రికిఁ దల్లి యగును. నీకామెపితామహియగును. తల్లికంటెకొంచెము దూరపువావి. ఊఁ—

ముకుం—అసందర్భపుమాటలుమాత్ర మాడకుఁడు. నావలన మీకుఁ గాని మీకుటుంబమునకుఁ గాని యెన్నఁడు ద్రోహము జరుగదని నిశ్చయముగ నమ్ముఁడు. పెండ్లి సామాన్యముగ నాహ్లాదమయియుండ మీకాపత్తయినది. ఇప్పుడేధైర్యస్థైర్యములు

చెడకుండ సప్రతిష్ఠముఁ జాలు గాకుండ బహు జాగరూకతగ మెలఁగవలయును.

రామ—నాయనా! ఇవి చేతులు కావు—కాళులనుకో (చేతులుపట్టు కొనును) నాకుభవకర్ణధారుఁడవు నీవు చెప్పినట్లు చేసెదను. ఉఁ—నన్ను నీవు దిద్ది నాభార్యను నేను దిద్దుకొనునట్లు చేయుము.

ముకుం—నీవు నిరాకరించిన నీహితు లందఱును నిర్దోషులు. ఒక్క-భార్యకొఱ కింతఱతో శత్రుత్వము తగదు. కావున వారి నవసరము వెంబడిని స్వీకరింపుము!

రామ—నీయమ్మకడుపు చల్లగ నుండవలయును. వారు నిర్దోషు లని నీవు నిశ్చయముగఁ జెప్పఁగలవుకద! ఉఁ.

ముకుం—తిరిగి ప్రమాణము చేయు మనఁ దలఁచుచున్నారే!

రామ—అబ్బే! ప్రమాణ మెందుకుఁ గాని యిట్టినిశ్చయజ్ఞానమే కావలసినది. అది నీకుండినప్పుడు నాకుఁగూడ నున్నట్లే. చూడు. వారిక ముందుఁగూడ నిర్దోషులుగా నుండవలయు నన్నమాట—అందులోనే యున్నది చిక్కు.

ముకుం—అభ్యంతర మేమి? ఉండనే యుందురు.

రామ—భవిష్యద్బాధ యూహ్యము. అందఱు నీవంటిశిశుకు లని నీవెఱ్ఱి. కావున నెవ్వరితోడను మనకు సఖ్యము వలదు. "ఒక్క-భార్యకొఱ కిందఱతో శత్రుత్వ మేల" యని యంటివి. మిత్రగణ మింటిలో నాకెంతయున్నఁ బ్రక్కలోనొక్క-భార్యవంటి దగునా? నూర్గురుమిత్రులనుద్దు లొక్క-భార్యముద్దు. వేవురుహితుల ర్పించుపువ్వు లోకసతిమునిమునిసవ్వు. లక్షచెలికాండ్రప్రాపు లొక్క చెలిచల్లనిచూపు. కోటిసఖులసేవారంభ మొక్క-సఖపరీరంభము. నాయనా! మొదలు కాలము మంచిది కాదు. ప్ర

హాచారరీతిచే నాదినములు మంచివికావు. దానికి దోహాపనము దినదినమునకు బింక మైనపురి యెక్కుచున్నది. చూడు నాయనా! మనలో మనమాట. ఈకుండలాలవారు, బిళ్లకచ్చలవారు, ప్రాతస్స్నానాలవారు, స్వయంపాకనియమములవారు, ఉఁ—వీరు తెలిచుగా—వలను దొరకుసరికి వట్టిచిత్తకార్తెకుక్కలు సుమా!

ముకుం—హరిహరీ! నిష్ఠాతుక మగునసూయచే నెంతమాటాడినారు! అసందర్భముగ మాట లాడవల దని చెప్పలేదా? నేను చెప్పినట్లు విందు నని మీరనుటయే కాని—

రామ—నాయనా! ఇరుగుపొరుగుపడుచుశాస్త్రులవారు మనయింటికి వచ్చుటకు నేనంగీకరింపను. ఇది తప్ప మఱి యేదైనఁ జెప్పుము. వినుటకు సిద్ధముగానున్నాను.

ముకుం—మీభార్య మనోవాక్కాయకర్మములచేతను యోగ్యురాలు.

రామ—నాయనా! నాయనా! నీనోటినిండ వరహాలు పోయఁదగినది. చల్లనిమాట చెప్పితివి. నా కంతకంటె కావలసినది లేదు. నాయనా! రామశాస్త్రులగారిభార్య—ఉఁ. ఘనపాఠి రామశాస్త్రులగారికాంత—ఉఁ—భూలోకైకవిద్వాంసుఁ డైనపట్టిశాస్త్రులగారికోడలు—ఉఁ—మాకుట్టిపేరిగానిసవతితల్లి—ఉఁ—ఇదిగో—ఇట్టి దఁట—యని యొకనిచేత వ్రేలు మడపించుకొనకుండ నా తనువు మడఁగిపోయినఁ జాలును.

ముకుం—ఆమె యోగ్యురా లని నిశ్చయముగ మీరు నమ్ముఁడు.

రామ—నిలువఁబడవలయును! నిలువఁబడవలయును. దానియోగ్యత, నాయదృష్టము కూడను. నిలువఁబడ నీయరు. నిలువఁబడ నీయరు!

ముకుం—ఇఁక నామాట తలపెట్టకుఁడు.

రామ — నేను తలపెట్టకపోయిన నూరివారతే మానుదురా? అన్నిగొ
డవ లన్న్యులకే కావలయును. నాభార్యగదా! నేను నాకొఱకే
తెచ్చుకొంటినిగదా! ఊఁ — తమకేమి జోక్యము? ఊఁ — "తాత
గారూ! క్రొత్త కాయలో పొడు మింకా పేల్చుట లేదు కాఁబో
లు" నని యొకఁడు, "శాస్త్రులగారూ! మీలోపలిపంచాంగము
ను నన్నొకసారి చూడనీయరా" యని మఱియొకఁడు, "ఘనపా
ఠిగారూ! మీ మామగా రిచ్చినబంగారపు ముట్టు నెప్పుడు పెట్టు
కొనినట్లే కనఁబడదు; దాని నూరక లోనఁ బెట్టి మూసిపెట్టు
టకే యాయన యిచ్చిరనుకొంటిరా" యని మఱియొకఁడు నీవిధ
ముగ నీవేళయావేళ యనక పొరుగువా రందఱు వచ్చి త్రాకో
కమాట యనుచుండఁగ నోరుమూసికొని యుండఁదలఁచినదా
నికైన బుద్ధి లేఁగక మానునా? ఉదయము మొదలు సాయం
కాలమువఱకు నెప్పుడో తప్ప యీగుమ్మమున కడ్డముగఁ గఱ్ఱ
చేతఁ బుచ్చుకొని కూర్చుండి చూచుచున్నాను గదా! ఈదారి
ని బోవుప్రతిజనుఁడును నాయింటివైపున నట్టె చూడకుండఁ బో
వనివాఁడు లేఁడుకదా! చూచియూరకుండు ననుకొంటివా?
ఊఁహూఁ. ఒకయిగిలింతయో, యొకసకిలింతయో, కోరచూపో
తలయూఁపో — దగ్గురోగమో, కూనురాగమో కనఁబఱపనివాఁ
డొక్కఁడు లేఁడుగదా! ఇట్టిహావభావవిలాసప్రకటనమిచ్చుట జా
తివయోవివక్ష లేకుండ జరుగుచున్నది. ఈదిక్కుమాలినరవ్వ
రట్టు. నింద. హేళనము. అప్రతిష్ఠ యల్లరియు నొక్కనాతలనే
పుట్టెనా? లేక వల్లకాటిచేరువలో పెండ్లిపీట లెక్కినప్రతిమూ
ఢున కీకర్మము తప్పదా? ఇట్టివా రందఱ కీలాగున నుండిన బ్ర
దుకు లుండునా? ఒక్క నాకర్మమే యిట్లు కాలినది. నన్ను
దానితోఁ గాపురము చేయనీయరు. బాబూ! చేయనీయరు.

ముకుం—వారు చేయనీయక పోవుట గాదు. చేతగాక మీకాప్రకము మీరే చెడఁగొట్టుకొనుచున్నారు. బుద్ధిలేక మీభార్యను మీరే చెఱుపుకొనుచున్నారు.

శామ—నాభార్యను నేను చెఱుపుకొనుట యెట్లు? ఎన్నఁటికైన నంత వాంఛ్రమై యది నేనునేకమగు మహాదృష్టము నాపార్థివలింగ పూజామాహాత్మ్యమున సిద్ధించునెడల నేను నాభార్యను జెఱుపినవాఁడ నగుదునా? అగ్నిసాక్షిగఁ బెండ్లాడిననాతో నది యుండుట దానికి వ్యభిచార మగునా?

ముకుం—మీ రిట్టిమనస్స్థితిలో నుండి యామెను నిర్బంధించినకొలఁది యామెమనస్సు చెడి తుదకు వ్యభిచరింపక మానదు. చెడుతిరుగుడు లనువ్యాపారమే యెఱుఁగనియామెస్వచ్ఛమైనమనస్సులో నట్టిదుర్వ్యాపారమును మీరు కలుగఁజేయుచున్నారు.

గీ. గురుఁడు చెఱుపనిదే శిష్యుఁ ♦ వరుఁడు చెడఁడు
పిత దురితుఁ జేయకుండఁగ ♦ సుతుఁడు చెడఁడు.
ప్రభుఁడు పాడుపఱుపకుండఁ ♦ బ్రజలు చెడరు
మగఁడు మప్పకుండఁగ సతి ♦ మఱుగ దొరుని.

శామ—ఓరి నీతలతిక్క కాలిపోను! ఇట్లు బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జెడఁగొట్టుకొనువాఁ డెవఁడైన నుండునా?

ముకుం—మీరు లేరా!

గీ. పంజరశుకాంగనకె పర్వ ♦ వార బుద్ధి
మూఁతకనులకె చూచుసం ♦ ప్రీతిఘనము
పథ్యనస్వాశి కమితచా ♦ పల్యగుణము
వలదనినదానినే చేయు ♦ వాంఛ మదికి.

ఇదిగాక ప్రజలకు,

గీ. ఆకుచాటు పుష్పమె త్రుంప ♦ నధికబుద్ధి
పిసఁదగనిదానినే విన ♦ మనసు ఘనము
మూఁతబడుదానినే చూచు ♦ బుద్ధి హెచ్చు
వలదనినదానినె మిగులఁ ♦ దలఁప బుద్ధి.

గీ. సతిని నమ్మకయుండుట ♦ చాల తప్పు
నమ్మకుండఁ బాధించు టం ♦ తకును తప్పు
సతిని నమ్మకపాయైన ♦ పతియె కాని
సతిని మది నమ్మి పాయైన ♦ పతియె లేఁడు.

గీ. యౌవనంబునఁ బెటపెట ♦ లాడువాని
ఘనతయును లేదు; వార్ధకా ♦ క్రాంత జనుని
యప్రయోజకతయును లే ♦ దంద ఱొక్క
లీల నచ్చటఁ బండ్లిగి ♦ లించువారె.

గీ. కాని, యౌవనయుక్తుఁడు ♦ కాంత నెపుడు
నమ్మి నమ్మించి నిశ్చలా ♦ నంద మొందు
తన్ను సతిని నమ్మక వెఱ్ఱి ♦ దారు లరిగి
ముదిజఘుఁడు సతి నితరుల ♦ కదుకు వెట్టు.

గీ సృష్టిలోపల మగవాని ♦ చిత్తశుద్ధి
సౌఖ్యముల కీశ్వరుం డిచ్చు ♦ సతిని, పనిని
గట్టుకొని అంకలాండిని ♦ గాఁగఁ జేయు
వృద్ధుకంటెను జండాలుఁ ♦ డింక నెవఁడు?

రామ—ఈదిక్కు మాలినసీతిబోధనము నా కెందులకు? ఇదిగో! ఈరీతి
గా నీవు చేయవలసిన దని నాకు నీవు చెప్పరాదా?

ముకుం—ఆమెయందలియవిశ్వాసమును మనఃపూర్వకముగ వదలుకొని యామెతో నిష్టముగ నవ్వుచు మాటలాడి, యామెను చిత్తశుద్ధిగఁ బ్రేమించి యామెయనురాగమున కాస్పదమవై సుఖయింపుము.

రామ—ఇన్ని చెప్పితివి గదా! అలాగే! నీయెదుటనే నీవుచెప్పిన ట్లెంత బాగుగ లాలించెదనో యొక్కనిముషములో నెంతవశంవదురాలుగఁ జేసెదనో చూడు! అవిశ్వాసముచేతనింత యేడ్చుచున్నాను గాని యది వదలినవెంటనే యొక్కచిటుకలో—

ముకుం—ఒక్కచిటుక యేమిటి? ఇదే లోకాతీతమైన వెఱ్ఱి. ఇన్నివిధములచేత మనసు పాడైయుండునామె, నొక్కనిముసలో స్వాధీనఁ జేయుదు నందు రేల?

రామ—ఎనుబదిరెండువన్నాలవేదము క్రిందినుండి పైకిఁ, బైనుండి క్రిందికి స్వాధీనము చేసినముండకొడుకను నీవు చెప్పవచ్చు మూఁడుముక్క లయభిప్రాయము స్వాధీనముచేయలే నందు వేల? "అవిశ్వాసము వదలి యిష్టముగ నవ్వుచు మాటలాడి చిత్తశుద్ధిగఁ బ్రేమించి ప్రేమింపఁబడవలయును." ఇంతే కాదా? పడుచువాండ్రము పడుచువాండ్ర మని పైపైడంబాచారములతోఁ దిరుగవలసినదే కాని పట్టుమని పంతముతోఁ జూడఁగ పండ్లూడిన నామాత్రపుపస, పటిమ వారికెక్కడిది? మీసా లెంతకాల ముండును? గిరజా లెంతకాల ముండును? ఉఁ—కచ్చలు వ్రేలాడవైచి గాడిదెలలాగున నూరువెంటఁ దిరిగినంతతోడనే యప్పుడే పడుచువాఁ డైనాఁడా? ఉఁ—పిక్కబల మక్కఱలేదు? కస్తూరియత్తరువు వ్రాసినఖండువా వల్లెవాటుగ వేసినంత మాత్రమునఁ బోటుబంటయిపోయినాఁడా? ఉఁ—పిండపుష్టి యక్కఱలేదూ? పైపైమెఱుంగులతో మన కేమిపని యున్నది.

బోసినోరైన పుట్టినునుక యేమున్నది? యథార్థముగఁ జూచిన మెడలఁ బండ్లునోటిలోనా? యుండవలసినది? మనసులో—పలికినపలుకులలోనా యుండవలసినది? పనులలో—ఉఁ—

ముకుం—తాతగారూ! ఎందులకీయసందర్భప్రధోరణి?

రామ—నాధోరణితోఁ బనిలేదని నే నెఱిఁగియుండకపోలేదు. అయిన నిప్పుడెందులకు? నా భార్య నిట్లుపిలిపించెదను. కామమ్మతల్లీ! కామమ్మతల్లీ!

ముకుం—ఇప్పు డామెయెందులకు?

రామ—కామమ్మా! కామీ! కామిముండా! నీయిల్లు వల్లకాడుగాను పలుకవేమి? లోపలనన్నియు సరిగానున్నవికద!

(కామమ్మ ప్రవేశించును.)

కామ—సరిగాఁగాదు. నాశ్రాద్ధముగా నున్నవి.

రామ—అయ్యో! అయ్యో! ఏమి? ఉఁ—ఏమి? ఉఁ—మాయమ్మ లోపలనేయున్నదికద! ఉఁ—మాటలాడవేమి? ఉఁ—బోషాణముగోడసందునఁ గూరుచుండఁ బెట్టివచ్చితిని. ఎదుటఁ బేరిగాని గాపుంచితిని. అది యక్కడనేయున్నదికద!

కామ—సందులోనున్న నాకేమి? గొందిలోనున్న నాకేమి? నాకాలికిఁ దోడా? చేతికిఁదోడా? తెల్లవారుకడ సోదికిఁబోయి యిప్పుడింటికి వచ్చునరికి యెక్కడదక్కడయే. ఊడుపులేదు. పేడనీళ్లు లేవు. అలుకు లేదు. ముగ్గు లేదు. శుక్రవారపుఁబొద్దుకూడను గడపలకుఁ బసపు లేదు; కుంకుమ లేదు. ఆవిడదొరసానిగారయ్యెను. నేను దాసిముండనైతిని. రాచినదేరాచి, దిద్దినదేదిద్ది, పెట్టినదేపెట్టి, తోమినదేతోమి, దువ్వినదేదువ్వి తీసినదేతీసి ఊదినదేయూది, దులిపినదేదులిపి, లాగినదేలాగి, యెంతసేపు తన సింగారముతోడనే సరిపోయెను.

రామ—(కోపముతో) ఎవనికోసరము? ఏ-ఏ-ఏ-నానోటివెంట మంచి మాటలు రావు. ఏముండకొడుకు కోసరమీసింగారమని యడుగ లేకపోయినావా?

ముకుం—(అప) తాతగారు! వెఱ్ఱిపడుచున్నారు. పడుచుపిల్లలకుసింగారించుట కొనుట స్వభావము. ఒకనికొఱకు కాదు.

కామ—నడవలో పేడనీళ్లు లేనప్పుడు తన పైటకొంగునఁ బన్నీరెందులకు? రాత్రిమొగిలాకులుపంచపాళిలోపడియుండఁగఁ దనపాపటమీఁద నిప్పుడుతమ్ములపాకెందులకు? నిన్నటిప్రొయ్యిమీఁద కాసంతగోమయముతో నలుకు లేదుకాని యిప్పుడీగట్టిపిండితోఁ దనమొగమున నలుగెందులకు? ఎంత సేపు నటు చూచుకొనను—ఇటుచూచుకొనను—గబుకు మనను—గుబుకు మనను—గల్లుమనను జల్లు మనను—మూతి విరువను—ముక్కు విరువను—తళుకుమనను—కులుకు మనను—అట్టెయనను—ఇట్టె యననేకాని పనియా పాటయా!—వంటయా పెంటయా—ప్రత్తియా వత్తియా! యేమున్నది?

ముకుం—(అప) తాతగారూ! తొందరపడవలదు. క్రమక్రమముగనన్ని పనులామెయే చేయఁగలదు. ఈమెవెఱ్ఱిధోరణిని మఱపించుటకు సోదిసంగతి నడుగుఁడు!

రామ—కామేశ్వరమ్మతల్లీ! నీపుణ్యమా యని యింతగంజి త్రాగుచున్నాము. ఎన్నిజన్మములకైనను నీఋణము తీర్చుకోలేము. కాని చూడు! సోదిలో నేమివచ్చినది.

కామ—ఏమి వచ్చినది—ఏడుపువచ్చినది. ఆవిడే పేరు తలఁచుకొని ధూపం వేసినాను. వేయఁగనే నన్ను మఱచిపోయితివా! నన్ను మఱచిపోయితివా నేను నీమెడలో పచ్చపోఁగుగట్టినవాఁడను కానా?

నేను నీబుగ్గను గాటుకచుక్క పెట్టినవాఁడనుగానా? నేను నీసందిటిలో సరసములాడినవాఁడనుగానా?" యని—

రామ—ఆ. ఆ. అదేమి? ఇక్కడకు రామశాస్త్రిగొంతుకమాలముండ కూడా కోసినదా? చాలు!

కామ—అపశకునపుమాట ముందుగానే వచ్చినదని యసహ్యమై చక్కవచ్చితిని.

రామ—మంచిపనిచేసితివి కాని మీయమ్మనొక్కసారి యిటుతీసికొని వచ్చెదవా?

కామ—ఆలాగే—

(నిష్క్రమించును.)

ముకుం—ఛాందసపుఘోరఁశికట్టిపెట్టి—

రామ—ఇఁకనాకుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. నీవూరకచూచుచుండుము.

(కాంతమ్మ ప్రవేశించును)

రామ—వచ్చితివా! అటుకూరుచుండుము. (అప, ముకుందశాస్త్రితో) గౌరవముగ ననురాగయుక్తముగ నమ్రతకలిగి యున్నట్లుగ మాటలాడితినిగద!

ముకుం—ఆ.

రామ—కామమ్మ వచ్చినదికాదేమి?

కాంత—ఆమెరానన్నది. అబ్బాయిని నేనిచ్చుటకురమ్మనవచ్చునా?

రామ—(అప) చూచితివాదీనినంగనాచితనము! ఉఁ. దీనికుట్టుమాటల నేర్పు. ఉఁ. దీనిచలిగుడ్డలగొంతుకోఁతదనము. 'అబ్బాయిని నేను రమ్మనవచ్చునా?' యని నన్నడిగినది. కామిసోదికిఁబోయిన ప్పుడు పేరిగానినిదాని పైఁగాపుంచితినిగాదా? అందులకీయెత్తి పొడుపు. ఉఁ. ఈగసిగ్గ్రేటు. ఉఁ. ఈబాకుపోటు. మొద్దు!

లాగున నేనిచ్చట నుంటినిగదా! ఉ. నీవుంటివిగదా! తలుపు వేసియేయున్నదిగదా? ఉఁ. ఇప్పుడు తన్నెవరెత్తుకొనిపోదురని పేరిగానినిరమ్మనవా యనిసానాయినొక్కలాడినది? ఉఁ. నీవెఱుఁగవు. ఇది మిగులజాణ. మంచిగడుసుబుఱ్ఱ.

ముకుం—(అప.) ఎందుల కింతమూర్ఖ్రిమ మొందుదువయ్యా! అది యూమెయభిప్రాయమే కాదయ్యా! అదేయభిప్రాయ మైనప్పటికినామెకున్నయాత్మగౌరవమునుగూర్చి సంతోషింపఁదగునయ్యా!

రామ—(అప) మగనినిబుద్ధిహీనునిగ నిర్భాగ్యునిగఁ జూచుటకుఁబనికివచ్చినయాత్మగౌరవము గలభార్య—ఉఁ.

ముకు—(అప) ఇక వెఱ్ఱిమాటలాడకుఁడు. ఆమెతో ననురాగయుక్తముగమాటలాడుఁడు.

రామ—(లేచి) ఓసి నాయిల్లాలా! ఓసినా పెండ్లామా! నాప్రక్కలోని పంచదారబొమ్మా! నాయింటిలో బంగారుకొమ్మా! నాకుముందుపుట్టఁబోవుపిల్లలకు తల్లీ! బూరుగుచెట్టును జుట్టుకొనినకల్పవల్లీ! నాస్ఫటికాలపేటా! నాషోడుముకాయబిరడమీఁదిచిలుకా! నాకప్పుకొనుబొంతా! నావెన్నయప్పమా!

ముకు—(అప) అయ్యయ్యో! ఈపనికిమాలిన ధోరణియెక్కడినుండివచ్చినది?

రామ—(అప) రంగుగ మెత్తగఁ దియ్యగ మాటలాడుచున్నప్పు డూర కలబలబలాడెదవేల? ఊరకుండుము. (భార్యతోఁ బ్రకాశముగ) నాపొగచుట్టా! నాపాలముంజా! నాకొండనాలుకా! రావే! రావే! నాసందిటిలోనికి రావే! నాబొజ్జమీఁద నీరాగిడితలకాయ బెట్టవే నాకడుపులోదూరవే! నానోటిలోఁ గరిగిపోవే!

ముకుం—(అప) అయ్యయ్యో! ఇఁకఁ జాలింపవయ్యా!

రామ—(అప) ప్రీతియుక్తముగ మాటలాడుచుండ నీవిట్లు బెకబెకలా డెదవేల?

కాంత—నాథా! నాకు సెలవిప్పించుమెడల లోనికిఁబోదును.

ముకుం—(అప) మీయువాద్యసంభాషణమువిని సిగ్గుచేత నేనే చచ్చు చున్నాను. మీతోఁజెప్పకుండ నావలకుఁ బారిపోవబుద్ధిపుట్టుచు న్నది. అట్టిచో ముక్కుపచ్చలారని చిన్నదయ్యును నాయెదుట మీరిట్లుచేయుచున్న యలౌకికపు వెఱ్ఱిచర్యకామెలోన సిగ్గుచేఁ బరితపించుచున్నదయ్యును; మీతోఁజెప్పకుండలోనికిఁ బోయిన మీరేమనుకొందురో మీయెడలఁజూపవలసిన విధేయతకేమిలో పమగునో యనుభయముచేతలోనికిఁ బోవుట కామె సెలవడిగి నప్పుడామెయెట్టి గౌరవవతియో యాలోచింపుకొనక యామెయె డల నగౌరవసంభాషణముచేయుటగాని యగౌరవాభిప్రాయము నొందుటగాని బొత్తుగమీకుఁదగదు.

రామ—దానియెడల నాకెట్టిగౌరవమున్నదో నీవేయిప్పుడువిందువుగాక! (ప్రకాశముగ భార్యతో)నాదక్షిణావర్తశంఖమా! నాయేకముఖ రుద్రాక్షమా! నాపట్టుగోముఖమా! నాసాలగ్రామసంపుటమా! నీ యెడలనాకెట్టిగౌరవమున్నదో నీవెఱుఁగవు—నీవునాప్రాణము కంటె నధికమధురవు. నీబాల్యలక్షణములనుగాంచి నీయందవ్యా మోహమొందితిని. అట్టియవిశ్వాసము నీత్రుటియందుఁద్రికరణశుద్ధిగ వదలుకొంటిని. నీయందునాకుఁ బూర్ణవిశ్వాస మిప్పుడేయంకు రించినది. నీవునాకేభార్యవు. పరులకుసోదరివి. నీయెడలఁ దప్పొ నర్చినందులకిదిగో లెంపలువాయించుకొనుచున్నాను (అట్లుచేయుచు)

కాంత—నాథా! నాథా! అట్లుచేయుటతగునా? నేను మీపరిచారికను గానా!

రామ—కావు. ఈనిముసమునుండి నానెత్తిమీఁది దేవతవు. హీహీహీహీ! తీపిలోతీపివి. హీహీహీహీ! సుధలోసుధవు. హీహీహీహీ! నా ప్రాణములోఁ బ్రాణమవు. హీహీహీహీ! నాల సీనవు. హీ హీహీ!

ముకుం—(అప.) ఈసకిలింపు లేమిటినా శ్రాద్ధము!

రామ—(అప) "ఇష్టముగ నవ్వుచు మాటలాడి" యని నీవన లేదా? (ప్రకాశముగ) భార్యతో ఇటురా! ఇటురా! హీహీహీహీ. సిగ్గు పడకు. ముకుందశాస్త్రి మనకు పుత్రుడు. హీహీహీహీ! ఇప్పు డేయిట్లు సిగ్గుపడెద వేల? రేపు యజ్ఞశాలలో సహస్రబ్రాహ్మణ సంఘమునెదుట—నాప్రక్కను—నాముద్దులసోమిదేవిగ—హీ హీహీహీ! నాబుల్లిసోమిదేవిగ—హీహీహీహీ—

(నేపథ్యమున,) నాన్నగారు! అదేమిటి?

రామ—పేరిగా! రారా! ఇదిగో మీయమ్మ! (పేరయ్యప్రవేశము) హీహీహీహీ! ఓరిపేరిగా! ఇదిగో పదునాలుగేండ్ల సోమిదమ్మ రా! మూఁడడుగులన్నరసోమిదమ్మరా! ముదుముద్దుసోమిదమ్మరా! మీయమ్మకుఁ దరవాడిత్రాగుదినములలోనే సోమపానము రా! మీయమ్మయంతయదృష్టవంతురాలు లేదురా! నాయనా! అయి నయింటిలోఁ బడినది. ఉఁ. భాగ్యముల కెక్కడికి భోగ్యముల కెక్కడికి? పదుచుదనముల కెక్కడికి! అవిశాశ్వతములా? నాయ నా! మారుసమర్థమైన నాడకుండ మఖశాలలో సోమిదమ్మగాఁ గూరుచుండుమహాదృష్ట మొక్కమీయమ్మకుఁ దక్క—హీ హీహీహీ!

కాంత—అబ్బాయీ! రానంటి వే! ఇప్పుడింతతొందరగ నేల వచ్చితివి?

పేర—హీ హీ హీ హీయనుధ్వనులు ప్రొయ్యియొద్దకు విశేషముగ వి

నంబడఁగ నాన్నకు చలిజ్వరము వచ్చినదేమో చూడు మని మా యక్క పంపినది.

రామ—చలిజర్వమువచ్చిననరే. సన్నిపాతము వచ్చిననరే. ఇదిగో నా యమృతఘుటిక—నా మృతసంజీవని. ఇంక నాకేమిభయము! పేరిగా! నీవు లోనికిఁబోయి నాన్నకుఁజలి లేదు. జ్వరము లేదు. మీనవతితల్లితో సరసములాడుచున్నాఁడని కామితోఁ జెప్పు. సంతోషించును.

పేర—అలాగేపోయి యిప్పుడేవచ్చెదను. (పోయివచ్చును.)

కాంత—(అప) అబ్బాయీ! నేను నీతో నిదివఱకుఁ జెప్పినమాట మీ నాన్న గారితోఁ జెప్పవా?

పేర—(అప) అలాగే. (ప్రకాశముగ) నాన్న గారూ! మాఅమ్మకు—

రామ—ఏమిటి? మీఅమ్మకేమిటి? చెప్పు!

ముకుం—అబ్బాయీ! చెప్పు! భయము లేదు.

పేర—నాన్న గారూ! మీరు కోపపడక పోవునెడలఁ జెప్పెదను.

ముకుం—చెప్పు నాయనా! చెప్పు.

రామ—(అప) ఏదో కొంపమునిఁగినట్లు కనఁబడుచున్నది.

ముకుం—(అప) మునుఁగను లేదు. చావను లేదు. పాపము ఆమె కేదో కావలసియుండి తాను చెప్పుటకు సిగ్గుపడి తనకొడుకుచే నడిగించుచున్నది. పొరుగువాఁడనైన నాకేయాసన్నివేశముఁ జూడ ముచ్చటలో జాలిగనున్నది. వీనికేమి యంతఃకరణమే లేదేమి? అయ్యయ్యో!

రామ—పేరిగా! చెప్పరా! చెప్పరా!

పేర—కోపపడరుకద!

రామ—పడను! పడను!

పేర—మాఅమ్మకు—నాటకమొకటి కావలయునఁట.

రామ—అయ్యో! అయ్యో! అయ్యో! నాటకమా? నాటకమా? శ్రేష ధర్మములా, వ్రతకల్పములా, ఆరణాలా, గరుడపురాణమా, అయ్యయ్యో! నాటకమోదులకు?

ముకుం—(అప) నాటకమనఁగనంత బెదరెదరేల? అదియేమి త్రాఁచుపామా? ఉన్మత్తశునకమా? శార్దూలమా? పిశాచమా?

రామ—(అప) ముకుందశాస్త్రీ! నీకుఁదెలియదు. నీవూరకుండుము. నాటకమే! యిప్పటినాయవస్థలో—ఉఁ. నాటకమే! నాగొంతుఁగోయుటకు. నాటకమే! ఉఁ. దిగసనబారిచల్లారు నాస్థితిలో—ఉఁ. ఎగసియెగసి—ఓ! జ్వాలగమండుచున్న దానిస్థితిలో—అట్టెయట్టె చప్పబడి జారిపోవునాస్థితిలో తెపతెపలాడుదాని స్థితిలో—నాకు బుగ్గపోటుగ—దానికిముద్దుగ—ఉఁ. నాకు బల్లెపుపోటుగ—దానికి గిలిగింతగ—ఉఁ. నాకుహస్తఖండనముగ—దానికి గాఁగిలింతగ—నా కేశము పెనగ—దానికిఁగుఱి పెనగ—నాకుదర్భశయ్యగ—దానికిఁబూలపాన్పుగ—నాటక మొకటికూడనా? చాలుచాలు! నాకు వేజేయుల్లిపాషాణము దిననక్కఱలేదు. దానిని సంతలో వేశెదొమ్మరియాట నాడింప నక్కఱలేదు. నాటకమే! నాకొంపదీసి—నాపుట్టిముంచి—నాకాపురముగడ్డలుచేసి—నాసంసారము చట్టుబండలుచేసి—నాటకమే! చూచితివా? దానిబుద్ధివడియేట—వడియేట నెల్లఁపడిపోవుచున్నదో. అయ్యయ్యో! నాటకమఁట!

ముకుం—(అప) ఇంతయర్థములేకుండ మాటలాడెద రేమిప్రారబ్ధమండీ! నోటికి వచ్చినట్లెల్లననుటయే! నాటకము లేల దూష్యములో సహేతుకముగఁ జెప్పుట మీతరమగునా?

రామ—(అప) నాకిన్ని హేతువులు దెలియవు. నాకువచ్చిన హేతువొక్కటియే యున్నది. మా మేనమామకూఁతురు రీనాటకాలుమఱిగి యే వంశము నాశనము చేసికొన్నది.

ముకుం—అదెట్లు?

రామ—ఆమెయే వేళ్రొ నాటకాలెప్పుడు చదువుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఒకనాఁడు దానిమగఁడు సంభావనకై పొరుగుననున్న యేయూరికో పోయి సాయంకాలమువఱకు రాకపోయెను. ఆతఁడు వెళ్లినయొకజాము కాకుండనే మా మేనమామ కూఁతునకు విరహముప! యదియారంభమయ్యెను. నాటకములలో నాలాగున నారంభమగునఁట! నే నెప్పుడైన వానినిఁజూచి యేచ్చితినా? నా కెట్లు తెలియును? అట్టివిరహ వేదన మొదవఁగానే శైత్యోపచారములు సేయవలయునఁటగాదా! ఆవేదన తోడనే నిమ్మళముగ నీవిరహిణి లేచి పెట్టితాళముతీసి కొంత సొమ్ము దాసిచేతికిచ్చివట్టివేళ్లుతుంగముస్తలు పచ్చకర్పూరము మొదలగునవి తెప్పించినది. ఈవస్తువులన్ని చిదుఁగఁగొట్టి తొట్టిపునిండ నీళ్లుపోసి యందులో దాసిదానిచేతనే నానబెట్టించి యవినానువఱకును దానూరకుండక నాటకములలో చెప్పినట్లు తనయింట శారికలు కోవెలలు తుమ్మెదలు లేకపోవుటచేతఁ గండిరీఁగలను, నల్లులను, గండచీమలను నోటికి వచ్చినతెలుఁగుపద్యములతోఁదిట్టితిట్టితుదకుమూర్ఛావస్థకుఁబూర్వము రాచిప్పలో నినీళ్లు సత్తుతప్పెలలో వడగట్టి గడగడ దాహము పుచ్చుకొనెను. గొంతుకదిగునరికి విరహముకాలుకొలది పారిపోయెను. కాలీడ్చుకొనుచు నప్పుడే మగఁడువచ్చి యామెత్రాగిననీటిలో మిగిలిన దానిని పిపాసాసంభ్రమమునఁ ద్రావెను. ఇట్లుత్రావిన యర గంటసేపటికిద్దఱుఁ గూడ నాశైత్యోపచారపు తుంగచాపమీఁదనే చచ్చిపడియుండిరి.

ముకుం—(అప) అదెట్లు?

రామ—(అప) ఎట్లా? వట్టివేళ్లు, తుంగముస్తలు, మొదలైనవస్తువులు దంపి నీళ్లలోఁబోసిరని చెప్పితినే—వానిలోఁ బ్రమాదమున నా

భిముక్కపడియున్నదఁట! అప్పటినుండియు నాటకమనఁగ నాకు గుండె దడయెత్తును. నీవు నన్నేమియనినసరే కానినేను —

వీర — నాన్నగారూ! మాయమ్మకొక నాటకముఁ గొనిపెట్టరా?

ముకుం — (అప) తాతగారూ! నాటకమును గొనియిచ్చుట మీకిష్టము లేదుగావున వాక్పారుష్యమున నిరాకరింపక మృదులముగ నే వలదని చెప్పఁడు!

రామ — నాయనా! చూడు! నీకు మీయమ్మకుఁగూడఁ జిన్నతనమగుట చేతఁ దెలియదు. మనము శుద్ధశ్రోత్రియ కుటుంబములోని వారము. మనకెంతసేపు వైదికాచారసంపత్తి కావలయును. మనకు, నాటకములకు లంకెకలియదు. ఒకవేళ బలాత్కారమునఁ గలుపఁబోయినయెడల సోమపానముచేసిన సోమయాజులుగారు సామ్ముదాడికల్లు ద్రావినట్టును, నిత్యాగ్నిహోత్రియైన గృహమేధి చుట్టఁగాల్చినట్లును, ఏకాదశీదినమున శుష్కోపవాస వ్రతమొనర్చు వితంతువు తేగలుతిన్నట్లును బరమహాస్యాస్పదముగ నిందాకరముగ నుండును.

వీర — నాటకములు మీరనినట్లు దూష్యవస్తువులగునా? అటులైన వ్రాయువారు చదువువారనేకులేల యుందురు?

రామ — అవి నింద్యవస్తువులుకానీ కాకపోనీ ఆచింతమనకక్కఱలేదు. అవిమనకు మాత్రముతగవు. చెవిసందునఁ దులసిదళము పెట్టుకొనవలసిననేను చుట్టయోకలమో పెట్టుకొనినయెడల నెట్లుండును? తలగొఱిగించుకొనవలసిన కామిముండ తలగత్తిరించుకొన్ననో, లేక పెంచుకొన్ననో యెట్లుండును? అయినను వృథగధనవ్యయమెందులకు?

కాంత — ఎనిమిద[illegible]కంటె నెక్కువ వ్యయమక్కఱలేదు.

రామ—ఎనిమిదణాలున్న యెడల నీ తలలోనికి సవరమువచ్చును. లేదా నాతలకు సంవత్సరముపొడుగున క్షౌరమువచ్చును. హీహీహీ! (అప) ముకుందశాస్త్రీ! చూచితివా! భార్యతోఁ బరిహాసము గఁగూడఁ మాటలాడఁ గలసన్నుధైర్యము నీకిప్పుడు కలిగినదా? అన్నిరసములునున్నవి. కాని—యిదిగో! వయసుమీరుటయను లోపమొకటి లోకమునకుఁ గనఁబడుచున్నది.

కాంత—నాకిప్పుడు సవరమక్కఱలేదు.

రామ—మఱినాకు క్షౌరమక్కఱలేదా?—ఇదిగోచూడు! నీవుచూలింత రాలవై—చిన్నచూలింతరాలవై—బుల్లిపొట్టిశాస్త్రిగాఁడు నీకడుపులో నున్నప్పుడానవమాసదీక్షలో నేను క్షురకర్మము చేయించుకొనఁగూడదు కాన మంగలికిచ్చునదేమో మిగిల్చిమంచి నాటకము నీకప్పుడుకొనిపెట్టనియెడల నేనిదిగో—యీకాంతి మతికిమగఁడనుగాను. హీ హీ హీ హీ! పుట్టఁబోవు మాబుచ్చిబాబున్నాఁడే—అతనికి నాన్నగారినిగాను. హీ హీ హీ హీ. (నవ్వుచు భార్యను గౌఁగిలింపఁబోవును.)

(నేపథ్యమున) నాన్నగారూ! వంటయైనది లోనికిరండు.

రామ—దీనివంట—ముకుందశాస్త్రీ! నీవుకూడ మాపంక్తినే భుజియింతువుకాని లోనికిరమ్ము!

పేర—నాకు నాటక మీయని యెడల నే నన్నము దినను.

ముకుం—నేను మాయింటికే పోవుదును. సెలవిండు (పోవును.)

రామ—పేరిగా! తరువాతఁజూడవచ్చును; రారా. ఇదిగో నీవునాచ్రేలుపట్టుకొనుము. (భార్యయట్లుచేయును.) మఱల మనమిక్కడ సావకాశముగ మాటలాడుకొందము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రథమాంకము.

శ్రీ

వృద్ధవివాహము.

ద్వితీయాంకము.

(ప్రదేశము—రామశాస్త్రియిల్లు.)

[ప్రవేశము—కాంతమ్మ—రామశాస్త్రి]

రా—ఎందుకో అకు—ఇప్పుడంతపని యేమివచ్చినది? ఏమి? మాటలాడవేమి? అదిగో మొద్దులాగున—ఊఁ. చెప్పు

కాం—పనియేమున్నది? ఏమియుపనిలేదు. ఊరకే వ్రాసితిని.

రామ—పనిలేక వ్రాసితివా? తోఁచక వ్రాసితివా? ఉఁ. కుడిచికూర్చుండలేక వ్రాసితివా? ఉఁ. నరకచతుర్దశికొక్కసారి నాతలకాయపైనంతచమురుచుక్క వేసి రాయలేని దానవు—ఉఁ. ఈనడుమ మెడనరముపట్టి నేనేడ్చినప్పుడు కాసంత ప్రమిదలోనిది దీసి నా మెడకు రాయలేని దానవు—ఉఁ—ఈనడుమశివరాత్రి మరునాఁడు ప్రాశనసమయమున ముద్దగొంతుకలో దిగక యుక్కిరిబిక్కిరియైనప్పుడు నావీఁపుపై రవ్వంత రాయలేనిదానవు—ఉఁ—మూరెడు జేనెడు లేఖను నన్నుఁ గూర్చి మీయన్న కెందులకు వ్రాసితివి?

కాం—పెద్దలేఖను వ్రాయలేదు. మిమ్ముఁ గూర్చి వ్రాయలేదు.

రా—నన్నుఁ గూర్చియే వ్రాయక పోయినయెడల నిప్పుడు మీయన్న నిన్నుఁ దీసికొని పోవుటకేల వచ్చినాఁడు?

కాం—నేనిచ్చటకు వచ్చి దాదాపుగా మూఁడుసంవత్సరములయినది. ఇప్పుడొకమాఱు మాయన్న నన్నుదీసికొని పోవరాఁగూడదా?

రా—తీసికొనిపోవరాఁగూడదా—తీసికొనిపోవరాఁగూడదా? అబ్బ! అబ్బ! లేఖవ్రాయకుండ నోరుమూసికొని యుండఁగూడదా! లేఖవ్రాయకుండ నోరుమూసికొని యుండఁగూడదా? ఊఁ. అత్తవారింటికివచ్చి మూఁడు సంవత్సరములైనదా? ఊఁ. కాపురము సేయుచున్నగడియల నొకటి రెండు మూఁడని శవజాగరణముఁ జేయువానివలె లెక్కపెట్టుకొనుచుంటివా? ఊఁ—అయ్యయ్యో! నాబ్రతుకు నీకింతకంటకముగ నున్నప్పుడు నేనెంతకాలము దక్కుదును? మూఁడుసంవత్సరము లేకదా? యత్తింటఁగాలుపెట్టి—ఊఁ—అంతకుముందు పదిసంవత్సరములు పుట్టింటనేడ్చియే వచ్చితివిగాదా? ఇంతలో నక్కడ నేమిపుట్టిమునిఁగెనని యిప్పుడు పరుగెత్తఁదలఁచితివి?

కాం—మాయూరియమ్మవారి జాతరకు పదిదినములు గొప్పయుత్సవము జరుగును.

రా—అమ్మవారిజాతరకు నీవెందులకు? గరగలెత్తుకొని పరుగెత్తుదువా? గంపసిడియాడిగంతులు వేయుదువా? ఊఁ—నీవేడుకకై పుట్టింటనమ్మవారి జాతర యెట్లు జరుగఁదలఁచి యున్నదో నీవేడుకకొఱకే. యత్తవారి యింటనిదిగో-యీయయ్యవారిజాతర—శీఘ్రముగ జరుగఁదలఁచియున్నది గాదా? ఈజాతర కానిచ్చుకొని—యీ పదిదినముల ముచ్చటచ్చట దీర్చుకొని—ఊఁ—తరువాత స్థిరముగా కాపురమెత్తిపెట్టుకొని—సంసారనాటకమునకు భరతవాక్యముచెప్పి—తెరను, నెత్తిమీఁద ముసుగు నొక్కసారే వేసికొని—గణపుపెట్టెకట్టుకొని—ఊఁ—ముందూరున ముష్టి

మొత్తుకొనవచ్చునుగాదా? ఇంతలోఁ దొందరయేల? కొంచెము శాంతించు!

కాం—మీకుఁబంపుట కిష్టము లేనియెడల నిర్బంధ మేమున్నది?

శా—జాతరకు నన్నుఁ దీసికొనిపోవ నీవిచ్చటకు రావలసినదని మీ యన్నగారి పేర నీవు వ్రాయనేల? అతఁడుముడుకు దుడుకుమని రానేల? నేను పంపను; నీదారిని నీవు నడువుమని నేనాతనితో ననుటనాకేల? ఎందులకీగాడిదె గత్తర!-ఉఁ—నకుమ నీవు వంచిదానవుగనే యుండవలయునా? ఉఁ—మొట్టో పుట్టినింటి కొక సారి బోవలయునో యని యేడ్చుభార్యను పంపించ లేదని మీ వారివలన, లోకులవలన బూతులునాకా?

కాం—నాకు మొట్టో యేలాగైన వెళ్లవలయునని యాందోళనము లేదు.

రామ—లేనిదానవు నిన్నుఁ దీసికొనిపొమ్మని మీసూరయ్య అన్న పేర నేల వ్రాసితివి?

కాం—నేనట్లు వ్రాయలేదు.

రామ—అట్లు వ్రాయని యెడల నేట్లు వ్రాసితివి? "నామగఁడు నన్ను గోసికొని తినుచున్నాఁడు; నేనీకత్తెరబోను కాపురము చేయలేను; ఉఁ-ఎంతసేపు బాలవిధవలాగు మూలఁగూర్చుండు మనును; ఇంటిలోనున్న ముగ్గురొకరి తరువాత నొకరు నాపైఁగాపు కాయుచుందురు; వీథిలో నలుగురి మొగములు చూచుటకు మొగమువాచి పోయినాను; పోనీ ఇంటిలోనైన నేదైనఁ జదువుకొనుచు నుండవలయు నని నాటకమొక దానిని గొనియిమ్మనఁగ నిచ్చినాఁడు కాఁడు; నాపైనేకసందేహము; ధనముకొఱకాసపడి నన్ను నట్టడవిలో వైచినారు; నన్నెలుఁగుబంటి కంటఁ గట్టినారు; నన్ను నట్టేటబాయిగట్టి దింపినారు; ఈముసలి ముండకొడుకు కాయువెపుడు మట్టమగునో తెలియదు; నేనీపిశాచము

నుండి యెన్నఁడు విడుదలయై ప్రజలలోఁబడుదునో తెలియదు ఆముదపుసిద్దె లాగున మొగము వీఁడు—ఉఁ—దొమ్మరి గడి సెలాగున ముక్కు—వీఁడు—బ్రహ్మపురి డప్పులాగున కడుపున్న వీఁడు—తాండ్రబెత్తంత బొట్టుపెట్టుకొని—దట్టువుని పొడు ముపీల్చుచు—హంగుంహాగున్నారి బోదురుకప్పలాగున బెకబెక లాడుచు—జేనెడువెడల్పుగల యంగవస్త్రమొకటి పైఁజుట్టఁబె ట్టుకొని—దృష్టిచెదరకుండుటన్ క్లుడమచేతి యరచేయి కనుబొ మ్మలకడ్డముగఁ బెట్టుకొని—కుడిచేతిలోఁ గుక్క లను జంపఁగల బడితెను నేలపైటక్కుటక్కునఁ గొట్టుకొనుచు—ఏమే యేమే ఓసీ—ఓసీ—యనుచునాచుట్టుచుట్టు తిరుగుచుండఁగా ఓనా యనా! ఓయమ్మా! ఓయన్నయ్యా! నేనెట్లుబ్రతుకఁ గలను; వీనిరూపు కాలిపోను,, అని వ్రాసితివేమో? తీసి—

కాం—నేనేమివ్రాసితినో చెప్పనేల? అబ్బాయి చూచుచుండఁగ నే వ్రాసితిని. వ్రాసినదేదో కామమ్మకుఁ జదివి వినిపించితిని.

రామ—గుంటయోనదూలయొద్దనే కూలఁబడిన కట్టెకుంకచూచిన దేమి టి? అన్నప్రాశనమేగాని యక్షరాభ్యాస మెఱుఁగని యీయడవి మృగపుముండ వినుటయేమి?

కాం—ఇప్పుడబ్బాయి గుంటయోనమూల యొద్దనేయున్నాఁడని మీర నుకొనుచున్నారా? ఈమూఁడేండ్లనుండియు నాయొద్దనేర్చుకొన లేదా? ఇప్పుడెంతకఠినాంధ్రగ్రంథమైన సులభముగఁ జదివి యు చితముగ గ్రహింపఁగలఁడు. కామమ్మా! చదువుకోవమ్మా! య నియెన్నిసారులు ఒత్తిమాలినను నామెనామాటవినలేదు. అయి నను వర్ణములు, గుణింతకమును తెలియఁజేయు చిన్నపుస్తకమును వ్రాసియామెకిచ్చితిని. దానిలోఁ గొన్నిపత్రములఁ జింపికొన్నిఁ

టిలో వత్తులు పొట్లములు కట్టినది. కొన్నిటిలో యూనుబపుచెంబు జిడ్డుతుడిచినది. మఱికొన్నిటిని మీకాలిమీఁద కురుపులకు పలాస్త్రిపట్టులు వేసినది.

రామ—అదిగో! మూలుగుచున్నావు. లేఖమాటకామి నడిగిపోవుదు నేమో యని లేనిపోనిమాటలచే నన్ను మఱపించుచున్నావు. ఆ యుదాసికకంత ధోరణియేల? కామీ! కామీ!

(కామమ్మ ప్రవేశించును.)

కామమ్మా! ఈనడుమ మీయమ్మ పుట్టినింటికి నుత్తరము వ్రాసినదా లేదా?

కామ—ఏమోనమ్మా! నాకుఁ దెలియదు. నన్నేమియడుగకండి. చెప్పిన నీవిటకుఁ గోపము—చెప్పకున్న నీకుఁగోపము. నడుమ నాకెందుల కీనక్కచావు! కొంపకూలి—తల వెగి—మహాలక్ష్మివంటిరూపము మాదిగమంచమై—నోట శాటిగుడ్డ గట్టుకొని మొట్టో దేవుఁడా యని మూలఁగూర్చుండి—(ఏడ్చును.)

రామ—మగఁడు వచ్చి నీ వేడ్చుచున్నావు. మగఁడు బ్రదికియుండుట చేత మీయమ్మ యేడ్చుచున్నది.

కామ—నాయనా! నేననఁగూడదుగాని—నీవెల్లకాల ముట్టికట్టుకొని యూఁగులాడుచువా? ఎప్పుడో గుటుక్కుమన్న తరువాతనైన మాయమ్మ యేడ్పు వెనుకఁబట్టునేమోగాని, నామగఁడు తిరిగి వచ్చుట, నాయేడ్పు తీరుట, యింక నీజన్మములో జరుగదుగదా. (ఏడ్చును.)

రామ—శాశ్వతముగ నుండఁదగిన యేడ్పున కీదినమున మాత్రము విశేషమేమి? అమ్మా! కామమ్మా! వెఱ్ఱిముండా! ఊఱకు. ఊఱకుండు. చూడు! చెప్పినదానికిఁ గోపము, చెప్పకున్న నాకు గోపము

నీ నీవిప్పుడునాగుండెలో పోటుగనొకమాట నంటివికదా! ఇగి యేమనియుత్తరము వ్రాసినది?

కామ—కాపురము సున్నజుట్టు కొనుటతప్ప కాగితముమీఁద సున్నజుట్టఁ జేఁతగాని పెద్దమ్మవారను నాకెట్లు తెలియును?

కాంత—అమ్మా! అట్లందువేల? నీకునేను జదివివినిపించితిని గాదా!

కామ—నాగులుచవతినాఁడు చలిమిడి చేయుచు సత్యాభామ సమర్త పాడుకొనుచున్నప్పుడేదో అమ్మ కొంతలొడ లొడమన్నది. నాజిహ్వాగోసినను నేసుడెొంగ మాటాడను.

కాంత—మీనాన్నగారిని గాని మిమ్మగాని నేనాయుత్తరమున దూషించినట్లు నీవువినియుంటివా.

కామ—అమ్మా! ఉత్తరము వ్రాసినదినీవు. చదివిన దానవునీవు; వినిన దానను నేను.

రామ—కామీ! ఏమనివ్రాసినట్టు కొంచెమైన నీవువింటివో చెప్పు!

కామ—నాయనా! నీవెఱ్ఱికాని—ఏమనివ్రాసినదని తర్జనభర్జన మెందులకు? ఏమివ్రాసిన వ్రాయఁగలిగినదే వ్రాయఁదగినదే—వ్రాసినదే. వ్రాసినదానినిగూర్చి యిప్పుడు నోరునొక్కుకొన్న వినియోగమేమున్నది? మొదలు తానుత్తరమేల వ్రాయువలయునని యడుగవలసి యుండగ నేమివ్రాసినదని యీయొగురులాట లెందులకు? అమ్మనాకంటె చిన్నది కనుక చెప్పుచున్నాను— సముద్రమంత కాపురము—వేఁగినాఁడు వేఁగినాఁడంతయు పేరుమోసిన మగఁడు—అడఁగియుండుటకు, మడఁగియుండుటకు నత్తయాఁడుబిడ్డలు యొత్తుడు లేనేలేదయ్యెను. ఎటువచ్చినను బోడికుంకను నేను—బుల్లికుంకవాఁడు—మేమిద్దఱము తన చెప్పుచేతలలోనుండవలసిన వారమేయయ్యెను. అదిగాక— చీపురుపుల్లఁ జిదుమనక్కఱ లేదయ్యెను. అలుకుగుడ్డ నంటనక్క-

ఱు లేదయ్యెను. ముగ్గుబుట్ట ముట్టనక్కఱ లేదయ్యెను. వాఁకి లియరుగు మొదలుకొని వంటప్రొయ్యివఱకు నష్టమైన బానిస తనములకు నేనుంటినయ్యెను. తనకేమి? నిక్షేపములాగున— దొరసానిలాగున—నుండక—నేనుదొడ్డిలో నంట్లుగఱుకు గ ఱుకుమని తోముచుండఁగా—తనమగఁడు వీథియఱుఁగుమీఁదఁ గూర్చుండి కఱుకుకఱుకు నాలుకగీచికొనుటకు తాటాకులు గోయుచుండఁగ—తానుభోజనంపెట్టె చావడిలోఁ గూర్చుండి ప ఱుకుపఱుకుమని యూరకయుత్తరములు వ్రాయుటెందులకు?

రామ—చూచితివా! నీబిడ్డచెప్పు దీసికొని నిన్నునన్నెట్లు తన్నుచున్న దో చూడు! నాకర్మము! నాప్రారబ్ధము! నాదుర్గతి!

కాము—ఎవరినను కొనిన లాభము లేదు. అనుభవింపక తప్పదు! తప్ప దు! ఆఁడుదానికిఁ జదువేమిటి? నాశ్రాద్ధము! ఉద్యోగములు చేయుటకా? ఊళ్లేలుటకా? అక్షరపుముక్క వచ్చిన యాలినట్టే యనుటకవకాశము లేదుగదా! నవనాగరికతలట! వారిసంఘ మట! నాటకాలట! నాలుగువీథులఁ దిరుగుటకు స్వేచ్ఛలట! నావల్లకాదట! నల్లమగడట! మూఁడుముక్కలు నేర్చినయాఁడు ది మూఁడుముళ్లుబెట్టిన మగఁడుముండకొడుకు చేతనైనను ము త్తెమంతమాట పడదుగదా! నాసవతివచ్చిన తరువాత నీవు నన్ను రెండవపెండ్లి చేసికొనఁగ—నీవు బ్రదికియుండగనే నేను బదకొండవ పెండ్లిచేసికొందును—ఇంతేకాదా? ఈసంభాషణ ములకు మొదలేమిటి? తుదయేమిటి? ఉచ్చతయేమిటి నీచత యేమిటి? హద్దేమిటి ఆజ్ఞయేమిటి?

రామ—(తలఁ గొట్టుకొనుచు) నాకుఁ దెలిసినది కాదు. నాబుద్ధికిఁ గుక్క మూతిపిందెదిగినది. నావేదాధ్యయనసంపత్తి కుక్కముట్టుకొని పోయినది. చదువువచ్చినసన్యాసినియని నాకుఁ గానంత తెలిసి

యుండిన యెడల నేనీదొంగయూబిలో దిగకపోదును. ఈబొం
డలోఁ గాలుపెట్టకపోదును. నాలుగువేలు కట్నమిచ్చెదమన్న
——అల్లునికగ్రహారమిచ్చెదమన్న సరేకాని——"ఓ" తరువా
త ... యూనఁగలిగినదనుమాట తెలిసియుండిన యెడల నేనీలో
... కలహూర్చి యుందునా?

కాం——... ... మీ కెవ్వరికవిధేయురాలిగ నుండలేదు.
మీ ... మర్యాదను నేను చెడఁగొట్టలేదు. నాపైమీరిట్లుపరి
తాపపడుట నాకు విచారముగనున్నది.

రామ——నడుమ నీకు విచారమెందులకు? మమ్ము హెూరుమని యేడ్పిం
చుచున్నావు. చెప్పుతీసికొని తడతడ తన్నువాఁడు లేకపోయె
నుగాని నీకదేపనిగ పరపరయుత్తరముల వ్రాఁతయేమి? ఆఁ!
(మీఁదికిఁ బోవుచున్నాఁడు)

కాం——నాయనా! ఉండు. ఉండు. ఇట్టుపుట్టియుండుననియే నేనిన్నా
ళ్లు దౌడలుదగ్గఱగ మొక్కుకొంటిని. అమ్మా! అనినఁగోపము
కాని సంసారమైన తరువాతఁ గాసంత హెచ్చునుండును——కాసం
తతగ్గునుండును. కాసంతచాటుండును——కాసంతబైటయుండు
ను. కాసంతపెలుగుండును——కాసంతవిలుగుండును. కాసంత
తళుకుండును —— కాసంతడాగుండును. కాసంతకుయ్యియుండు
ను——కాసంతకయ్యియుండును. కాసంతఊఁఉండును——కాసం
తఊహలుహ్వుండును. ఈలేశ లేశాలన్నీ కట్టకట్టికావడిమైచి మొ
ప్పటికప్పుడు మూఁడామడ దూరములోనున్న పుట్టింటికిఁ జేరవే
యుంచినయెడల నెవరికమ్మా! ఆనగుబాటు-ఆచిన్నతనము-ఆతల
వంపు——ఆరట్టు ఆరవ్వ——అక్కడ పొరుగమ్మలక్కలందఱుఁ చేరి
"ఓసి. అమ్మా! యిదియేమి చోద్యమే——ఆలికన్నులలోఁ గాటు
కపెట్టుకొన్న మగఁడుకన్నులలో నిప్పులుపోసి కొనునఁట!" య

నియొకచింపితలముత్తైదువును, "వీనియశక్తత, యనుమానము కాలిపోను రేయింబగళ్లు గట్టిగఁ గౌఁగిలించుకొని కూర్చుండు నట" యని యొకతెల్లచూపు పేరంటాలును, "గరిగమ్మకోఁతఁ బడవచ్చును—గాజుపెంకు కోఁతఁబడవచ్చును—కత్తిపీటకోఁ తఁబడవచ్చును—కానికాలముగడచిన మగని కోఁతపగదానికైన వలదమ్మా'" యని యొకబాబాకరపు బాలరండయు, వయస్సు హెచ్చుతగ్గులోఁబని యేమున్నదమ్మా! వార్ద్ధుషునిక్షేపముగ గువ్వపిట్టలలాగున గుళుకుగుళుకు మనుచునుండనే యుంద రమ్మా! పైబచ్చనయోర్వలేని పానకములోపుడకపాడున్నైజపు దిష్టిపిడతక్రొంకనక్క కామిముండ యీవిడాకులపుణ్యముకట్టుకొను చున్న" దని యొకకారునోరుగంగాలమ్మయును నోటికివచ్చిన ట్లెల్లవదరుచుఁ, జేతులుత్రిప్పుచు, మూతులు త్రిప్పుచు, పెదవు లఁగఱచుచుఁ, తుంప్లుఁజరచుచు, తెయ్యిమని కలిసియాడుచున్న నాటకములోని కవిత్వమునీదేకద! మూఁడేండ్లనుండి కాపురము చేయుచుంటివిగదా! ఈయిల్లునాది. యీసంసారమునాది—యీమంచినాది—యీచెడ్డనాది—యీయున్నదినాది— యీ లేనిదినాది—యనునభిమానము నీకింక నెందులకుఁ గలుగకపో వలయునాయని నాకెప్పుడు పట్టుకొన్న పెద్దపోఁగాలము.

రామ—నేను దానిమగఁడ ననునభిమాన మున్నయెడల నీవుచెప్పినయ భిమానము లన్నియు నుండును. అది లేదు. అది లేదు. సంసా రమునకుఁ గావలసిన ప్రధానవస్తు విచ్చట లేదు. గొంతుకలేని పాట—లోకజ్ఞానము లేని కవిత్వము—చిత్తశుద్ధిలేని యారాధనము భోక్తలులేని తద్దినము వేదములులేని మతము అభిమానములేని సంసారము అన్ని యొకటి. ఇచ్చట వినియోగము లేదు. అచ్చ

ట వినియోగము లేదు. పైఁగ నయ్యకొయ్యలచేత—నమ్మల క్కలచేత నంతము లేనియల్లరి—నష్టమైనతిట్లు.

కాంత—మీరనుకొనినట్లు నాసంసారరహస్యములుగాని నాసుఖదుఃఖ వృత్తాంతములు గాని, మావాండ్రకెప్పుడు నేను వ్రాసియుండ లేదు. మీరు నమ్మిన సరే నమ్మకపోయిన సరే—నే నింతకంటె నేమిచేయవలసినది.

రామ—ఏమి చేయవలసినదా? ఏడువవలసినది ఇదిగో! జుట్టు పాయదీసి తన్నెదను. (మీఁదఁబడి కొట్టుచు) ఊఁ. ఊఁ. మూరెడు ముండకు బారెడుబుద్ధియా? ఊఁ మనయింటనొంట లేనిస్థితిలో నీవిప్పుడు విద్య నేర్చి విఱ్ఱవీగి మగఁడుముండకొడుకునకు పంచాంగమా? ఊఁ.

కాంత—(ఏడ్చుచుఁదనలో) పరమేశ్వరుడా! ఎట్టికష్టములైనఁ బడుటకు నాకోర్పుమాత్రము దయసేయుము. నాబుద్ధి నిరంతరము నీయందే లగ్నమగునట్లు చేయుము.

కామ—అయ్యో! నాన్నగారు! అయ్యయ్యో! ఏమిటండి! ఊరకుండండి పెద్దకాలమునకు సుఖము లేదు సరేకదా. యెంతగొంతుకోత నచ్చినదమ్మా! అయ్యయ్యో! నాన్నగారు ! స్నానముచేసినవారు తిరిగి యేల మైలపడినారండి?

రామ—ఇప్పుడు మైలపడుటేమి? ఈరుక్క— నాయజ్ఞోపవీత మెప్పుడు తగులబెట్టినదో యప్పుడే మైలపడినాను. చదువువచ్చినయీదద్దమ్మ నాకొంపలో నెప్పుడు కాలుపెట్టినదో యప్పుడే నావంశాచారా లన్నీ వల్లకా డైనవి. నాయగ్నికార్యము లన్ని యర్థాన్నమైనవి. నాపేరుప్రతిష్ఠ మారిపోయినవి. శుద్ధశ్రోత్రియపుకొంప పిల్లి ముట్టుకొన్నశ్రాద్ధమువలె ధ్వంస మైపోయినది. చదువు

వచ్చినవాని కొట్టినవానిం సర్వనాశన మైనట్లు పురాణములే ఘోషించుచున్నవి. చదువు లేని మొద్దైనయెద్దును వాహనముగాఁ జేసికొన్న మహేశ్వరుఁడు పరమపూజ్యుఁ డైనాఁడు. మాటలువచ్చినచిలుకను వాహనముగాఁ జేసికొన్న కామిగాఁడు వానిచేతనే బూడిదయైనాఁడు. శాస్త్రములూరక పోవునా? విద్యాసంబంధసంబంధముచేత విష్ణుమూర్తియంతవాని కొడుకగు కామిగాఁడే కాలిపోయినప్పు డిఁక పొట్టిశాస్త్రులకొడుకు కామిగాఁడేమగునో? ఇదిగాక విద్యాస్వరూపిణి యగుసరస్వతిని జేసికొన్న బ్రహ్మగాడినెత్తిమీఁద టొక్కుమని యొకచిను శివుఁడైన నభిషేకము చేయునా? చదువుపోతాఁడుదానిని, దిరుగుబోతుసన్యాసిని గ్రామమునుండి వెడలగొట్టవలసినదే గదా!

కామ — ఈకలికాలములో, నీపిదపకా లములో నాలాగున యోచించునెడలఁ గార్యము లేదు. అట్టిపరిశుద్ధదినములు మాతోడనే పోయినవి. ఒక్క మనయింటిలోతప్ప నంతయో యింతయో ముక్కరానియాఁడుదే యుండదు. కాని, యాఁడుదానిమాటపలెనే చదువుకూడ మిక్కిలి మోతాదుగా నుండవలయును. ఇంటిలో మగముండకొడు కెవ్వఁడు లేకపోయినప్పు డెప్పుడో యొకసారి చాకలిపద్దుచూచుటకో, క్రొత్తగుడ్డ నెప్పుడో కొనినప్పు డానవాలుకొఱకుఁ గొంగున కాసంత వ్రాయుటకో కాని యదే పనిగ మూలఁ గూర్చుండి యొక్కటే వ్రాఁతలా? గతిలేనిమగముండకొడుకునకుఁ గలము భగవంతుఁడు నుదుట వ్రాసినాఁడు గాని, ఆఁడుదానినుదుటివ్రాఁత గరిటెయో, సూదియో కాదా? ఆ గరిటెపని యేదో నామెదానఁ బెట్టుకొంటిని గదా? సూది తాను చేతఁబుచ్చుకొని చువ్వుకు చువ్వుకు మని నాల్గుపోట్లు పొడిచి

మగనిగా నంచకుఁ గాసంత బ్రహ్మకమ్మి వేయఁగూడదా?

రామ—నూఁటి పుచ్చుకొని కాదు—గునుపము పుచ్చుకొని—చుఫ్రుకు చుఫ్రుకునఁ గాదు—గుబుకుగుబుకు—నాతదుపుడుబట్టమీఁద కాదు—నాబట్టతలమీఁద—బ్రహ్మకమ్మి వేయుట కాదు—బ్రహ్మరంధ్రస్థానమునఁ బొడిచి కపాలమోక్షము చేయించుమ నునెడలఁ గెవ్వమని యెగిరి యెగిరి పడుచు సిద్ధపడును. కట్టుకొన్నవానిని కడతేర్చుటలోఁ జమత్రుకొన్న దానికున్న చాకచక్య మిఁకఁ జెప్పవలసిన దేమి?

కాంత—(తనలో) ఈశ్వరుఁడా! నాభర్త నన్నెన్నితిట్లు తిట్టిన సరే. నన్నెన్ని దెబ్బలు కొట్టిన సరే. నాశాంతచిత్తతకు—నాసద్వృత్తికి భంగము రాకుండునట్లుమాత్రము కటాక్షింపుము.

కామ—నాన్నగారు! అమ్మచదువునకు నేనంత యేడ్చుట లేదు. మీఁదు గతికి నేనంత యేడ్చుట లేదు. కాని—కుఱ్ఱకుంక—మూఁడేండ్లక నుగాయ—యింకనూఱేండ్లబదుకు—వానిగతి యేమికావలసిన దిరా భగవంతుఁడా! యని రేయుంబవళ్లు కుళ్లికుళ్లి చచ్చుచున్నాను.

రామ—పేరిగానిమాట యేనా? వాని కేమి?

(పేరయ్య ప్రవేశించును)

రామ—పేరిగా! మాటలోనే వచ్చితివి? దీర్ఘాయుష్మంతుఁడ వైయుంఘుము.

కామ—పేరిగానిమాట యేమి లేదు గాని నీవు స్నానము చేసి రమ్మా! దేవతార్చనవుగదికి తెల్లవేసినాను. నీవీదినమున నిచ్చటనే సంధ్యావందనపారాయణాదులు చేసికొనవలయును.

కాంత—నాథా! మీరు నన్నుఁ దాఁకితిరను హేతువుచే స్నానము చేయనక్కరలేదు. నే నుదయముననే స్నానము చేసి యారినమడిబట్టయే కట్టుకొనియున్నాను.

రామ—సరే. అట్లయిన—కామీ! సంధ్యావందన ముదయమున నైనది. కొంచెము జపము పారాయణలు చేసికొందును. తీర్థము మొదలైన ద్రవ్యములఁ దీసికొనిరమ్ము.

కామ—ఇదిగో!, పోవుచున్నాను.

రామ—సేరిగా! ముకుందశాస్త్రిలు రాలేదు. ఒక్కసారి పోయి యవశ్యముగ నిప్పుడే రావలయునని యాతనినిదీసికొని—

సేర—ఆలాగే.

(నిష్క్రమించును)

కాంత—మీతో నిప్పుడు చెప్పుచున్నాను. నేను నైపకళంకము చేత సద్వృత్తము కలదానను. నామనస్సు స్వప్నమందైనఁ జలించి యుండలేదు. ఇంక ముందుఁ గూడ భగవంతుఁడు నాపాతివ్రత్యమును సంరక్షించునను పూర్ణమైననమ్మకము నాకుఁ గలదు. నిర్దోషస్వభావనైన నన్ను శంకించుట మీ కెంతమాత్ర ముచితతి కాదు. మిమ్ము దప్ప లోకమందలిపురుషుల నందఱను సోదరభావముతోఁ జూచుచున్నాను. ఇది త్రికరణశుద్ధిగఁ జెప్పు మాట గాని మఱియొకటి కాదు. మీరు నన్నెంతసందేహించినను, నేను చపలచిత్తనని మీరెంతనిశ్చయించినను నాచిత్తపరిశుద్ధి నీశ్వరుండు కాపాడుచున్నంతకాలము నాయిహాగతికిఁ గాని పరగతికిఁ గాని మచ్చలేదు. అందుచే నేను బరిశుద్ధచరిత్రనని మీతోఁ జెప్పుకొనుట యెంతమాత్ర మావశ్యకమైన పని కాదు కాని—మీవార్ధకమునను సరించి—నాపడుచుదనము ననుసరించి—లేనిపోని యభిప్రాయములుపడి—పై వారిమాటలను

విశ్వసించి—యసూయాశంకలవలనఁ బుట్టినవెఱ్ఱులన్నిఁటికిలోనై తుదకు తుదకు లోయేటఁబడిపోవు చున్నారు. అందుచే నపారమగు దుఃఖమిట నిప్పుడొందుచున్నారు. ఉత్తమకాంతను సందేహించి శోధించినపాపము ముందేమున్నదో? ఈరెండు దురవస్థలు మీకుసిద్ధించుట మీసహధర్మచారిణి నైన నాకిష్టము లేక యింతదూరము చెప్పితిని. ఇదివఱకు మీతో నిట్టిమాటలు చెప్పలేదు. ఇఁకముందు చెప్పఁదలఁచుకొనలేదు. కావున దూరమాలోచించుకొనుఁడు.

రామ—ఆ! ఆ! ఆ! నాసహధర్మచారిణివని సాగఁదీసి పలికితివిగదా? నిజముగనే! నిజముగనే! ఆ! ఆ! సహధర్మచారిణివే యగునెడల నన్నెప్పుడును గనిపెట్టుకొనియుండి—నానెత్తిమీఁది పిలకలాగున—నారొంటిలోని పొడుముకాయలాగున—నాకాలిమీఁది మేహపాలికురుపులాగున—హీఁ హీఁ హీఁ! పరిహాసమున కనుచున్నానుతే— (లేచుచు) నాతోనెడబాటొందకుండ నుండవలసిన స్థితిలోఁద్రుట్టునఁ బుట్టినింటికిఁ బరుగెత్తుటకు సిద్ధపడి యుండనేల?

కాంత—పతి యింటియొద్ద బంగారుతూఁగుటుయ్యేలల నూఁగుచు మహైశ్వర్యమున్ననుసరే. పదునార్గురుపిల్లలకుఁ దల్లినైయున్ననరే— యెనుబదేండ్లెత్తి వారింటఁ గాపురముచేసిన తలనఱిసిన ముత్తయిదువనై యున్ననరే—సంవత్సరమున కొక్కసారినైనఁ—బుట్టినింటినుండి యొక్కరవికలగుడ్డ—ఒక్కపసపుగొమ్మునైనఁ దెచ్చికొనుట కమితానందమొందును. ఇది యాఁడుపుట్టువునఁ బుట్టిన దానియుత్తమగుణములలో నొక్కటి. ఇది నాకుమాత్ర ముండదా? కాని నేనుబోవుట మీకిష్టముకానియెడల నేనెందులకుఁ బోదును? మాయన్నను వెడలిపొమ్మని చెప్పెదను?

రామ—ఆ! ఆ! నిజముగా నే—నిజముగా నే—నాతో గ్రే—నాతో డ్రె—వెళ్లవుగద—వెళ్ళవుగద — చూడు—చూడు—నీదిముం బట్టయే కాదా?

కాంత—నే నింతకుముందు మీతో స్పష్టముగఁ జెప్పినమాటలు మీరు బాగుగ యోచించుకొనినారు గద!

రామ—(భార్యను కౌఁగిలించుకొని) హీ హీ హీ! ఘనపాతిముండకొడుకను. ఆమాత్రమే వెనుకటిముందునకుఁ దోఁచుకొనలేనా? వెళ్లవు కాదా? నాతో గ్రే—నాతో డ్రే—నాప్రాణమిక్కడకు హాయిమన్నది. నాకన్నులిక్కడకుఁ జల్లఁబడినవి. నాచేతులిక్కడికి వెచ్చఁబడినవి. నేను నిన్నుఁ బంపనన్నాఁడననిమాత్రము మీయన్నయ్యతో ననకుమా! నాకే రానిష్టము లేదని నీవు చెప్పవచ్చును. హీ హీ హీ! ఇదిగో ఒక్కముద్దు. ఒక్కటి. ఉఁ. పరగడుపైన నేమి లే. ముద్దులవల్ల కడుపునిండిపోవునా యేమి? మడిబట్టయైన నేమి లే. మైలపడుటకు మగనిమూతిగాని కుక్కమూతిగాదుగద—ఉ ఉ—ఉ ఉ—ఉ ఉ—

కాంత—అదేమిటి? అట్లందు రేల?

రామ—నాకురుపుమీఁద నీకాలికడియము తగిలినది లే.

కాంత—అయ్యో! అయ్యో! ఇంక బాధగనున్న దా?

రామ—నాబాధ కేమి? నాబాధ కేమి? నాతాపము తగులఁబడిపోవను. నాకరములు కాలిపోను—నాశక్తి చల్లారిపోను—నే నింతకుముందు నిన్నుఁగొట్టిన దెబ్బలచే నీ వెంత బాధపడితివో యని నే నేడ్చుచున్నాను. ఏ ఏ (ఏడ్చును.)

కాంత—మీరువిచారింపవలదు నేను నిర్దోషనగుటచే నాకు బాధ లేదు. సమస్తబాధలకు సత్యము, సంతుష్టివంటి కవచములు మరి లేవు.

రామ—ఓహో! ఎంతబుద్ధిమంతురాలవు. ఎంతసుగుణవంతురాలవు? అట్టినిన్ను—ఇట్టి నిన్ను—ఇదిగో ఇట్టినిన్ను—ముంగోపి ముండకొడుకను నేనుగొట్టి యేడ్పింపవలసినదా? నన్ను గొట్టి—ఈకఱ్ఱదీసికొని జందెపు పెట్టుగా నొక్కటి యీడ్చికొట్టు—దానితోనైన బుద్ధివచ్చునేమో?

కాంత—మీరట్లనుటతగదు.

రామ—కొట్టవా? కొట్టవా? కొట్టకపోవునెడల నారుద్రాక్షలతావళిపై మెడచుట్టు నీగాజులచేతు లొక్కమారు గలగలలాడించు! చూడు! దూరముగనుంటివేమి? దగ్గఱకురా! ఈసారి కడియము తగులదు లే హీంహీంహీం! అల-అల-అల—నాముద్దులయిల్లాలవు. నాంచిన్ని చిన్నవు. నాబుల్లిబుల్లివి. నాకుఱ్ఱకూదివి. నా తేనెపట్టువు. నాచెఱకుముక్కవు. హీంహీంహీం!

కాంత—చెఱుకుముక్క యేలాగున? పండ్లులేవుకాదా! (నవ్వును.)

రామ—హీంహీంహీంహీం! నాయెకసక్కెములచుక్కవు. నాగడుసుదనాలగంపవు. నాముచ్చటలముల్లెవు. నానవ్వులాటసంగవు. నాగుణాలకుప్పవు. నాగొంగళిముసుంగులోంగుంపటిసెగవు. హీంహీంహీంహీం. ఇట్టిదానవైననిన్ను-ఉఁ. మఱియొకయట్టిదానవని చెప్పుదుకూంతలవలన నీవుచదువుకొనినదానవగుటవలన—నావయనుపటిమతురకచదువులాగున వెనుకకుబోవుటవలన నీదిపందెపుగుఱ్ఱమువలె ముందునకు దుముకుటవలన భ్రమించి ఏది? నీవు-నాశ్రోత్రియతకు-నా యాచారమునకు-నా వంశమర్యాదకు-నాయాహితాగ్నితకు నాపరిశుద్ధతకు నాయేక పత్నీవ్రత దీక్షాదక్షతకు హీంహీంహీంహీం! నాపరమపవిత్రస్వరూపమునకుం దగక-ఉఁ ~ఘా మీసాలకుం గోరచూపులకు చుట్టనోటికి కుచ్చుతలకు [illegible]చ్చినట్లు కూనురాగములకును దగినదానవని భ్రమించి బుద్ధిగ[illegible]వునాయి [illegible]కు-నీవుప

డినబాధ నిన్ను బెట్టినబాధ హరహరా! పగవానికివలదు. ఏఏఏ (ఏడ్చును.)

కాంత—విచారింపకుండు. చెప్పుడుమాటలవలన కొంపలు నశించినవి. సంసారములుకూలినవి. వృత్తులుభంగమైనవి. యుద్ధములుపొసగినవి. దేశములుధ్వంసమైనవి. అంతశీఘ్రముగ లోకాపకారముం జేయున దేమియు లేవు. చెవిలోఁగొాసంతయంటించునప్పటికి నిర్జీవమగుతుపాకి సైతమొక్కపెట్టునఘోరబలజీవహాని సేయును.

శామ—నీకడుపుచల్లగ నీయమ్మకడుపుచల్లగ నీయత్తకడుపు చల్లగ నీకోడలుకడుపుచల్లగ హిహిహీ! నిజము చెప్పితివి. నామనస్సునకు నచ్చినమాటఁజెప్పితివి. నాకుఁబ్రత్యక్షముగ ననుభవములోనున్న మాటఁజెప్పితివి. నాకునీయొద్ద దాపరికము లేదు. చూడు! నేనుపెద్దవాడను గదా! నీవు రెండవపెండ్లిదానవుగదా?

కాం—నాకు రెండవ పెండ్లి కర్మమేమి?

శామ—హీహిహిహిహి! బాగుగఁజెప్పితివి. చదువుకొన్న మూరెడుదానిచుట్టు ఛాందసుఁడగు మొద్దంతముండకొడుకు దిగదిడుపు. నేనేదో సుఖపడఁదలఁచి నిన్ను నాముప్పున జేసికొంటినిగదా! ఉ. నాప్రాణములన్ని నీపాదములపైఁ బెట్టికొంటినిగదా! ఇంత పెండ్లాము దొరకినదని యేనుఁగునెక్కినట్లెగిరియెగిరి పడుచుంటినిగదా! ఉ. కుట్టుకుంక నుచూడ లేదు. ఏదీ! పేరిగానిమాటఁజెప్పుచున్నాను.సరి. కామిముండకామిముండయేగదా! ఈసంవత్సరమేమో?పైసంవత్సరమేమో?ఎవఁడెఱుఁగును?మఱలుదలవయస్సుగాదా!పడుచువాఁడు చావకసుఖపడెనా? ముసలివాఁడు చచ్చి చెడెనా?అదియు లేదుసుమా? అయినను స్వల్పమైన శేషకాలము మహానందమున కోసుఖపడి కలసిమెలసి నీదేహములోనంటుకొనిపోయి యకొనిపోయి యొకటై దేహముననంతయు మగఁడేనంతయు

పెండ్లామే యనుకొనునట్లు సర్వనారీశ్వర వేషము వేయఁదలఁచితిని గాదా! నీతో నంతరైక్యమందఁదలంచినప్పుడు నీవు తలుపుసందు నుండి వీధిలోనికిఁ జూచుచున్నావని నాచెవినిబడఁగ నాప్రాణములు వెంటనే యెగిరి పోక యొక్క నిముసమైన నిలువఁబడుటకేమియవకాశమున్నదో నీవే చెప్పు. స్నానము చేసి మడిగట్టి నేను గట్టుమని ఘన చెప్పుచుండఁగా నీవు నాయొద్దఁ బట్టదికట్టుకొని కూర్చుండి వినక కాకికుక్క కథ కుట్రవానికి మైలగుడ్డతోఁ జెప్పుచుంటివని వినఁగ—ఛీ! మనవంశాచారమునకుఁ దగనిదాని నొందులకుఁ దెచ్చుకొంటినిరా యనిమనసు చివుక్కుమనిపోవఁగ నిఁక నాగుండె నీరుగాక పోవుట కేమియవకాశమున్నదో నీవే చెప్పు. నిన్నుఁగూర్చి కొంతసందేహింపవలసినదే యని నేను వినఁగ ఇంటికివచ్చినబందుగులేమి పరులేమి నాకు యమకింకరులుగ నుండురా లేదా! తలుపుసందులు గోడనరదలు కిటికిబీటలు నాయెడలికోతలుగ వాతలుగ నుండునా లేదా? నీవు సబ్బుపెట్టి మొగము రాఁకకడుగుచున్నప్పుడు నాకపరస్నానముగ నుండునా లేదా? నీవుదువ్వెన పెట్టి తలచిక్కుఁడఁదీసికొనునప్పుడు నానరములన్నియుఁ దోడుకొనిపోవునందువా? లేదా? నీవు కూనురాగములను దీయునప్పుడు నాయూసన్న మరణరోదనముగ నుండునా లేదా? నీకన్నులకర్పూరపుకాటుక నాకన్నులకు గాఢమైనకలికమే గద! నీగట్టిరవికబిగింపు నాగొంతుకబిగింపే గద!

కాంత—నిజమే. నిజమే.

రామ—నిజమే నిజమే యని నిమ్మళముగ ననుచున్నావు కాని నాయథార్థమగు బాధ నీకు దెలియలేదు. నీకనుభవములోనికి వచ్చునట్లు చెప్పెదను వినుము. నేనే నీమగడను. ఇప్పటివరకు—నీవు నా యిల్లాలవు ఇప్పటివరకు—నేను ముసలివాఁడను. ఇప్పటివరకు-నీవుప

డుచుదానవు. ఇప్పటివరకు—ఇదిగో! ఇప్పుడేమాఱ్ఱు. నీవునాము సలిమగఁడవు. నేను నీపడుచు పెండ్లామును హిహిహీ! తెలిసిన దా? ఈచేతికఱ్ఱనీది. ఈయడ్డతలకాయనీది. వీఁపుమీఁద మొండి చేటయంతతామరనీది. ఇకను ఈముద్దుముద్దులవి. ఈకళుకుబె ళుకులవి. ఇవియన్నియు నెత్తికొననున్న తములపాకు మొదలు కొని ఇదిగో! కాలివ్రేళ్ళవఱకు—నన్నియు నావి. హీ హీ హి! నే నిప్పుడు నీలాగున టక్కుటక్కు నడచెదను. ఇదిగో! నీవీకఱ్ఱ పుచ్చుకొని లోడుగులోడుగు మని నడు. నీవు నన్ను,,ఓసీ! యి ల్లాలా! నావంక నెక్కుమాటు చూడరాదా? నీకొఱకు నే నెం త శ్రమపడితిని! ఎంత వ్యయపడితిని,, యని మగఁడ వైననీవు భార్య నైనన న్ననునప్పుడు చెవులకుండలాలిట్టి—కుండలాలనఁ గూడదు. నే నాఁడుదానను గాదా? చెవుల జూకా లిట్టి కదలు నట్లు మొగమిట్టి రొసరొసలాడుచుఁ ద్రిప్పుకొనఁగ—పెద్దప్రాణ మైన నీ కెట్లుండును?—ఎట్లున్నదో యిప్పుడు చెప్పు! ఇదిగాక— వీథిలో నున్న యెవనివెంట్రుకలయుంగరాలనో వ్రేలియుంగరా లనో చూచి భార్యనైననే నిట్టి యిగిలింపఁ గట్టుకొన్న వాఁడ వైననీ కెట్లుండునో చెప్పు! నీవు గుటుక్కు మనఁగ నెత్తిమీఁద మునుఁగు వేసికొనుదానను నేనేనా? మూలగూర్చుండిముక్కు ముక్కుమూల్గవలసినదానను నేనేనా? ఏపనికైన నెదురు వచ్చిన యెడలఁ దిట్లు తినుదానను నేనేనా? పంచపాళిలోఁ జెంగుఁ బఱ చుకొని—దానిమీఁద వ్రాలి—నాగొంతు గోసితివిరా యని నిన్నుఁ దలఁచుకొని యేడ్చుచుఁ బడియుండవలసినదానను నేనేనా ఏమి తెలిసినదా?

కాంత—తెలియ కేమి? తెలిసినది. నావలన మీ రెంతసంతాప మొంది తిరో వినుటయే నాకు సంతాపకరముగ నున్నది.

రామ—సరే నేనిప్పుడు రామశాస్త్రిని, నీవు కాంతవు. ఇక్కడకు నేను మగఁడను, నీవు నాయిల్లాలవు. ఇక్కడకుఁ దిరుగఁబడినాము. మన మొకనికంటెఁ బడకుండ నొకఁడు మనకంటెఁ బడకుండ—నీ యాశ్రమమునఁ బ్రచ్ఛన్నముగ—మునిదంపతులవలె—ఉఁ. అగ్నికార్యములఁ జక్కఁబఱచుకొనుచు—ఉఁ.—ఉన్నమట్టు శేవో యున్నదే యున్నది కద—లేనిపోనివరుస లెత్తక—ఉఁ. ఎట్లో—యెట్లో—దినములు మనము దొరలింపఁగలిగినయెడల మనము కృతార్థుల మగుదుము. మనపెద్దలు తరింతురు. మనవంశము వన్నెకెక్కును. సీమనుమలు మనుమరాండ్రు జడలు లోడుకొనుచు—విస్తళ్లు కుట్టుకొనుచు శిలలు దువ్వుకొనుచు నంట్లు తోముకొనుచు మాముసలమ్మయంతబుద్ధిమంతురాలు లేదని యబుసు లాడుకొందురు. హిహిహీహీం ‹‹మాముసలమ్మగాన మాబోడితాతయ్యతోఁ గాపురము చేసినది కాని ఆ ఆ! మనమే యగునెడల నట్టిముసలిమగని పెంగమునఁ జేయిడు నిప్పులు బోయుదు›› మని సీమనుమరాండ్రు యాఁడుపడుచులు వెకవెక లాడుచుండ విగతదేహమగునా యాత్మ దూరశ్రవణశక్తి చేనిట్టినీస్తోత్రపాఠములు విని కెవ్వున కేక వేయదా? హిహిహీహీం

కాంత—నన్నుఁ గూర్చి మీకుఁ గాని మావంశమునకుఁ గాని యెన్నడును నివ్వరిముల్లంతయైన యప్రతిష్ఠ రాకుండఁ బ్రవర్తింపఁగల నను ధైర్య మున్నది. దైవకటాక్షము కూడ నుండవలయును.

రామ—మనఃపూర్వకసత్ప్రయత్నమునకు దైవము తోడ్పడకుండునా!

కాంత—అట్టిధైర్యముననే కాలక్షేపము చేయుచున్నాను.

రామ—కావున నేనింక కడుపునిండఁ దినవచ్చును గద? కంటినిండ నిద్ర పోవచ్చునుగద? ఈదిక్కుమాలిన యనుమానపు అంపపుకోత చేత నాకింక బలవంతపుచావు లేదుగద?

(నేపథ్యమున) మునలిమూాధుఁడు చచ్చె గోవిందారామ, ముద్దు లసతిచేత గోవిందారామ—

రామ—అయ్యో! అయ్యో! ఈయపశకున పుమాటచేమి! ఓసిఁతీతువా! ఓజీలుగా! ఓగ్రుడ్లగూబా! ఓపులుగా! నీగొంతుక గొయ్య—

[కామమ్మ ప్రవేశించును.]

కామ—నాన్నగారూ! ఈమాత్రపాలస్యమున కెందుల కిన్నితిట్లు; తిరిగి మైలపడవలసివచ్చినది. మాయమ్మ వ్రాఁతపుస్తకముమీఁది యొకచిలుగులకాగితము నామీఁదఁబడినది.

కాంత—అమ్మాయీ! కాగితమువలన మైల యెట్లుపడితివి?

కామ—కాగితములు గుడ్డపేలికలతోఁ జేయుదురని నీవే చెప్పితివి గావా? తిరిగి స్నానము చేసి గుడ్డయార వేసికొని వచ్చునప్పటి కీయాలస్య మైనది.

రామ—కామీ! నీయాలస్యమునకు నేనేడ్చుట లేదు. ఏదో దిక్కుమాలినపాట పాడుచున్నావేమి?

కామ—ఆఁ! నాన్న! అటు లందురా? పవిత్రమైన గోవిందారామ పాటలో నయోధ్యకాండలో దశరథమరణమునుగూర్చిన ఘట్టము పాడుకొనుచున్నాను. మీరుమాత్రము సుందరకాండ పారాయణమును చేయరా?

రామ—సమయమునకు న్రాశ్రాద్ధముపాట బాగుగనే పాడితివి. నదుము లోటుక్కుమనిపోయినది.

కామ—ఇదిగో? జారి ఇదిగో త్రాటియాకు పుస్తకము.

(అక్కడనుంచును.)

రామ—సరే! ఇకఁ గూర్చుండెదను. అమ్మా—అమ్మా—(నడుముపట్టుకొని కూర్చుండును.)

(నేపథ్యమున) అమ్మా! అమ్మా!

కాంత—అబ్బాయీ! యేల?

(నేపథ్యమున) నాకీపద్యమున కర్థము తెలియ లేదు.

రామ—పేరిగా! ముకుంద శాస్త్రిని పిలువుమని చెప్ప లేదఁటరా?

(నేపథ్యమున) వచ్చుచునే యున్నాఁడు.

కాంత—నేను లోనికిఁ బోవనా?

రామ—ఇంకను మీాయన్నయు నాతనితోడ వచ్చినయతఁడును స్నానమునకుఁ బోయి యింక రాలేదేమి?

కాంత—వత్తురు. ఇంతలోఁ దొందర యేమి? దేవాలయము లన్ని చుట్టఁ బెట్టుకొని మీాయాహ్నిక ముగునప్పటికి రానే వత్తురు.

రామ—సరే! నీవు పోయి యతనితోఁ జెప్పవలసినరీతిగాఁ జెప్పెదవు కాదా?

కాంత—ఆ.

(నేపథ్యమున) అమ్మా? ఇంక రావేమి?

కాంత—ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. (నిష్క్రమించును.)

రామ—పేరిగానితొందరకు మితి మేర కూడ లేదు.

రామ—పేరిగాని గూర్చి యేదో చెప్పెద వంటివి? ఎవ రక్కడ! కాలి చప్పు డగుచున్నది.

(నేపథ్యమున) నేను ముకుందశాస్త్రిని.

ముకుం—(ప్రవేశించి) శాస్త్రులగారూ! నమస్కారము.

రామ—చిరంజీవి! చిరంజీవి! రావోయిశాస్త్రీ! నీవు లేకపోవుటచేత కుడిచేయి పడిపోయిన ట్లున్నదోయి! మంచి చెడ్డ కష్టము సుఖము కాసంతమాట్లాడుకొనుటకు మనసుకలిసినమనుజుఁడు లేక మతిపోయిన ట్లున్నది సుమా!

ముకుం—కామమ్మా! సావకాశముఁగఁ గూరుచుంటి వేమి?

కామ—కూర్చుండఁగూడదా? ఏమో! నాయిష్టము. కూర్చుండి యున్నాను. నాకేమి కూర్చుండుటతప్పా? నిలువఁబడియుండుట తప్పా? త్రెంపిపోసినముండను. నాకేమి యొకనియానయా? హద్దా? ఏమి?

ముకుం—కాదమ్మా! ఇంటిపని విశేషముగ నున్నవానికి తెరపి యెట్లు కలిగిన దనుకొనుచున్నాను.

కామ—మీకేమైన రహస్యములు మాటాడుకొనవలసినఁజెప్పుఁడు! లేచిపోవుచున్నాను. ఫాకీనంగినంగినాలుకమడతలు పనికిరావు.

ముకుం—అయ్యయ్యో! మాకేమి రహస్యము లున్నవి?

రామ—కామీ! ముకుందశాస్త్రి యెట్టివాఁ డనుకొంటివి? నాకడుపున బుట్టినబిడ్డసుమా! కాని పేరిగానిమాట చెప్పు.

కామ—పేరిగాఁడు పెద్దవాఁడైనాఁడు. చెప్పినమాట వినఁడు. ఇఁక వానియాస మనము వదలుకొనఁదగినది. క్రమక్రమముగ మితిమీఱుచున్నాఁడు. చూచుచుండఁగనే యేటివడిని కొట్టుకొనిపోవుచున్నాఁడు.

రామ—ఎందుచేత! ఎందుచేత?

కామ—చదువు ముదురుచున్నది. చదువు ముదురుచున్నది. అప్పుడే ముదిరి పండుగానే అయినది. ఇంకేమున్నది. అంతకంటె మన వంటివారికిఁ గలుగుప్రతిష్టమునుక లేమి యున్నవి? అమ్మాయి చెడినది. దాసు చెడినది. అశుభముశుభమెఱుఁగనికుఱ్ఱకుంకబ్రదుకఘ్గాస్నము చేసినది. పనిగతి యింక యేమికావలసినదా యని యొక్కచేచెప్పులాట పెట్టుకొని సగమై పోవుచున్నాను.

రామ—మగవానికి జడుపంతప్రమాదము లేదులే.

కామ—(గుండెలుకొట్టుకొని) అయ్యో! అయ్యో! కన్నవాఁడవు నీవే యిట్లందువా? నీవే వానిఁ గొంతు గోసెదవా? సవతితల్లి వానికిఁ

జదువు చెప్పి యెందులకుఁ బనికిరానిశుంఠను జేసి పారవైచుచుం డఁగాఁ గన్నవాఁడవైననీవే వాని నీదుర్వ్యాపారమునుండి మర లించి బాగుచేయకపోయినయెడల నిఁక వానిఁబదు కేమికా వలసినది?

ముకుం—(లసలో) ఆఁడువారికిఁ జదువు పనికిరాదని సిగ్గులేక పలుకు మగపంపలుంటచేతనే దేశ మింతదురవస్థలోనికి వచ్చియుండఁగా మగవాండ్రకుఁ గూడఁ జదువు పనికిరాదని పలుకునాఁడువిధవ లవతరించినప్పు డిఁక నీయార్యావర్తదేశ మంత భగ్నమ్మ మండి పోవలసినదే కాఁబోలు!

రామ—కామమ్మా! వాఁడు చదువుకొని చెడిపోఁడులే!

కామ—చెడనే చెడినాఁడు. చిన్నమెత్తు మిగులకుండఁ జెడినాఁడు. సం ధ్య లేదు కద—పనస లేదు కద—కొపీనము మాని కచ్చపోసి దోవతి కట్టుచున్నాఁడు కదా—జందెమును మడచుట మాని పొడుగు చేసినాఁడు కద—పూజకు మారేడుపత్రి తెచ్చుట మా నినాఁడు గదా—గోళ్లు కొఱుకుకొనుట మొదలుపెట్టినాఁడు గదా—అప్పుడప్పుడు తాంబూలము జాడించుట యారంభించి నాఁడు గదా—వీధిలోకిఁ గాలికి జోడు లేకుండ వెడలఁడు గదా— కృష్ణాజినముమీఁద బ్రక్క మాని మంచముమీఁదఁ బండుచు న్నాఁడు గదా—మౌంజి మొలకుఁ జుట్టుకొనుట మాని స్తంభ మునకుఁ గట్టినాఁడు గదా—అప్పుడప్పుడు తుబుకుతుబుకున ను మ్మి వేయును గద—ఎన్ని యని చెప్పఁగలను! అయినయింటి లోఁ బుట్టినబ్రహ్మచారిలక్షణ మిదియేనా?

రామ—నీవు చెప్పినట్టివి యన్నియుఁ దప్పులే కాని—చిన్నతనము.

ముకుం—బ్రహ్మచర్యమున నివి కేవల బాహ్యచిహ్నములు. అంతరచి హ్నము లున్నవాని కివి లేకపోయినను బ్రమాదము లేదు.

శ్యామ—సరే. అలాగని యూరకుండుము. ఇఁక బొట్టు మానివేయును. చుట్ట గాల్చును. మీసము లుంచును. తల కత్తిరించును. కల్లు ద్రాపును. మాంసము దినును. ఇదివఱకు రెండుమనుములు గట్టుకొని యిప్పుడు మూఁడవదానికి సిద్ధపడినముప్పదితొమ్మిదేండ్లబాలవితంతువును గట్టుకొనును. పతిభ్రష్టుఁ డగును. అంతటితోఁ గూడ శాంతిపడియుండక—సకుటుంబముగ మాలవాండ్రలోఁ గలిసిపోవును. మహానీయులైన మంతెనరామశాస్త్రుల వారికుటుంబ మెక్కడ నుండవలసినగతి పట్టెననఁగ మాలపల్లెలో— అదియైన మాలపల్లెలోఁ గొంత కొనసు— వర్ణముచే మాలవాండ్రగువారు భ్రష్టతచే మాలఁడైనయీవంశనాశకుని వేలికగఁ జూచి తాము కోసినగొడ్డును ముట్టనీయక యమ్మవారిజాతరలలోని వచ్చుబల్లిలోఁ జాలియక తృణీకరించి యెగసియెగసి కొట్టి కుక్కనుజూచినకంటె హేయముగఁ జూతురు.

రామ—నీవు సహేతుకముగనే చెప్పుచున్నావు. నీదూరదృష్టికి మెచ్చఁదగినది.

ముకుం—(తనలో) ఈశుద్ధాజ్ఞానస్వరూపమున కీమహానుభావుఁడే మూలాధారతత్త్వము కావున శిరఃకంపము సేయుచున్నాఁడు.

శ్యామ—నాన్నగారూ! నామాట లిప్పుడు మీకు నచ్చెను. అనుభవములోనికి వచ్చునపుడుగుండెలుచీల్చివేయకమానవు. అందుకొఱకే-అందుకొఱకే—ఇప్పుడు నాకు మఱింతస్పష్టముగఁ దెలిసినది. మీయల్లుఁడు—నిక్షేపరాయఁడు—చచ్చిస్వర్గమున నున్నాఁడు మంచితద్దినాలవేళ జ్ఞప్తికి వచ్చినాఁడు—(కన్నులు దుడుచుకొనుచు) చదువుకొన్నవానిమొగము చూచునరికి మైలపడినట్లు స్నానముచేసెడివాఁడుగదా! ఆమహారాజునకుఆగుణాలగురువ్రస

చదువనఁగనసహ్యాము—కారము—మంట-ఓఘుయిత్యము—రోత—త్రాటాకుపుస్తకము చూచుటకోడనే తలపోటారంభముకావలసినదే కదా? ఆమహానుభావునితత్త్వవైచిత్ర్యమేమో నేను గాపురమునకు వెడలినతరువాత—హా! తలఁచుకొన్న గుండె పగిలిపోక మానదు—నేననఁగఁ బ్రాణము—ఏ ఏ (ఏడ్చును.) అందులోఁ గూడఁ జదువు సంపర్కము నాకెక్కడను లేకపోవుటచేత—నుటింతప్రాణము—మొదటిసారి కాపురమునకు నేను వెళ్లినప్పుడు కుడికాలితో గుమ్మముదాటవలయును సుమా యని యందఱు చెప్పుచుండ నే నెడమకాలితోదాఁటితి నఁట! నన్నుచూచి ఆయన పెద్దచేటంతమొగము చేసికొని యుప్పొంగి పోయినాఁడు. అప్పటికిఁ బదునాలుగేండ్లపడుచునైన నేను కుడికాలేదో యెడమకాలేదో తెలిసికొనలేకపోవుటయే కాక చెప్పి వ్రేలుపెట్టు పొడిచి చూపించినను దెలియలేనంత శుద్ధమూఢురాలనుగదాయని సంబరముచేత నుబికియుబికి యొడలు పట్టలేక నాయదృష్టముకొలఁది నాకు సరిపోయినదానవే దొరకితి వని మహానందము నొందెను. అప్పటి యాయనమొగము కన్నుల నిప్పటికిఁ గట్టినట్లున్నది. ఏ ఏ (ఏడ్చును) రాగిబుడ్డి ముంతలాగున—నెట్టిగ—(ఏడ్చును) నాతలవెంట్రుకలు మిక్కిలి గరుసయుకొయ్యదువ్వెనకు లొంగక పోవుటచేత గొరకొమ్ముదువ్వెనను గొనిపెట్టినారు. ఒక్కసారియైనను దానితో దువ్వుకొనేలేదు. ఏది ఆరాత్రియే జ్వరమారంభము మరునాఁటితో నన్నియుఁ దీఱినవి.—(ఏడ్చును.)

రామ—శాస్త్రీ! భర్తయం దింతప్రేమమున్నదానిని నేను గనలేదు అతనికాలికట్టుజోడును—జందెములకదురును—పొడుముకుండును—చిటిచాపయును—మఱి దేనినో—మఱిదేనినో—

జాగ్రత్త పఱచుకొని దినమున కొక్కసారి దానినన్నిఁటిని జూచి కన్నులనీరు గ్రక్కుకొనుచుండును. అమ్మా! నీకొమ్ముదువ్వైన జూచినట్లు లేదు. అది యెచ్చటనైనఁ బారవేయలేదు గద!

కామ — ఆ! మీపీఁపుమీఁద తామరపాకంతమట్టునకు వ్యాపించిన తామరను పటి యాదువ్వైనతోఁగాక దేనితో గోకుచున్నా నను కొంటిరి.

రామ — అలాగా?

ముకుం — వీపుపైఁ దామర కడుపుపైఁ గూడ వ్యాపించునపుడు గాని దువ్వైన మీకంటఁ బడుటకు వీలులేదు.

కామ — తీఱఁ జెప్పవచ్చిన దేమనఁగ — చదువనుదాని — నంతపట్టుదలతో — నంతదీక్షతో — నంతపరాకాష్ఠతో — నంతద్వేషముతో నిల్లు కాదుకదా గ్రామమైనఁ జేరకుండఁ దఱిమి తఱిమి కొట్టవలసినదానికి మాఱుగా — నింటిలో భార్యను గొడుకును పిశాచము లావహించి తెయితక్క లాడించుచుండ — మీరు వాండ్రకు ప్రక్కపాటగఁ జదువు మంచిదే యని పాడఁదలఁచితిరా? అమ్మజోలి నాకెందులకు — చెప్పినమాట వినకపోవుట చేతనే మీరామెను వదలికొనినారో మీకుఁగూడ నీమాలకూడిష్టమై యూరకుండిరో నాకుఁ దెలియదు గాని, కుఱ్ఱవాని నుపేక్ష చేసినఁగొంప కూలిపోదా?

రామ — కామీ! పోనిమ్మా — ఊరకుండుము.

కామ — అలాగే — నానోరు కుట్టుకొందును. నాకన్నులలో మట్టి గొట్టుకొందును. నాచెవులలో బిద్దెలు కొట్టుకొందును. నా కెందుల కీరవ్వ — ఈరట్టు! ఈరాపిడి — ఈరాద్ధాంతము. నా యొక్కపొట్ట కొక్కపూట కూడే లేకపోవునా? చేతు లరిగి పోవున ట్లంట్లు దోమి, చెక్కలు ముక్కలగునట్లు నీళ్లుదోడి,

నడు మీఁదచ్చుకొనిపోవునట్లు ముప్పొద్దులను కుంచెడుబియ్యపు బిందె వార్చి, గేదెకు మూఁడుతవ్వెలయులవలు రుబ్బి,యింటిలో నడ్డమైనచాకిరి చేయుచున్నముండకు పూఁటకుఁ బట్టె డన్నము పడవేయుట విశేషమా? నాకెందుల కీసంత—ఈ చదువు గోడవ—ఈసాధింపు. ఆవిడె యన్నినగలు సింగారించు కొని ఆకోమటికుంకకు రాత్రి వడ్డించుచు నింక నింక గుస గుస లాడిన సరే—ఈకుట్టుగుంటడు—పెద్దవాఁడైనతరువాత నగ్ని దేవునిచే నింద్రాదిదేవతలకు హవిర్భాగములు పంపించవలసిన వాఁడు—అట్టి యీ జేనెడుశుంఠ—ఆకోమటివానిచేత—రెం డు నాటకములు గాదు పదునాల్గుగూడఁ—దనయమ్మవారికో యకుఁ దాను బట్టించుకొనివచ్చిన సరే—నాకేమి?

రామ—అయ్యో! అయ్యో! కామీ! కామీ!

కామ—(పోవును.)

రామ—(కాళ్లు చాచుకొని) నాకొంప మునిఁగినదోయి నాయనా! నా గొంతుదెగినదోయిబాబూ! నాగుండె లవిసిపోయెనోయి తండ్రీ! నాప్రాణ మెగిరి పోయినదోయి దేవుఁడా? ఏ ఏ ఏ ఏ (ఏడ్చును)

ముకుం—ఏల యీపరితాపము? ఊరకుండుఁడు!

రామ—నాప్రక్కలోఁ ద్రాఁచుపామురా బాబూ! నామెడలో గండ మాలవుండురా నాయనా! నాతలపై బొమ్మజెముడుకంపరా తండ్రీ! నానోటిలో నుల్లిపాషాణమురా దేవుఁడా! నాచెవులలో రెండుతలలపాముర తండ్రీ! నాగుండెలలో బాకుపోటురా బాబూ! నావంశమునకు వేరుపురుగురా నాయనా! నామగతన మునకు గరిగమ్మకోతఁరా దేవుఁడా! (ఏడ్చును.)

ముకుం—ఏమిటి యీవెఱ్ఱియేడుపు! ఎవరైన వింద్రురనియైన లేదా? ఊరకుండుఁడు.

రామ—అయ్యో! అయ్యో! ఊరకుండి యిప్పుడు చేయవలసిన దేమి? ఉరిపోసుకొననా?

ముకుం—తొందర లేదు. శాంతించి బాగుగ యోజించుకొనుఁడు—

రామ—అయ్యయ్యో! అయ్యయ్యో! ఇఁకఁ జావవలసినమార్గముతప్ప నిఁక యోజించుకొనున దేమున్నది? పేరిగా! పేరిగా!

(పేరయ్యశాస్త్రి ప్రవేశించును.)

పేర—నాన్నగారూ! ఏల పిలిచితిరి?

రామ—ఏమి చేయుచున్నావు.

పేర—చదువుకొనుచున్నాను.

రామ—నీచదువు సంతకుఁ బోవ! నీచదువు చట్టుబండలు గాను! నీచదువు కాల! నీచదువు మండ! నీచదువుకొనుట—చదువుకొనుట నీసవతితల్లిముండకు—సవతితల్లిముండకు సరసుని సంపాదించుటకా? నీగొంతు కొయ్య! నీకడుపు చీర! నాకడుపుఁ జెడుపఁ బుట్టుటయే గాక చదువుకటి యేడ్చి నావంశము—నాప్రతిష్ఠ నాపేరు—నాపరిశుద్ధతఁ జెఱుపఁ బుట్టితివా? చావు! చావు! ఊఁఁడుఁ. (కొట్టును.)

పేర—నే నేమి చేసితిని? నే నేమి చేసితిని? ఏఏఏ (ఏడ్చును.)

రామ—ఏమి చేసితివా? నీచేతిలోనిది యేమి?

పేర—నాటకము.

రామ—నీయిల్లు వల్లకాడు గాను! దేవాలయములోనికిఁ గుక్కపిల్ల యెందులకురా? యజ్ఞశాలలోనికిఁ గళాశాస్త్ర మెందులకురా? సాలగ్రామసంపుటములోనికిఁ జుట్టపీకె యెందులకురా! నాపవిత్రమైనశ్రోత్రియపుఁగొంపఁలోనికి (తలఁగొట్టుకొనుచు) అయ్యయ్యో! నాటక మెందులకురా? (కొట్టును.)

ముకుం—రామశాస్త్రిగారు! ఏమి యీపిచ్చి. వాని నట్లు కొట్టెద రేల? చాలుచాలు! నాటకముల నట్లు దూషించెద రేల? ఎంత మతి లేకుండ నుంటిరయ్యా!

రామ—శాస్త్రీ! నీ వూరకుండుము. ఎప్పు డీలాగుననే చెప్పితివి. పేరిగా! నాటకమునకు మీకోమటిబాబునకు విలువ నిచ్చితివా?

పేర—మామామయ్య యిచ్చి నాకొకటి, మాఅమ్మ కొకటి కొని పెట్టినాఁడు.

రామ—ఏమి చేయుచున్నావు?—ఒసే—ఎవ రక్కడ—మాటలాడ వేమి—ఊఁ—

(కాంతమ్మ ప్రవేశించును.)

ఊఁ! ఎందుచేత! ఎందుచేత! మాట లాడవేమి?

కాంత—నాకేమో బోధపడకున్నది.

రామ—నీకు మాటలుకూడ బోధపడదు. నీమొగ మీడ్వ! నిన్ను బలి వేసుకొనిపోవ! ఎందుచేత? ఎందుచేత? మాటలాడ వేమి? (కొట్టును.)

ముకుం—(రామశాస్త్రి చేయిపట్టుకొని) ఊరకుండవయ్యా! నేర్చికొని పోయినావు! నియేం జ్ఞానమునకి వచ్చినవి? సిగ్గులేక పవిత్రచరిత్రమైనభార్యను గొట్టుచున్నావు!

రామ—కొట్టవలయునా! కోయవలయునా! చీరవలయునా! చివరకుగఁ గొట్టవలయునా! ఉండు! శాస్త్రీ! ఉండు. నన్ను ముట్టుకొనిన మొదల నీవు బ్రాహ్మణుఁడవు కావు. ఊఁ. చెప్పు. ఎందుచేత! ఎందుచేత! అంతయుఁ గలిపియాఱు వేలరూపాయలసొమ్ము నాయొద్ద లాగికొని నాకు రెండవముండవు కాకపోయితివి! ఆఱణాలనాటకముకొఱకు కాసపడి గడ్డితిని—కోమటివానిని రెండవమగనిగఁ గట్టుకొంటివా? చావు! చావు! కొట్టు! తన్ను

ఈడ్చు! (కొట్టును) నిన్నరాత్రి తలదువ్వుకొని, పువ్వులు ముడుచుకొని, జలతారుకోకఁ గట్టుకొని, యెప్పుడు లేనిది నగలన్ని సింగారించుకొని గులుకు గులుకు మనుచు నాతనికి వడ్డించితివా?

కాంత—ఆ. కామమ్మ మడిగట్టుకొన్నది. నన్ను వడ్డించుమని చెప్పుట చేత నేనట్లు చేసితిని.

రామ—వడ్డించుమని చెప్పినది గాని యతనితో గుసగుసలాడు మని, గుటగుటలాడుమని, వెకవెకలాడుమని చెప్పినదా? (కొట్టును)

ముకుం—శాస్త్రిగారూ! మీభార్య పరమయోగ్యురాలు కావుననే మీయల్లరులు, ఆజ్ఞలు, దెబ్బలు, తన్నులు సాగుచున్నవి. ఆమె సహించినకొలఁది మీకుఁ దామస మధిక మగుచున్నది. ఆమె దుష్ప్రవర్తనము గలదియే యగునెడల నామెయడుగులకు మడుగుల నొత్తుచు నామెయీసడించికొట్టినను గూడఁగూడ దేవులాడుచు మీఁద నుమిసినఁ దుడిచికొనుచు నామెచేయుదుష్కార్యములు కనులఁ బడినను జూడనట్లు నటించుచు, చచ్చియే యుండవలసివచ్చును. అదియైన మీ రాలోచించుకొనుఁడు.

రామ—ఏమిమాటలాడెదవు? మగఁడు నాటకము కొనియియ్యకపోవుట చేత నాటకముకొఱకు మగనిని దెచ్చికొంటివా? ఊఁ. అతనితో నేలగుసగుస లాడితివి?

కాంత—గుసగుస లాడ లేదు. గట్టిగనే మాటలాడితిని. (తనలో) ఓపరమేశ్వరుఁడా! నాబ్రతుకు కిఁక నింత యేనా?.

రామ—ఆతనితో నీ కేమిమాట లున్నవి? ఆతఁ డేమి నీసోదరుఁడా! నీతండ్రియా!

కాంత—ఔను. నాసోదరుడే; పనసకాయకూరలో నావ పెట్టితిరా? యని యడుగ నాకుఁ దెలియదని నేను చెప్పితిని.

రామ—ముకుందశాస్త్రి! చూచితివా కోమటివానిచమత్కారము! పనసకాయకూర శ్రాద్ధయోగ్యమగునన్నవు. వార్ధకముచే నేను నట్లే. ఆవకు వడి—తెవతెప—హెచ్చు. పడుచుదనమున మిటమిటలాడుచున్న దీనికి నట్లే; పనసకాయకూరలో నావ యేల పెట్టినారనఁగ—చావునకు సిద్ధమైన ముసలిముండకొడుకున కీకొననవలాడు పడుచుపెండ్లా మేల యని నాటకాలుచదివి యేడ్చిన నవనాగరికుఁడు కావున నిట్లు చమత్కరించినాఁడు.

ముకుం—ఆహా! నాకేడుపు పోయి నవ్వు వచ్చుచున్నదయ్యా! పనస కాయకూర శ్రాద్ధయోగ్య మగుటచే మిమ్ముఁ బనసకాయతో నాతఁడు పోల్చి యుండలేదు. ప్రత్యక్షముగ మీరు పనసకాయయే ఘనపాఠకు లగుటచే. మీరు పనసయే కాయముగా గలవారు గావున పనసకాయ యైరి.

రామ—అయ్యో! అయ్యో! ప్రత్యక్షముగనే—బహిరంగముగనే యెత్తిపాడిచినాఁడు. ఇంక నిది—ఈనెఱజాణ—ఈవగలాడి—ఈరావణకథావళి—యెంతచాకచక్యముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చినదో చూచితివా! పనసకాయకూరలో నావపెట్టిరో లేదో తానెఱుఁగదఁట! తానే యావ యైనప్పుడు తనకుఁ దెలియక పోవుటయేల? అనఁగ—నేను నామగనిని చూడలేదు. ముట్టలేదు—అంటలేదు. తాఁకలేదు. స్పృశింపలేదు. మగఁడెవఁడో నే నెఱుఁగను. నే నెవతెనో మగఁ డెఱుఁగఁడు. అతనిని మగనిగ నెంచలేదనఁగ నిఁక నర్థ మేమి? నీవే నామగఁడ వనికాదా! ఇదిగో ఇది యిట్లు చమత్కరించినది. చనువు! చనువే యింతకొంపఁ గూల్చినది. కామిముండ కామిముండ, శుద్ధసత్యస్వరూపిణి; దానినోట నుండి వచ్చినవి వేదాక్షరములు. ఏమే! ఈకోమటి మీయన్నతో మన గ్రామమున కేల రావలయును?

కాంత—నాకుఁ దెలియదు.

రామ—పేరిగా! నీవెఱుఁగుదువా?

పేర—మాయమ్మను దీసికొనిపోవుటకు—ఏ ఏ (ఏడ్చును.)

రామ—అయ్యో! అయ్యో! లేవఁదీసికొని పోవుటకే? ఏదీ కత్తి! ఏదీ కత్తి! (కత్తి రెండు చేతులతోనెత్తి కాంతమ్మతలపైఁగొట్టఁబోవును.)

ముకు—ఆ! ఆ. అమ్మా! అమ్మా! కత్తిను చేతితో నాఁపుకొనుము.

కాంత—(తలపైఁ బడకుండఁ కత్తిను బట్టుకొనుచున్నది.)

రామ—అయ్యో! అయ్యో! కామినుండా! కామినుండా! రావే! రావే! నీయమ్మనున్నుఁ జంపుచున్నదే!

[కామమ్మ ప్రవేశించును.]

కామ—నాన్నగారూ అదేమి? అదేమి?

రామ—(వగర్చుచు) ఏమియు లేదు. ఏమియు లేదు. నీవు చెప్పినట్లు కోమటి మీయమ్మను లేవఁదీసికొనిపోవుటకే వచ్చినాఁడని పేరిగాఁడే చెప్పినాఁడు.

పేరి—నేనట్లు చెప్పితినా? నేను సగము చెప్పుచుండఁగానే మీరు తొందరపడి యమ్మను గొట్టనారంభించితిరి.

రామ—ఇప్పుడు చెప్పు!

పేరి—మాయమ్మను దీసికొని పోవుటకు మామామయ్య మనగ్రామము వచ్చుచుండఁగ నీగ్రామము కోమటికిఁ గ్రొత్త దగుటచే మామయ్యసాహాయ్యమును గ్రహించి కూడ వచ్చినాఁడు. ఇక్కడ నేమైన పుస్తకములు విక్రయ మగునేమోయని వచ్చినాఁడు. ఈశేఁడీనాలుగైదు జిల్లాలలో నన్నిగ్రామములలోఁ గూడ దిరుగువాఁడే నఁట! ఎవరో మెచ్చుటనో నాటకములు చేయువారున్నారఁట! ఆయనవలన సితఁడు నెల కిరువదిరూపాయల

మును, భత్యమును ప్రయాణవ్యయమును గ్రహించి ప్రతిగ్రామము నీరీతిగనే తిరుగునఁట!

కామ — ఎక్కడనో నాటకములు చేయుచు న్నారని చెప్పితివే! ఆ నాటకములు నీవేల చేయవలయు నని యానాటక కవి నెక్కటి యీడ్చి కొట్టినయెడల నాటకములు చంకఁబెట్టుకొని గ్రామగ్రామములను దిరుగుచున్న యీకోమటికి నీకోమటిని దొంటఁబెట్టుకొని వచ్చిన నీవరామయ్యకుఁ గూడ బుద్ధివచ్చి యుండును.

కామ — నాన్నగారూ! కవిని గొట్టవలయునని మీరేమో మాటవరుస కాడితిరి కాని నిజముగానే — మీయల్లుఁడు — ఆయన కీవెట్టి వేషాలు గిట్టవు కాదా! కఱ్ఱ తిఱుగవేసి యొకకవిని చాకలి వాఁడు గాడిదను కొట్టినట్లు కొట్టినాఁడు.

వీర — అక్కయ్యా! అక్కయ్యా! బావ యట్లేల కొట్టినాఁడు?

కామ — ఏమి లేదు — ఇదే వేళ — ఇంకా భోజనము కాలేదు — ఆ వేళఁ బ్రాయశ్చిత్త పాడ్యమి యగుటచేత మీబావ క్షౌరముచేయించుకొన్నారు. పంచగవ్యములోనికిఁ గొబ్బరి — చేను గడపమీఁద భళ్ళునఁ గొట్టుటయు న పెళ్లునఁ గఱ్ఱబుఱ్ఱమీఁదఁ గొట్టుటయు

వీర — ఎందులకుఁ గొట్టెనో చెప్పవా?

కామ — మీబావ యింకా స్నానము ము కట్టుకొని పొడుము చేయుచ యుండఁగ నెవఁడో యొకకవి పద్యమమ్మా! జప్తి లేదు — లకు? ‚‚ఓ,, అనుసరికి నోరు

డు? జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నది. ‹‹నస్యము శీతమత్తగజనాశన›› అనుసరికి—ధ్వనినాశనము—కవిత్వనాశనము — వంశనాశన మగున ట్లొక్కదెబ్బ యీడ్చి కొట్టినాఁడు.

రామ—కామమ్మా! ఇది మనకు సంతోషసమయము కాదు. పేరిగా! ఆకోమటి యీగ్రామమునుండి తిరిగి యెక్కడకుఁ బోవునో?

పేర—తిరిగి మామయ్యతో మాతాతగారి యూరే పోవునఁట!

రామ—తిరిగి యాతఁ డక్కడ కేల?

పేర—బట్టలపెట్టెయు, గ్రంథములపెట్టెయు మామయ్యయింటిలోనే యున్నవఁట! అవి తీసికొని అక్కడనుండి యెక్కడకుఁ బోవునో తెలియదు.

రామ—కామీ మీయమ్మ పుట్టినింటికి బోవునెడల—పేరిగా! నీవు మీయమ్మయు లోనికిఁ బొండు.

[పేర & కాంత—నిష్క్రమింతురు.]

రామ—కామీ! మీయమ్మ పుట్టినింటికిఁబోవునెడల నీకోమటిపిశాచము మీయమ్మకుపతియై, మీకునవతితండ్రియై, నాకుపడ్డకుఁడై యీమెతోఁ గూడఁ బుట్టినింటివఱకుఁబోవలసినవాఁడేకద!ఆపైన ...తో అక్కడనే యుండునో తెలియదుకద! ముకుం ... యోజించవలసిన యంశమేదనఁగ దీనిని బుట్టి ... నీయభిప్రాయమా?

...మున కొక్కనితో యోజనపనియేమున్నది?

...ను.

... పెదవివిఱువఁ దగినదికాదు. పెద్దపుట్టినము ...ది. ఈమూఁడుసంవత్సరములనుండియు ...రుచు ననేకపర్యాయము లీతఁడువచ్చి ...ంక కల్పించి జరుపుకొనుచువచ్చితిని.

ఈసారికూడవచ్చినాఁడా. నాతోమాటలాడనేలేదు. భోజనసమ యమునకు సరిగ వచ్చి యదికానిచ్చుకొని పోయి తిరిగి కనఁబడ కుండ నున్నాఁడు. భోజనసమయమందైన రొసరొసలాడుచున్నాఁ డుగాని నాతో మాటలాడకున్నాఁడు. పేరిగాని చేత నాకు రాయ బారమేమనఁగ— "చెల్లెలినిదీసికొని పోవుటకువచ్చితిని— ఈసారిపంపకపోయిన యెడల జరుగవలసినది చాలయు న్నది" ఇవేమాటలు!

కామ—జరుగవలసినది చాలయున్నదని యన్నాఁడా? దొంగముండకొ డుకు వానిని నమ్మటకు వీలు లేదు.

రామ—ఎందుచేత?

కామ—నిన్న రాత్రియాతఁడు కోమటితో నిమ్మళముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు నేనుపొణక చాటునఁ గూర్చుండి యెలుకబోనులో రొట్టెగట్టుచు వింటిని "రేపటి తంతునకుఁ గావలసిన సామగ్రియంతయు నీ రాత్రియే సిద్ధపఱుపవలసియున్నది. కొన్నియక్కడఁగాని— ఏది? శ్మశానమనియభిప్రాయము కాఁబోలు!—దొరుకవు. ఇఁక దయదలఁప వలసిన పనిలేదు. ఎక్కడికి—ఏదోకొంతకాలము కాపురమైనదికదా!," ఇవేమాటలు.

రామ—అయ్యో! అయ్యో! వింటివా శాస్త్రీ! మాసూరయ్యబావగారికి నాపైనభిమానము. నాయిల్లువల్లకాడుగాను. నాపైనభిమానమెం దులకు? చెల్లెలియందు—కూడఁ బుట్టిన చెల్లెలియందు—నిల్లేద్పు చున్నది. సంవత్సరమున కొకసారియైన నంత పసపుకుంకుమ యివ్వ వలసినవాఁడు దాని పసపును గుంకుమను భగ్నము చేయఁదలఁచి యున్నాఁడు; దాని శిరోజవృద్ధికైదైనసుగంధతైలము నీయవల సినవాఁడు—మాటవరుసకంటెనిగాని వాఁడిచ్చినను వ్రాయుటకు నే నొప్పుకొనను సుమా! దాని తలగొరిగించుటకు సిద్ధపడియు

న్నాఁడు. ఈలాగుననున్నది. అక్కడకు నొక యెత్తుచేసినాను మాయాయనకు నన్నుఁ బంపించవలయునని యేయున్నది; నాకిప్పు డిల్లువదలి వచ్చుటకు వీలు లేదని మాఆవిడ చేతననిపించుట కేర్పఱి చితిని గాని యీనాటకపు గొడవలోనది చెడినది.

ముకుం—ఇంత బాధయేల పంపరాదా!

రామ—సరి సరి. వచ్చినట్లేయున్నది. ఎవరో తలుపుగొట్టుచున్నారు.

(నేపథ్యమున) రామశాస్త్రిగారూ!

రామ—ముకుంద శాస్త్రి! నీవుపోయి యాతఁడెవఁడో, యెందులకు వచ్చెనో కనుఁగొనిరమ్ము.

(ముకుందశాస్త్రి నిష్క్రమించును.)

రామ—అయ్యయ్యో! జపము లేదు పారాయణము లేదు ఆచమనమైనఁ జేయకుండ నటులే కూర్చున్నారు.

రామ—ఆచమనము లేదు,అగ్నికార్యము లేదు.అన్నియు మనుగంటినవి.ఆయువున కాశ్వాసాంతము కావచ్చినది. కాని—ఆచమనము చేసి కేశవ—నారాయణ—మాధవ— (లోపలగొణుగుకొనును.) త్రివిక్రమ—ఉ—ఉ—ఉ—హృషీకేశ ఉ—ఉ—ఉ—సంకర్షణ—ఉ—ఉ—ఉ—ఓరిపేరిగా!

రామ—నాయనా! యిరువదినాలుగు కేశవనామాలలో నిరువదిరెండవది కూడ పేరిగా యంచునేల పెట్టవలయును.

(నేపథ్యమున)ఎందులకు?

రామ—కిటికితలుపు తీసినచప్పుడైన దెందుచేత?

(నేపథ్యమున) అమ్మపెట్టెతీసినది.

రామ—సరే—కృష్ణాయనమః (లోపలగొణుగును) (ఆచమనముచేసి) కేశవ—నారాయణ—మాధవ—ఉ—ఉ—ఉ—(గొణుగును)

(ఆచమనముచేసి కేశవ—నారాయణ—మాధవ ఉ—ఉ—ఉ మధుసూదన—ఉ—ఉ—ఉ—ముకుంద—ఉ—

(నేపథ్యమున) ఇదిగో వచ్చితిని.

ముకుం—(ప్రవేశించి) శాస్త్రిగారూ!

రామ—హరయే శ్రీకృష్ణాయనమః కాని చెప్పను.

ముకుం—మీబావగారొక లేఖను వ్రాసిపంపినారు.

రామ—ఊరిలోనున్న వారికి లేఖయేల?

ముకుం—ఇదిగో చూచుకొనుఁడు!

కామ—నాన్నగారూ! కాగితము కాఁబోలు తాఁకకుఁడు.

రామ—శాస్త్రీ! నీవు చదువవయ్యా!

ముకుం—ఈరాత్రి మా చెల్లెలిని నాతోఁ బ్రయాణము చేయించెదరా? లేదా? చేయించకుండు నెడల—కాఁదగినదేదియో యగుటకు సిద్ధముగ నున్నది. నేను మీయింటికి భోజనమునకు రాను. వెంటనే జాబు వ్రాయవలయును.

రామ—ఈయుత్తరమిచ్చునప్పుడాతఁడేమి చేయుచుండెనో నీవు కనుఁగొంటివా?

ముకుం—అడిగితిని. పసపు — కుంకుమ వసంతము — మొదలైన వస్తువులతో నేదియో చదువుచుఁ దుమపులమ్మ గుడిలో కోమటితోఁ గూర్చుండినాఁడు.

కామ—నేను జెప్పినమాటనిదర్శనమైనదా?

రామ—నీమాటనిదర్శనమగుటకు నేనాశ్చర్యమందుచుంట లేదు. మీయన్న యొందులకింక రాలేదని నేనయిదారు గడియలకిందట మీయమ్మనడుగ—నన్ని దేవాలయములు జక్కఁబెట్టకుండ వచ్చునా యని పలికినది. అప్పటికి నాకేదియుఁ దెలియనే లేదు. చూచితివా ముకుందశాస్త్రీ! నాభార్యకుఁగూడ నీనికుంభిలాహోమతం

త్రము తెలియును. నాబావనన్నుఁ జంపునని నే ననుకొంటినిగాని నాభార్యయే యాతని నిందులకుఁ బ్రోత్సాహ పెట్టుచున్నదని తెలియక పోయితిని. హా! ఎంతప్రారబ్ధము! అకాలపు వెఱ్ఱిముండ కొడుకననఁగ—నీవు—నాప్రక్కలో మరణదేవతయైన భార్య నెల్లెల్లు కొనియాడితివి? ఇఁకఁజాలు. కామీ! ఇఁక నాముందుగతి యేమికావలసినది?

కామ—ఎంతధనమువ్యయమైనను రేకాని యీసారిమాత్రముచదువురాని దానిని గట్టుకొనవలసినదని నాయభిప్రాయము.

రామ—ఈసారిదేనినో యొకదానిని గట్టికొన్నదనుక ఘటము నిలుచునో లేదోయని యెంచుచున్నాను.

ముకుం—(తనలో) ఘటము నిలువక పోయినయెడలఁ గట్టుకొనకుఁగట్టింపవచ్చును.

రామ—ముకుందశాస్త్రి! ముందుమాటకేమి? కర్మసూత్రమెట్లో యట్లే జరుగునుగాని యిప్పటిసంగతి కేమాలోచించితివి? దాని పంపుటా? లేకమానుటా? ఏమికామీ! నీవేమందువు?

కామ—ఆమెనుబంపక పోయినయెడల మీకిక్కడచావుతప్పదు. బావయ్యమంత్రమువలన—పంపినయెడలఁ గోమటివానితంత్రమువలన—నక్కడనదియొకచావు. అదియుఁదప్పదు. ఈరెండుచావులలో ముకుందశాస్త్రి కేచావిష్టమో యట్లేచేయవచ్చును.

ముకుం—చావునడుమ నాకిష్టమగుటయేమి? నిక్షేపములాగునఁ బండుగకుభార్యను బుట్టినింటికిఁదీసికొనివెళ్లుటకు బావరాఁగ—ఇక్కడచావేమిటి? అక్కడచావేమిటి? మతిలేనిమాటలు! అట్టిసందేహమున్నయెడల మీరుఁగూడఁబోయినాలుగుదినములుండి తిరిగి మీభార్యను దెచ్చికొనుఁడు.

రామ—ఇది బాగుగనే యున్నది. ఈయూహము నాకుఁ దోఁచలేదు. కాని మఱియొక యేర్పాటుకూడ నుండవలయును. కోమటివాఁడుమాతోఁ గూడ రాఁగూడదు. మేముముగ్గురమే ప్రయాణము. కోమటివాఁడుగూడ వచ్చునెడల నేనుజచ్చినసరేకాని దానిని బంపను—

ముకుం—బాగుగనేయున్నది. ఈసంగతులు వ్రాసి యాతనికిఁ బంపుఁడు!

రామ—ఇవి వ్రాయఁదగినవికావు. నామాటవిని నీవేపోయి యాతనితోనన్ని సంగతులు నచ్చచెప్పవలయును. ఆతఁడుమంత్రశాస్త్రమున గట్టివాఁడు. నేను బాగుగ నుండునట్లు, నాభార్య చెడకుండునట్లు నీవేయాలోచించి యేర్పాటుచేయుము.

కామ—నాన్న! నీవత్తగారింటికి వెళ్లఁదలఁచితివి గదా! మాగతియిక్కడ నేమికావలసినది?

రామ—నాలుగుదినములుండి యమ్మను వెంటఁ బెట్టుకొని తిరిగివత్తును గదా! ఇంతలో భయమేమి?

కామ—మాభయముకొఱకు మేమేడ్చుట లేదు. నీకేమిభయము సిద్ధించునోయని నేనేడ్చుచున్నాను.

ముకుం—అంత యేడుపెందులకు? మీనాయన శ్వశురగృహమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు గాని శ్మశానమునకుఁ బోవుచున్నాఁడా? భార్యయేమగని జంపునందువేల? విధవలందఱును మగనిజంపినవారేనా?

రామ—ముకుందశాస్త్రీ! నీవుపోవలయును.

ముకుం—సరే. పోకతప్పునా? (నిష్క్రమించును)

రామ—అమ్మో! రెండవపర్యాయ మాచమనము చేసితినా?

కామ—చేసినట్లేయున్నది.

రామ—అట్లయినసరే (ఆచమనము చేసి) కేశవ—నారాయణ—మా
ధవ—త్రివిక్రమ—ఉ—ఉ—ఉ—పద్మనాభ. ఉ—ఉ—
ఉ—అచ్యుత ఉ—ఉ—ఉ—హరయే శ్రీకృష్ణాయనమః—
(లోపలగొణుగుకొనును.) అర్ఘ్యప్రదాన మహంకరిష్యే—
సూరిగా! డొక్కచీల్చెదను జాగ్రత్త! ఇదియేదోకాని—

కామ—అదేమిటి? ఆసూర్యనారాయణమూర్తిని దిట్టుచున్నారేమి?

రామ—కాదు. కాదు. మనసూరియ్య కుంకను—మధ్యాహ్నసంధ్య
యర్ఘ్యప్రదానము వఱకుచాలు లే—ఇఁకలోపలకుఁబోయి స్వ
ల్పముగా దేవతార్చన మొదలైనవి చేయవలసినవి యున్నవి కాన—
లే—నాకుఁగూడ—కొంచెము చేయూఁతయిమ్ము—ఈదినము
న మతిలేదు (లేచి లేచి) శ్రీరామరామ—రామేతి—రమే
రామమనోరమే—సహస్రనామ తత్తుల్యం రామనామ వరా
ననే—మాలకుండ—

కామ—అయ్యయ్యో! లెంపలుగొట్టుకో! నాన్న నాన్న—

రామ—(లెంపలు కొట్టుకొని) జపమింక జాలు లే—

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

వృద్ధవివాహము

—:0:—

తృతీయాంకము

ప్రవేశము — రామశాస్త్రియత్తవారి యరుగు.

ప్రవేశము — సుబ్బమ్మ (విశంతువు)

సు — గుమ్మముదాటి వీథిలోఁగాలు పెట్టినతోడనే త్రెంపిపోసిన దిక్కు-మాలినముండ నెదురుపడి తీర్చినది!

(వెంకమ్మ — (వితంతువు) ప్రవేశించును.)

వెం — ఎవరమ్మా? సుబ్బమ్మా! (తనలో) నీయిల్లువల్ల కాదుగాను — ఎదురుగవచ్చినావు — పిల్లిలాగున — పిశాచములాగున — నీ మొగముమండ — యిప్పుడు తీరవెనుకకుఁబోవు నెడల నీమాత్రపువిధవమొగమునకు నామాత్రపువిధవమొగము శకునముగఁ బనికి రాకపోయినదేమి యని యీశంకనన్నుఁ దిట్టునేమో? అందఱువిధవలే. అందఱివి విధవమొగములే — కావు. బాలవిధవమొగము వరిగెత్రాఁచుపాము విషములాగున నెదురెక్కునరికిఁ జంపును. ముదిరినవిధవలమైన మామొగములంత యపాయకరములుకావు. (ప్రకాశముగ) సుబ్బమ్మా! ఎక్కడకు వెళ్ళుచున్నావమ్మా!

సు — వెంకమ్మా! నాశ్రాద్ధములోనికి — నావల్లకాటిలోనికి — నావల్లయుద్ధరిలోనికి — ఏమిటో! మొదలేయొడలుమండి యేడ్చుచున్న దానికిఁ గుంపటిసెగదాపుచున్నా వెందులకు?

వెం—సుబ్బమ్మా! నీవాలాగునఁ దిట్టుకొనసక్కఱ లేదమ్మా! నీయొక్క లుకంటె నాదెక్కువ మంచుటలేదమ్మా! ఒకటికత్తి—ఒకటిగ రిగమ్మ ఒకటికొకటిపోటు—ఒకటిబడితె వేటు, ఒకటిచింతనిప్పు ఒకటిపిడకనిప్పు, అంతయుఁగొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ నొకటే— నిన్ను నేననవలసిన పనిలేదు, నన్ను నీవనవలసిన పనిలేదు. మనల నిట్లుచేసి మూలఁబడవైచిన యీమాలదైవము ననవలయును.

సు—సర్వజనపోషకుఁడైన యీనిర్భాగ్యుఁడు మనకంటె మూలఁబడి యేడ్చుచున్నాఁడు. ఆతనిమొగము మనమొగముకంటె నెంత పనికిమాలినదో!

వెం—బాగుగఁజెప్పితివి. సుబ్బమ్మా! నీవు నేనునెప్పుడిదివఱకు మాట మాటయనుకో లేదుకద! ఈవేళలేచిన వేళావిశేషమట్టిది. అమ్మా! ఎచ్చటకుఁ బోవుచుంటివో చెప్పవైతివేమి?

సు—సంసారస్థితి యేమడుగుదువు? నావయ సీవిధముగ వల్లకాడైనది గదా! నాకాపుర మీవిధముగ గడ్డలైనదికద! ఇందులకే నేను లోలోపల నేడ్చుచుండఁగా నాతరువాతిది—సోమిమాట చెప్పు చున్నానమ్మా—దానికి—పదునాలు వెడలినవి. ఇదివఱకు పెద్దదికాలేదు. పదునేడు సంవత్సరముల ప్రాయముదానికేదో యదని యిదని—ఊఁ—ఏమియనఁగూడదు; వట్టి యడవి, యర్థాన్నము. ఇఁక మీఁదులుగాదు! సోదులుగాదు, ముడుపులు గావు, దిగదుడుపులుగావు సమస్తములయినవి. ఎక్కడ, తడిలేదు, పొడిలేదు, ప్రాణము విసిగిపోయి రోగమేకాఁబోలు! యెందు కైన మంచిదేయని మనసాతాని సాంబయ్యకుఁ గనఁబఱచినాను. అతఁడిప్పుడు సమర్తచీట్లు మూఁడునెలలనుంచి యిచ్చుచున్నాఁ డమ్మా! చీట్లు శుక్రవారమునాఁడు గాని యియ్యఁడు. ఇదిగో! శుక్రవారపు మహాలక్ష్మినైన నేనాతనియింటికి వెళ్లుచున్నాను.

వెంక — ఇకఁ బోవనక్కఱలేదు. వెనుకకునడు! సాంబయ్య సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారియింటిలో నున్నాఁడఁట! నేనతని కోఱకింటియొద్దఁ జూచియే సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి యింటికిఁ బోవలయునని యనుకొనుచున్నాను.

సు — నీకిప్పుడు వైద్యుఁడెందులకమ్మా!

వెం — విధవలేనికుటుంబము, వేదనలేని సంసారమెక్కడిదమ్మా!

సు — మీకేమిబాధయమ్మా!

వెం — ఏదోపోనియ్యవమ్మా! మాకర్మము మీకుఁగూడ నెందులకు?

సు — చూచితివా! నీవెంతో గుట్టుగలదానవు. నేను బట్టబయలుదానవా? నీవు మానవతివి! నేను దొమ్మరిసానినా? నీసంసారచ్ఛిద్రములు రహస్యముగానుంతువని నాకుఁదెలిసియుండినయెడల మాసోమిమాటనేమనీతోఁజెప్పియుందునా? మూఁడాఱులు పండ్రెండయిన నాఱుమూఁడులు పండ్రెండు. ఇంతయేకాదా!

వెం — నీచదువులు లెక్కలేవుగానాకుఁ దెలియవుగాని నీవురహస్యముగా నుంతువని నామీద నొట్టుపెట్టుకొన్నఁ జెప్పెదను.

సు — నడువీథిలో నాకసముక్రింద నుండిచెప్పుచున్నాను. నీతోడే — సత్యప్రమాణముగ నీతోడే.

వెం — మాకోడలు నన్నుఁబెట్టుచున్న యత్తపటికముఁ జూచితివా?

సు — ఇదొకక్రొత్తమాట చెప్పుచున్నావేమి?

వెం — అత్తపెట్టినకోఁత కోడఱికమగునప్పుడు కోడలుతిరుగఁబడి పెట్టినకోఁత అత్తఱికముకాదా? ఈయల్లరి, క్షోభముపడలేక వైద్యముఖముగానే యిదిశాంతి పఱచుకొనిన మంచిదని —

సు — అయ్యో! చెప్పకపోయితివి తల్లీ! ప్రేమముకలుగఁ జేయుమందులు కూడ నాతఁడుపెట్టఁగలఁడా?

వెం—సాంబయ్య యనఁగ సాంబావతారమే.

సు—గరళమొకనికిఁ బెట్టినవాఁడు వైద్యుఁడుగాని తాను మ్రింగిన వాఁడు వైద్యుఁడగునా?

వెం—మ్రింగిన నేమి చావలేదు కాదా?

సు—తాను చావనివాఁడు వైద్యుఁడు కాఁడు. ఒకనిని జంపువాఁడు. వెనుకను ముందున కీష్టి మనలనిట్టు చంపుచున్నాఁడుకాదా? తిరిగి దేవుఁడా యని సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి యింటికి బోవలయును. సరి—తిరుగు—కాని, వెంకమ్మా! వారియింట్లో రోగమెవనికి?

వెం—అయ్యో! సుబ్బమ్మా! నీవు నుండివచ్చినదానివలె నట్లడిగెదవే మమ్మా! అల్లుఁడు రామశాస్త్రి లక్ష్మీవారింటికి వచ్చి మూఁడు మాసములైనదికాదా!

సు—ఆసంగతి తెలియకేమి? నిర్భాగ్యపు ముండకొడుకు గాకపోయిన యెడల నిర్యాణకాలములోఁ గల్యాణమేమిటి? మరణశయ్య మీఁద మంగళపు టూరతులేమిటి?

వెం—సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రియయిన కడుపు కూఁతురు నమ్మి నాల్గు వేలు నెడిలో వేసికొన్నాఁడా? ఇప్పుడేమిచేసినాఁ డనుకొన్నావు! అల్లుని, యల్లుని కొడుకును బాచుకొనఁ జేసి యల్లునివంతువచ్చిన యావత్తుభూభాగమును గూఁతురుపేర సర్వస్వాతంత్ర్యములతో వ్రాయించినాఁడఁట! ఆభాగమును కూఁతురుతనకమ్మినట్లు తనపేర క్రయపత్రము వ్రాయించుకొనునఁట! వీనిదుర్ణయము కాలిపోను!

సు—ఇంతగొడవయేల? కూఁతురును నిక్షేపముగా సానినిజేసి యామె పడుచుకొని సంపాదించిన ధనముతో మిద్దెలు మేడలు గట్టుకొన లేకపోయినాఁడా!

వెం—అట్లు చేయఁదగినవాఁడే కాని యాదూలగొండివనములోఁ దాలసి మొక్క జన్మించినది. కొడుకుతోఁ బంచుకొని తన పేరభూము లను వ్రాయవలదని కాంతమ్మ మగనితో బహుదూరముగఁ జెప్పి నదఁట.

సు—అటులైన ముసలిముండకొడు కేల వ్రాసెను?

వెం—ఆమె భోజనమునకు లోనికిఁ బోయియున్న సమయము కని పెట్టి నీవిల్లు చేసినఁగాని నీభార్యను నీయింటికిఁ బంపమని స్పష్టముగఁ జెప్పుటయే కాక ప్రయోగము చేసెదనని కూడ మామగారు ముండకొడుకు బెదరించి పత్రముమీఁద నతని వ్రాలు చేయించు కొనినాఁడఁట! సతి స్వేచ్ఛగాఁ దన్నుఁ జేరుననియు, మృతిబలా త్కారముగఁ దన్నుఁ జేరదనియు సంబరపడి యాతఁడందుల కియ్యకొనెనఁట!

సు—కాంతమ్మకీసంగతి తెలిసినదా?

వెం—తెలిసి తండ్రినిదూషించి యాపత్రము తండ్రియొద్దనుండి తీసికొనె నఁట! పత్రముంగూర్చి తరువాత నేమిజరిగినదో తెలియ లేదు కాని, యిది వ్రాసిన తరువాతనుండి ముసలివానికి వెఱ్ఱిధోరణి హెచ్చయి పోయినదఁట! అదిగాక క్రమముగా వ్యాధివృద్ధియ గుచున్నదఁట! దినమునకుఁ బదిసారులైన భార్య నాతఁడు కొట్టు నఁట! అన్ని దెబ్బలు సహించి పతినే దైవముగ నమ్మి సమస్తోప చారముల నెడమకుడి చేతులభేదము లేకుండఁ జేయుచున్నదఁట! ఎంతబుద్ధి మతియైన నగును.

సు—ఇప్పుడీవ్యాధి నివారణమునకేనా సాంబయ్య పిలుచుకొని పోఁబడి నాఁడు? కాఁబోలు! ఈసంగతి నీకెట్లు తెలిసెను?

వెం—సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రియింటిదాసి మాదాసి యక్కచెల్లెండ్రు. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రితో సాంబయ్య మాటలాడుటకే పోయి నాఁడని యాతఁడుంచుకొనిన గొల్లది చెప్పినది. కావున నచ్చటకు నీవైన పోదము. లేకుండునెడల వారియింటియెదుట నున్న వినాయకునిగుడియొద్దఁ గూర్చుందము రా!

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము—సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి యిల్లు.

ప్రవేశము—సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, సాంబయ్య.

సు—నిజముగానే? నిజముగానే—

సాం—మననోటివెంట నసత్యమగుమాట యొకటియున్నదా? మనజి హ్వనుండివచ్చిన ముత్తెమంతయక్షరము బూడిదెగుమ్మడికాయ యంత వేదాక్షరము. మనయీచేతినుండి రాలిన పెసరగింజంత మాత్ర పేడకడియంత సంజీవిని—అదిరోగినోటిలోఁ బడుసరికి. టక్. అంతే—

సు—అబ్బ! అబ్బ! ఎంతటివారు? ఇంతకాలమునుండి నేనిక్కడనుంటి నను మాటయేకాని, మీప్రజ్ఞాప్రాగల్భ్యములనువినియుండలేదు.

సాం—ఏదీ! మనరోగుడు మీయింటివఱకు రాలేదా. ఇదిగో! ఇప్పు డువచ్చినది. ఇంకఁ జూడఁదగినది. హేంహేం. అనుటయొకటి. చేయుటయొకటియునా? ఏఁడీ మీయల్లుఁడు!

సు—లోపలనున్నాఁడు. మాయమ్మాయి యాతనికి మొగము . . . చుచున్నది. ఇప్పుడే యామెతీసికొని రాఁగలను.

సాం—తన మొగము తానుకడుగుకొనలేనంత నీరసస్థితిలో నున్నాఁడా?

సు—లేఁడు. పైకిబాగుగనే యున్నాఁడు. కాని, యొకచిన్నరోగము—అతి కోపము. తిట్లు. పాపము కుట్టుదానినూరక కొట్టుచుండును. ఎన్ని కొట్టినను అది యాతనినివదలక సేవించుచుండును. మొదలేకొన వెట్టి—అందులో వార్ధకము. దానిపైని జరుగుబాటున్నది. ఋణబాధపడలేక పిల్లనిచ్చితిని.

సాం—ఇంటిలోపిల్ల యమునకు సంచిలోనిమాత్ర. ఏదైనఁ జేతిలోఁబడు నెడల దానిని జిన్నవారికిచ్చెదము; పెద్దవాండ్రకిచ్చెదము. వార్ధకములో!

నున్న రోగికి వడిగలమాత్ర పడినయెడల వెఱ్ఱివికారము లారంభమగును. ఈముసలివాని తత్త్వము మీయమ్మాయియున్న తత్త్వము ధాటి సహింపలేక, సన్నిపాతములోనికి లాగినదాయని చూచుచున్నాను. మనకు రోగినిజూచుటకంటె మీకుఱ్ఱదానిని జూచుటయే యెక్కువయావశ్యకమని తోఁచుచున్నది. ఆమెవయస్సిప్పుడెంత?

సు—ఎంత? పదుమూఁడు వత్సరములు.

సాం—బలే! బలే! చింతపిక్కలాగున బింకముగనే యుండునా?

సు—పదుమకుఱ్ఱది కాదా! దృఢముగానే యుండును.

సాం—అలాగునఁ జెప్పుము! అదిగో! ఆమాత్ర—అంతవడిగలమాత్ర—అతనితత్త్వమునకు వికటించినది. ఇదిగో! యీతత్త్వమునకు టక్కుమనిసరిపోవును. అదిగాక యింకనొకచమత్కారమున్నది. అలవాటుబలిమిచేత నట్టిమాత్రలు మూఁడైనసరే—మనతత్త్వమెంతమాత్రము కొంకదు.

సు—అటులైననిప్పుడు చేయవలసినదేమి?

సాం—మాత్రపడకపోవునెడల మాత్రమార్చుట పనికిమాలినపని—ఆమాత్రనే యథోచితములగు రసములతో మర్దించి వడితగ్గించి తిరిగిముసలవానికిఁ దగిలింపవలయును. అప్పుడు గుణమెత్తి యీ ధోరణి తగ్గవలయును.

సు—అందుకొఱకే కీపిల్లకు ముందుగా మందీయవలయునందురా?

సాం—మందిచ్చుటయని చెప్పవలదు. మాత్రకుమాత్రయేమున్నది? ఇదిగో! సరిచేయుట. మెత్తఁబఱచుట—మోతాదుతగ్గించుట—ఆవశ్యకమని తోఁచునెడల నాంతరపుటముకూడఁ బెట్టుట—

సు—మీరు చెప్పినది నాకుబోధముకాలేదు.

సాం—వైద్యమునసుంతు విశేషమేయిది. చేయువానికి బోధము లేదు, చేయించుకొనువానికి బోధములేదు; చూచువానికి బోధము లేదు. గోడచాటుగొడవ—చీఁకటిలో చేవిసరు—

సు—అటులనుచేల? మీయౌషధము లమోఘములంటిరే! చరకసు
శ్రుత బాహటాది వైద్యగ్రంథములుండ నవిచదువుకొని భేషజ
తంత్రము నిర్వహించువారికి నంధకారమెటులుండును?

సాం—వైద్యగ్రంథములు చదివి వైద్యము చేయువాడు వెట్టిముండకొడుకు. గ్రంథముల త్రోవ వేఱు, వైద్యము త్రోవ వేఱు. అందుచేతనే మనము గ్రంథములు ముట్టలేదు; తలపెట్టలేదు; మూర్కొనలేదు; స్మరింపలేదు; స్వప్నములోనికి రానీయలేదు. అందుచేతనే వైద్యమింత బాహాటముగ జరుగుచున్నది. మనదియొంత సేపు మోళి—చిటుక—ఈకాలములో శాస్త్రీయవైద్యము పని చేయదు. మీకొకటి దృష్టాంతము. మీరు మంత్రశాస్త్రవేత్తలు నరసింహోపాసకులని వాడుక—మీరొకనిపై నభిమంత్రించి బ్రహ్మాస్త్రము ప్రయోగింపుడు. మనము మఱియొకనిపై నొక చిన్న చేతబడిని చేసెదము. ఏదీ! మీమహామంత్ర ప్రయోగమే ఫలించునో కేవలతంత్ర ప్రధానమైన మనదే ఫలించునో చూతము! నిదర్శనము చూతమా?

సు—మహామంత్రములకంటె శాపరములు శక్తిమంతములుకావా?

సాం—అటులే శాస్త్రజ్ఞానహీనవైద్యము కూడను. మీపూర్ణచంద్రోదయముకంటె మన బొల్లిబావాజీ చిటుక యెక్కువ తాపశాంతిఁ జేయును. మీమహావాతరాక్షసముకంటె మన మాలగోసాయి ఘుటిక యెక్కువ వమాశ్చి వేయును. మీమహాపైత్యాంతకముకంటె మనమంగలిదాని యెట్టుగుండ యెక్కువ పనిచేయును. ఇన్ని సాధనములు నాకుఁ జేతిలోనున్నవను మాటయేకాని నాకివియక్కఱయే లేదు. ఉబ్బునకు ఉహ్వూ. పక్షవాతమునకు—ఫట్—ఉబసమునకుహుబాత్—క్షయవ్యాధికి—కాటుక—పాముకాటు

నసు — వస దీసి లెంపకాయ. చిల్లరజాతియన్ని విషములకు — చీల్చు.
జూర్తికి — తీర్థము. పడిపోయిన ప్రాస్త్యమునకు — కడియము.

సు — మంత్రశాస్త్రములో బహుదూరము తెలిసినారే.

ఈవిషయముఁ గొన్ని కారణములచే మనస్తిమితత లేకపోవుటచేతఁ గాని ఓ! యెంతపనినైనఁ జేసియుందును. మనము రోగియింటికి రావలయునా? మనమాత్ర రోగికొంతుక లోనికిఁ బోవలయునా? ఏమియు నక్కఱ లేదు. యమధర్మరాజుతన యింటిలోఁ దానుగూర్చుండి దూతలనుబంపి జనులప్రాణములనెప్పించునట్లు మనము మంత్రములనుబంపి జనుల రోగములఁ బాపవలసినదే. మనకిందుచే యమునితో నిత్యకలహము. మనము కాలు పెట్టినచోట యముఁడు తొంగిచూడఁగలఁడా? అందుచేతనే మనకు మృత్యుంజయాగ్రకము సాంబనామము, హే హే హేం! ఇందులకే దిరువెంగడయ్యనేను దీసి సాంబయ్యపేరు దగిలించితిని.

సు — మీయట్టి మహాత్ములుండఁగ నామనస్సునకింక శాంతికలుగకుండునా?

సాం — చూచితివా! ఇన్ని మాటలేల? మనవైద్యము — ఒడిసెలవిసరు — బడితెవ్రేటు — బాకుపోటు — తుపాకిపెక్కు.

సు — తనురోగములకు —

సాం — ఓ! తనురోగములకు — అశనురోగములకు — అంతఃకరణరోగములకు —

సు — ఆహా! మహాత్మా! మీవలన నాకొక్క గొప్ప యుపకారముకావలసియున్నది.

సాం — ఉపకారమన్న మనకెప్పుడు ముందడుగు —

సు — మాయల్లుఁడు నాకూఁతును విశేషముగ బాధించుచున్నాఁడు. అది సహించుచునే యున్నది. కాని మాకు దుస్సహముగా నున్నది.

సాం — హే హే! చిటుకుమనఁగ జేసుకుక్కని తెలియలేనా? సంచిపిప్పనరికి గొంతుబిగిసి కొనిపోవలసినదే. వైద్యమక్కఱలేదందురా?

సరే—మఱింతమంచిది. మంత్రించినమినపగింజ మీఁదనిట్టెవదలుట—అట్టెయూఁపివదలుట—ఒక్కటే జటకా —అంతటితోఁ గప్‌చిప్. ఆతనికేమైన సొమ్మున్నదా?

సు—అందుకొఱకే యింత దేవులాట. సొమ్ములేనివానివోలి మనకేల? నేను నాకొడుకు నతనిప్రయోగముచే నూఁపితిమి. టొంకినాఁడుకాఁడు. ఆతనికొక కొడుకు. అతఁడింక బాలుఁడు. సరి మాకు ట్టది. ఇదిచిన్న దేకద! ఈనడుమఁ దండ్రికినిపుత్రునకును విభాగములఁ జేయించితిని.

సాం—ఆకొడుకెక్కడ నున్నాఁడు?

సు—ఆతనిస్వగ్రామముననే యున్నాఁడు.

సాం—ఆతనినిక్కడకుఁ బిలిపింపఁగలరా!

సు—ఏల యట్లనుచున్నారు?

సాం—ఆపిల్లవానికిముందుగఁ దగిలించినయెడల నాతనివంతు తండ్రిదానిలోఁ గలిసిపోవును. అటుపైనఁ దండ్రికిఁదగిలించిన యెడల—నొకటి రెండగును.

సు—ఈనడుమమాయమ్మాయి యాతనినిరమ్మని యనేక లేఖలాతనికి వ్రాసినది. అవినేను జూచుకొని చించివైచితిని.

సాం—ఎందుచేత?

సు—మాయమ్మాయి సవతికూఁతురు రాకాసిముండ. అదియిక్కడకు వచ్చినట్లైన మాయాటలుసాగవని.

సాం—అయ్యయ్యో! ఎంతపనిచేసితివయ్యా! ఆరాకాసిమీఁద నాచాకచక్య మెంతచమత్కారముగాఁ గనఁబఱచియుందునయ్యా! చెడఁగొట్టినారు. అట్టెగోటితో మీటినతోడనే—ఱక్క—తేలుకుసిండి బెల్లము తిన్నకుక్క— గచ్చపప్పుతిన్నకాకి—

సు—ఇంక నెందాఁకను? మించిపోయినది. ఇంక ప్రస్తుతకార్యము చూచుకొనవలసినదే.

సాం—మీయమ్మాయిని ముందుగాఁ జూడవలయునని చెప్పితినికాదా!

సు—ఓయమ్మాయీ! నీ వొక్క సారి యిటువచ్చెదవా? ధన్వంతరిగారు వచ్చినారు.

(నేపథ్యమున) నే నొక్కతె నెందులకు? మీయల్లుఁడుగారినికూడఁ దీసికొనివత్తును.

సు—సరే.

సాం—ఈమెకుఁ గంఠమునందుఁ గొంచెము శ్లేష్మపుజీరయున్నది. మందీయవలయును.

సు—ఆమెసంగతి కేమిగాని ముందుగా నల్లునిమాట చూడుఁడు!

(కాంతమ్మ తీసికొని రామశాస్త్రి ప్రవేశించును.)

సాం—ఓ! ఓ! మంచి లేఁత వయస్సు!

సు—లేఁత యేమిటి? నలువదియైనవి.

సాం—ఆయనపును గొనసాగుదురు—తాతగారూ! రండు!

రామ—తాతగాఁడెవఁడురా! నీయబ్బ పండుముసలి! నాకూఁతురు కొడుకవా? కొడుకుకొడుకవా? ప్రోత్రిముండకొడుక! నాయింటిపేరు నీకక్కఱలేదా? నావంశపుపేరు నీకక్కఱలేదా? నావేదముపేరు నీకక్కఱలేదా? నావాఁడుకపేరు నీకువలదా? నావయసుమాత్రమే నీకుఁ గావలసినది? తాతగారూ! ఆఁ! ఇదినీయమ్మమ్మయా! నామూఁడంప్లిసెంట్లాము నీకుముసలిదా? నాలేఁతవంగపిందె నీకుటెంగు బుట్టినో? ఛీ!

కాంత—నాథా! శాంతింపుఁడు! ఆయన వైద్యుఁడు. మీకు మందీయ వచ్చినాఁడు.

రామ—నాళ్లువేలుపట్టుకొని నిన్నిచ్చినవాఁడు వీఁడా? నిన్నుఁబుచ్చుకొని మందీయవచ్చినవాఁడు వీఁడా? నాకుమందేల? నాకేమి

రోగము? రోగము పేరిది—కనకాశారోగము. ఇదిగో! రోగము పేరిది—కాంతాశారోగము.

సాం—(తనలో)ముసలివాఁడు మన మనసులోని యభిప్రాయము చక్కఁ గని పెట్టినట్లు చెప్పినాఁడు. ఆహా! ఏమిరుచ్యము! మంచి లేత హ్యాపాకములో దిగినది. ఆహాహా! తుఱుము తుఱుము మొగతాను పోష్పున గుంజుకొని గుంజుకొని ప్రాఁగిఁడగినది. చిలుక ముక్కులు గంధకముల వంటి నునుపైనంగు—నానుగ కాయలంత కన్నులు—తీఁగె సొగసు గుండ్రనైన దంతమ్ములు— పెదవులు ములగపండంత గుత్తము—గన్నేరుపూవు పుష్పము వంటి చెవులు. మూరెఁడు కొండారంత నోరు. ఆహాహా! సౌభాగ్యవతీ కన్నుకనకమైన వ్యక్తి. దనము వేసుకొన్న దుప్పటి నల్లపల్లము గాని దీనిని జూచిన వెంటనే మోడుంబంటి స్త్రీది. (ప్రకాశము) అయ్యా! మీపేరేమి?

రామ—నాపేరు రుద్రాంతకుల పేరు. ఇది నామాంతాంతగానిది. నీయబ్బపేరు ను కొంటివా? సీతాకళత్రాన్నుకొంటివా?

సాంబ—కాదయ్యా! మిమ్ము జను లేమని పిలుతురు?

రామ—సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రియని పిలుతురు. కొంతమంది ముసలి మగఁడనియు పిలుతురు. మాపేరమ్ము గొన్న సన్యాసియని పిలుతురు. మాగ్రామములో వేంకటేశ్వరుఁడియని పిలుతురు. అత్తవారింట వెన్నముద్దకొడుకని పిలుతురు. అమ్మవారి దాతరకుఁ బోనీకుము చేయుటను నన్నొక్క పేరు మంచానముగారు చెప్పినారు. నన్నుఁ జేతిగాని విడఁదీసినారు. నావంటి దీన మానిసి యెవ్వరు బ్రాయుం చుకొన్నారు. నాచేతఁ బంచపాత్రలిప్పించినారు. నాభార్యనెత్తి ముసుఁగునిప్పించినారు. నాచేత గోదానమిప్పించినారు. మాయూరి కెనుఁ గోవులపంచ గట్టబెట్టించినారు. నాకు ఉపహాయముప్పత్తము

చేయించినాను. నా భార్యకుఁ బంచశిఖలుంచినాను. కత్తిరిన్నగ నూరుకొనక పోవుటచేత మంగలిమూతిమీఁద నీలాగున వాయించుమన్నాను. (సాంబయ్య లెంపపైఁ గొట్టును.)

కాంత—అయ్యయ్యో! అయ్యయ్యో! నాథా! ఎంతపని చేసితిరి.

రామ—దెబ్బవానికి, ఏడ్పునీకా? ఊఁ ఉ. (గుద్దును) తాటకను వీఁపుపై గోవిందా రామ, సూటిగా గుద్దెను గోవిందా రామ. క్రిందను బడఁద్రోచి గోవిందా రామ, కిసుకుమనిపించెను గోవిందా రామ. (నేలఁబడఁద్రోచి త్రొక్కును.)

సు—సాంబయ్యగారూ! మీరేమనుకొనకుఁడు! రామశాస్త్రీ! ఏమిపని యిది. వైద్యునిఁగొట్టితివి? భార్యను నేల నడఁచితివి?

రామ—నిన్నుఁగొట్టలేదని నీకుఁగడుపుమంటయేల? దేవాదేవేషు—దేవాదేవేషు—ఊఁ ఉఁ. (కొట్టును.)

సాం—(తనలో) అందఱివంతుఁ దీరుటచేత నాగౌరవము నిలిచినది. కాని యీలెంపకాయ యీకుట్టిదియే కొట్టియుండినయెడల బలే! వాడకుగంధపుపట్టువలెఁ జల్లగనుండును. ఏది? ఆయదృష్టమిప్పటికి లేదు. ఇఁకముందుకలుగఁ జేసికొనవలయును. గుడ్డతిత్తిపెట్టినకొబ్బరికాయ బుట్టలోనిది రామశాస్త్రికి వేసి యాతనిమరణశయ్యకు దింపి యిఁకమదనశయ్య మనమెక్కవలయును. (ప్రకాశముగ) రామశాస్త్రీ! నీవుకొంతశాంతి నొందవలయును. ఇట్టితొందర వలన బాధలున్నవి.

రామ—శాంతినీకా! నాకా! ఈమామమాదిగ ముండకొడుకు నీకా నాకా! మాన్యపేడుపు నాకానీకా! ఈపచుచుపెండ్లాము నాకా నీకా? ఈయత్తింటికత్తులబోను నీకానాకా? రోగమున్నదంటివి నీకానాకా? ఇప్పుడు వైద్యమెవనికి నీకానాకా? నేఁజచ్చిన పి

ష్మట్టి పేరిగాఁడు శ్రాద్ధము పెట్టుట నీకా నాకా? ఈ చెప్పులపట్టి నీకా నాకా? (మీఁదికిఁ బోవును)

శాంత—నాథా! నన్నుఁ గొట్టుఁడు! ఆయన నను వలదు.

రామ—నిన్నుఁ గొట్టుటే! నా తలఁ గొట్టుకొందును గాని నీవు నా కేవ తెప్పు- మెఱుఁగుదువా? ఈ శరీరమే యీఁడు దాని శరీర స్పర్శ యెడల నది నా కేవ తెయో నీ వట్టిదానవు. వట్టిదానవు కావుసుమా! మంచిగట్టి దానవు. అయిన నేమి? నాకుఁ బుద్ధి లేదు. క్రోఁతి నాడించినట్లు నన్ను మిగుల నాడించినారు. కాని నా పెండ్లికి వచ్చిన సాని దాని కంతిఁ జూచి పోడుము కాయ యనుకొని చేయిఁ జాచితిని, భవతి భిక్షాం దేహి భవతి భవతి భవతి భిక్షాం భవతి భవతి భిక్షాం—మాంజికుక్క యెత్తుకొని పోవుచున్నది. కొట్టు! కొట్టు! (లేచి సాంబయ్యను గొట్టఁ బోవును.)

సాం—ఇట్టి యల్లరి చేయునెడల మీకుఁ గాలికి సంకెలలు చేతికి కరదండములు వేయింతుము జాగ్రత్త!

రామ—వేయించు. మామామగారికి వేయించు. అడుకులు దినుచుండఁ దలఁ బ్రాలెందులకు? ఇప్పించు హస్తోదక మిప్పించుము! గరిటె యనుకొంటివా. కాకరకాయ యనుకొంటివా? చిడుముల కొకటి, స్త్రీవశ్యమున కొకటి మూఁడొండకు మంచి వస్తువని వెలమదొరగారు నాతోఁ జెప్పినారు. కడతేఱి కైలాసమున నుండుటకంటె సంచిబిచ్చ మెత్తుకొని సాని నుంచుకొనుట గౌరవము. ఒక్క కోవాకము చెప్పినయెడలఁ బదునాలుగు కొక్కోకము లగును. మన వేదశాస్త్రము లిప్పుడు వెంట్రుకకు మారవు—

సాం—హేం హే హే! శాస్త్రులుగారూ! నిజమాడితిరి. వేదశాస్త్రములు కేవలము మన్ను — తుక్కు — పెంట — నా మనసునకు

వచ్చినమాటనాడినాఁడు. అందుచేతనే మనమాసంపర్కము దరిఁ జేరకుండఁ జేసికొన్నాము. మనయొకటవాని యిబ్బైనందల పెట్టఁగూడదు. వానిదాక నెందులకు? వ్రాలు—చేవ్రాలు— అంతదాకఁగూడ నెందులకు? "ఓ" కున్నమొత్తు నెత్తిమీఁదఁ బెట్టవలయునో? కనుప్పులఁ బెట్టవలయునో అద్దే! ఆప్రశంస— మనమున రాదు! మనచెవిని బడరాదు. హేం! హేం! హేం!

రామ—నీయమ్మకడుపుచల్లగా—హూంకారముమంచిలాగున నూతేంస్లు వర్ధిల్లుము! లడసరగా దీర్ఘతీ—వేసికో—మాత్ర వేసికో—నెత్తి మీఁదమునుఁగు—పూసికో! మళ్లిపూసికో—మొగమునబూడిదె. పాడు! గాడిదెకాళ్లు ననుదీవ్పఁను పట్టుకొన్న పాట—

నాకాళ్లుసాగిసివే నీకాళ్లకేమొక్కెదన్
నాకడుపుఁ గావుంచవే నీకడుపుఁలోఁ బుట్టెదన్.

తన్ను! తన్ను!! ఊః ఊః. ఓంద్రపెట్టు! ఓంద్రపెట్టు! ఓ—ఓ—ఓ—ఓహొహొ (ఓంద్రపెట్టును.)

కాంత—నాథా! నాథా! నామాట విని మనసు కుదురుపఱచుకొనుఁడు! ఈసారి మీరు నాయొడినుండి కదలకుఁడు (కౌఁగిలించుకొని కూరుచుండును.)

సు—(అప) మితిమీఱుచున్నాఁడు. ఉన్మాదముచేఁ బలార్తనుచు నేమో చెప్పితినే! అతనిచేత దెబ్బలుతినుటతప్ప నేఁడిదియుఁ గనఁబడదేమి?

సాం—(అప) లోపల నెంతమంత్రించుచున్న నింతమట్టుతో సరిపోయెనో మీకేమి తెలియును? అతనికిఁ దలప్రాణము తోఁకకుఁ దెప్పించితిని గాన మనకుఁ దన్నుతో సరిపోయినది. అతనికొండనాలుకను బట్టుకొని పెట్టుకుక్కలుపెంచుకునట్లు చేసితినిగాన మనకుఁ బొడిపొడి తిట్లతో సరిపోయినది. అదిగాక మనకర్ధాష్టానధాన మొకటి కలిగినది; ఈముసలివానిని మాత్రములచే నరికట్టవలయును.

ఇతనివ్యాధికి మూలహేతువైన యాపనుమసిల్లను తంత్రముల చేత స్వాధీనపఱచు కొనవలయును. ఏకకాలమున [illegible] డైనవా? ఇంకలోటు రెండేనా? మీకుటుంబమున్నంతకాలము [illegible] దెబ్బలు లేకుండఁ గాపాడుకొనవలయును. [illegible] పిల్లి మనలనిబ్బందికర్లఁ బెట్టుచున్నది. ఇదిగో! [illegible] నింతవుట్టినుండుక — తెలిసినదా?

కాంత—అయ్యో! నానాథుని క్షమింపఁదగును. మీచే [illegible] న్నదైనమందిచ్చి బాగుచేయుఁడు!

సాం—మనకుఁజేతకాని దొకటియున్నదని తలఁపవలదు. రోగి [illegible] రాజవశ్యము, జనవశ్యము, భూతవశ్యముఁ స్త్రీవశ్యము. [illegible] శ్యము ననునాలు నాలుతీతువ్వంగ దత్తాత్రేయుని వేద[illegible] లుగుకుక్కలుగ నాశ్రయించినట్లు మనలనాశ్రయించు [illegible] ఇదిబహ్మారహస్యము. మీకుటుంబము నాకాయువుపట్టు[illegible] గావునఁ జెప్పినాను—

కాంత—(అపవారించి) నాన్నగారూ! వైద్యుఁడే మందుపు[illegible] దగిన స్థితిలోనున్నట్లు మాటాలాడుచున్నాఁడేమి?

సు—(అప) ఎంతమాట! సంపూర్ణసమర్థుఁడు. అట్టిమాటలాడుట [illegible] తనిస్వభావము.

కాం—నాన్నగారూ! అత్యాయాసమునందుటచే సొమ్మసిల్లి[illegible] న్నారు. అయ్యో! భిషగ్వరా! ఈతఁడేరోగముచే బాధ[illegible] చున్నాఁడు?

సాం—అటులనుటసరికాదు. ఏబాధచే రోగపడుచున్నాఁడని [illegible] ముక్కునకు సూటిమార్గము. ఇచ్చొటబాధముందు, [illegible] రోగము. అదియుబాధయనుకో! ఇదియుబాధయే యనుకో! ఎటులనుకొనినను బాధలేదు. వెనుకకునూరిన మర్దన[illegible]

గునః; ముందునకునూకినను మర్దనమేయగును. ముందునూరుట వెనుకకునూరుటకుఁ గారణము; వెనుకనూరుట ముందునూరుటకుఁ గారణమైనట్లు రోగము బాధకుఁగారణము. బాధ రోగమునకు గారణము. ఇదియే కార్యకారణ సంబంధము. అజ్ఞానమే సమస్తరోగ నిదానమునకు, వైద్యారంభమునకు విష్వక్సేనారాధనము — స్థాలీపాకపుళేంతు.

సు—అమ్మా! చదువుకొనలేదుకాని యెంతపండితులో చూచితివా? ఎంతసందర్భశుద్ధిగ సంభాషించుచున్నారో వింటివా?

కాంత—(అప) నాన్నగారూ! మీరు పొరబాటుపడుచున్నారు. వట్టి మూఢునివలెఁ గానఁబడుచున్నాఁడు. అశాస్త్రీయ వైద్యుఁడంతికయనుదూాత.

సాం—చదువుకొనలేదుగాని యెంతపండితులో చూచితివా యని మీరిప్పుడుచెప్పినది సరే—అదిశిలాక్షరపుమాట. మామాత్రల బానలమీఁద, మాచూర్ణముల పొణకలమీఁద, మా లేహ్యముల గోలెములమీఁద "స. పా. సా." యనుపొడియక్షరములు మనము చేరఁదీసినదానిచేత వ్రాయించుచుందును.

సు—స.పాసా యనఁగనేమి?

సాం—సహజపండిత సాతాని సాంబయ్య.

సు—అయ్యా! రోగము వలన బాధయని, బాధవలన రోగమని యేమేమో చెప్పితిరే? అది మాయమ్మాయికిఁదెలిసినట్లులేదు.

సాం—అనుభవైకవేద్యమైనయంశము! ఒకదృష్టాంతము చెప్పెదను. ఒకనికిరోగమువచ్చినది; లంఘనములు చేయుచున్నాఁడు. సముద్రప్రయాణము చేయుచున్న యొకఁడన్నముదొరకక లంఘనములు చేయుచున్నాఁడు. రోగమువలనలంఘనములు కలిగినవాఁడొకఁడు; లంఘనమువలనరోగము కలిగినవాఁడొకఁడు. మీభర్తది లంఘనమువలనఁ గలిగినరోగము.

కాంత—అనఁగ నేమి?

సాం—అదే బాధవలనఁ గలిగిన రోగము.

కాంత—ఏ బాధవలనఁ గలిగినది?

సాం—ఆనిదానప్రదంపులోనే కొట్టుకొనుచున్నాను. ఈ బాధలు రెండై యుండవచ్చును. భూతబాధవలన నీరోగము కలిగి యుండవచ్చును. లేక స్త్రీబాధవలనఁ గలిగియుండవచ్చును. మొదటిదే యైనయెడల భూతవశ్యముచేసి రోగవశ్యము చేయవలయును. రెండవదే యగునెడల స్త్రీవశ్యముచేసి రోగవశ్యము చేయవలయును. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారూ! పూర్వులే వశ్యమున కావశ్యమే చేసికొనుచుండెడివారు. ఒకవశ్యముతో మఱియొకవశ్యమును సిద్ధింపఁ జేసికొనుట, యీవశ్యములను యథోచితముగ జోడించి ప్రయోగించుట, మననాఁడు కలిగిన చిత్రకల్పనము. స్త్రీవశ్యముతో రాజవశ్యము చేసికొనుట, రాజస్త్రీవశ్యములతో మఱియొకవశ్యము చేసికొనుట, ఇదియంతయుఁ గలియుగవిశ్వామిత్రసృష్టి; ఇది చెప్పఁగూడదు.

కాంత—అది మీ రెట్లు చెప్పఁగూడదో మేమట్లు వినఁగూడదు. (అప) నాన్నగారూ! ఈతఁడు మోసగాఁడువలెఁ గానఁబడుచున్నాఁడు. ఈతనియొద్ద నాకారంతునకు మందిప్పించుట నాకభిమతముకాదు.

సు—(అప) అమ్మాయీ! నీకుఁ దెలియదు. ఆతఁడు మిగుల గొప్పవాఁడు. (ప్రకాశముగ) అయ్యా! సాంబయ్యగారూ! ఈతని దేబాధయని చివరకు నిర్ధారణపఱుపఁగలరు?

సాం—ఇదిగో! ఇప్పుడే చెప్పెదను. అమ్మాయీ! నీచేయి నిటు తెమ్ము!

కాం—నాన్నగారూ నాచేయి చూతునని యీయన యందు రేల?

సాం—చన్నే యడుగరాదా? నాడీపరీక్ష చేయవలయును.

కాం—అయ్యా! నానాడిని జూచి నాకాంతుని జబ్బెట్లు తెలియఁగలరు?

సాం—మనకున్న విశేషమేయిది! నాడి చూడకుండ రోగనిదానముచేయుట, ఒకనినాడి చూచి రెండవవానిరోగము చెప్పుట, ఒకనికి మందిచ్చి రెండవవానిని బాగుచేయుట, మాత్ర మనసంచిలో నుండఁగానే రోగికి వ్యాధి నివారణము చేయుట, ఒకనికి మందిచ్చి యారోగము మఱియొకనికి మార్చుట, జ్వరరోగునకు సగము దేహమందు మాత్రమే జ్వరమారణముచేయుట, ఒకగంటక్రింద ప్రాణముపోయినవానికి మందిచ్చి పునఃప్రాణప్రతిష్ఠ చేయుట. ఈతుదియంశము ముగ్గురు మహారాజులయొద్ద నిదర్శనముగఁ గనఁబఱచినాను. చూచినఁగాని నమ్ముటకు వీలు లేదు. ఈతఁడెవఁడో దాంభికుఁడని, వాచాటుఁడని, మూఢులనుకొందురు. కాని తత్త్వమెఱిఁగినవాడు, పరమార్థతత్త్వమెఱిగినవాఁడు మనకుఁ బాదాక్రాంతుఁడు కావలసినదే. ఇట్టిచిత్రవిచిత్రాతి విచిత్రమహావిచిత్ర శక్తులున్నవి. కనిపెట్టువాఁడు లేఁడు. పాలించుప్రభుఁడు లేఁడు. ఎన్నిశక్తులు! పాములపుట్ట— ముండ్లకంప— తలవెంట్రుకల చిక్కు— తేఁగలపాతర—

కాంత—నేను నాడిచూపించుకొనుట నాకభిమతముకాదు.

సు—అమ్మాయినాడి మీరుచూడకతప్పదా?

సాం—చూచుటయొక నిమిత్తకారణముగాని చూడవలయునను నిర్బంధము లేదు. నాడిచూడకుండనే గ్రహించితిని.

కాంత—ఎట్లుగ్రహించితిరి?

సాం—నీభర్తకొకనివలనఁ జేతబడిజరిగినది. ఆతఁడు నిద్రించుటచే నాతనిపైనున్నభూతము నిన్నిప్పుడు చేరియున్నది. అట్టియాచారమున్నది. నీచేతిలోనిప్పుడు భూతనాడి యాడుచున్నది. ఒక్క-లే

నిదర్శనము. యీమాటకు నీచేతిని నా కెప్పుడిచ్చుటకు నిరాకరించితివో యప్పుడే నీపై భూతమావేశించినదని టక్కునఁగనిపెట్టితిని. అమ్మాయీ! నీబింకములకు సాగిపోవువాఁడనుగాను. నీ హూత్తులకు బెదరువాఁడనుగాను. దేవాసుర యుద్ధములలో రోకలిపోట్లు దిన్నవాఁడను. భూతబేతాళ బ్రహ్మరాక్షసులతో చెడుగుళ్లాడినవాఁడను. నేను బైకిమనుష్యుఁడువలెఁగనఁబడుచుంటి ననుకొనుచున్నావు కాఁబోలు! నోరుచేసికొని తన్నమొదలు పెట్టునెడల నట్టిగాడిదను.

కాంత—(నవ్వుచుఁ దనలో) ఓరిమూఢుఁడా! విద్యాగంధములేక యెట్టి దుస్థితిలోఁ బడిపోయితివి? ఇట్టివాఁడు సృష్టిలోనుండునాయని సందేహింపఁదగిన స్థితిలోనుంటివి. ఓపరాత్పరుఁడా! భూతములని పిశాచములని—ప్రయోగములని పలుకుజనుల యీయజ్ఞానమును—ఈవెఱ్ఱిని—భవదీయవిజ్ఞాన తేజస్స్ఫులింగప్రదానముచే నెప్పుడు హరింపఁదలఁచితివో యో తండ్రీ!

సాం—శాస్త్రీ! ఇప్పుడునవ్వినదా లేదా? ఆనవ్వు కేవలము భూతలక్షణముగ స్పష్టముగఁ గానఁబడినదా లేదా? అదియేమనకుఁ బ్రబలనిదర్శనము. అమ్మాయీ! నీవునవ్వినయెడల నేను బిక్కమొగము వేసికొనువాఁడను గాను. నీవునా మొగముపై నుమిసినయెడల నేనులజ్జపడువాఁడనుగాను. నీచేత కొడఁబడఁదలఁచినయెడలఁ గుక్కమనకంటె గౌరవజాతు ననిపింపఁగలను. ఆసమర్థతమనకున్నది. శాస్త్రీ! ఈమెను ముగ్గులోఁగూర్చుండఁబెట్టి జడవేసి యాహ్వానముచేసి యాకర్షించి మనచమత్కారమును గనఁబఱతును.

శాం—సాంబయ్యగారూ! మీవెఱ్ఱి మీరు కుదుర్చుకొనలేక నాభర్తను వెఱ్ఱికుదుర్ప వచ్చితిరి. మిమ్ముఁజూడ నాకుమిగులసంతాప మగు

చున్నది. మీరనుకొన్న భూతములుగాని, పిశాచములుగాని, బ్రహ్మరాక్షసులుగాని లేవు. ఇదియజ్ఞానము. తలతిక్క—పిచ్చి, మీకువిద్యచేఁగాని యీవెఱ్ఱితీఱదు. లోకములో భూతములు, పిశాచములు, బ్రహ్మరాక్షసులు మొదలగువారులేరని నేననను. విద్యనేర్చి న్యాయమైనజీవనోపాధిని సంపాదించుకొనక కనఁబడినవారినెల్ల నాశ్రయించి స్తోత్రపాఠములుచేసి యాచించి పొట్టబోసికొనుచునొకచోటనైన కాలునిలువక వెఱ్ఱికుక్కలవలెఁ దిరుగుమనుజులే భూతములు. ఉచితానుచితతలేక పట్టినపట్టువిడువక పరశ్రేయమునుగాంచి సహింపనేరక యెంతసేపుస్వోదరపోషణార్థమై దేవులాడుచు నాత్మస్తోత్రములు హద్దులేకచేసికొనుచుఁ గవులను పండితులను గాయకులను నిష్కారణముగ దూఱుచు పరిపాలించుప్రభువులఁగూర్చి పతివ్రతలగుస్త్రీలఁగూర్చి లేనిపోని తుచ్ఛప్రసంగములు సేయుచుఁ గాలక్షేపముసేయు నరులు పిశాచములే — నీతికై, పరోపకారమునకై, ఇంద్రియనిరోధమునకై అహంభావనిరాసమునకై, బ్రహ్మజ్ఞానసంపాదనమునకై పాటుపడక—యైహికలంపటులై, యాశాపాశబద్ధులై, దుష్టవర్తనాసక్తులై, పరాపకారతత్పరులై, గ్రామ్యసుఖాసక్తులై, ప్రబలగర్వాతిరేకులై, యొడలెఱుఁగక తిరుగుమనుజులే బ్రహ్మరాక్షసులు—నాయనా! ఇదిసత్యము. మీరిప్పటికైన గురుశుశ్రూషణమొనర్చి బాగుపడుఁడు! ఇప్పుడు నన్నావహించిన భూతమేమనఁగ—నీయందలిజాలి. నాభర్తకుఁ బ్రయోగముకాదు. ఉన్మాదమనురోగము.

సాం—హేంహేంహేం! చదువుకొన్న దయ్యము! ఓ! శాస్త్రప్రావీణ్యమున్న పిశాచము! ఇట్టియట్టిలొంగునదికాదయ్యోయి! ఇదియీ ఉపవాసములు చేయింపగల్గు మనరాపిడిలో నుండవలయును. ఘనతాడనపీడనములవలనదారికి రావలయును. మనదుప్పటిముసుఁ

గులోఁ బెట్టి జపము చేయింప వలయును. అబ్బా! రాద్ధాంతపూ
ర్వపక్షము లెత్తఁగిన రాకాసి.

కాంత—అయ్యా! వట్టి వట్టిమాటలాడెద రేల? ఉచితముగ మృదులము
గ సంక్షేపముగ సందర్భయుక్తముగ సత్యముగ మాటలాడవల
యును గదా?

సు—సాంబయ్యగారూ! ఆమెవ్యాధినిగూర్చి యిప్పుడెంచఁగలనుఁ గాని
యీమెభర్తవ్యాధి పిచ్చియేల కాఁగూడదు? అదియొకటి ముందు
చెప్పుడు!

సాం—పిచ్చియనుకొను పిచ్చిమీఁది. పిచ్చియెక్కడఁ బుట్టునో, యెట్లు
పెరుగునో, యెట్లు నడచునో, దారిలో నేమి సేయునో, యెక్క
డకుఁ బోవునో, యేదీ? శాస్త్రీయవైద్యులమని యూరివెంటఁ
దిరుగుచున్న బుగ్గమీసాలవారిని జలతారుపాగాలవారిని పిల్లి
గడ్డాలవారిని బిలిపించి యడుగు! ఎవ్వఁడైన సరియైన ప్రత్యుత్తర
మిచ్చినయెడల—నిదిగో! యీ చెవికదపా! అంతే? చదువురాక
పోయినంతమాత్రమునఁ జాకిముండ కొడుకు ననుకొంటిరా?

కాంత—అయ్యా! మిమ్ము మీరేల తిట్టుకొనవలయును? ఉన్మాదక్ర
మము మీరు చెప్పరాదా?

సాం—అటులడుగుఁడు! పిచ్చియనునది పిల్లిపెసరకాయయంత స్వరూ
పముతో ముందుమూత్రకోశమున బయలుదేరును. పెణకపై
నిప్పుపడినప్పుడది యంటుకొనినట్లు దీనివలన మూత్రమున నత్యు
ష్ణత బయలుదేరును. అందునుండి పొగ లేచును. ఆపొగ లేచి
కడుపుమూలనున్న చిన్నప్రమిదలో మనముత్రాగిన నూనెనేయి
మూలమున మండుచున్న చిన్నజిల్లేడునారవత్తిమంట నార్పును.
అంతటినుండి యాఁకలి నశించును. తోటలో దిష్టిబొమ్మయున్న
ట్లు రెండుజేనల పొడవుగల చందనపుబొమ్మవంటి యొకబొమ్మ

మనకడుపులో కాళ్లను మనకొండనాలుక వెనుకఁ దలయుఁ బెట్టికొని యుండును. ఆబొమ్మయే మననోటిలోనుండి మాటలాడునది. ఈపొగయు, జఠరదీపపుపొగయుఁ గలిసి పైకిలేచి యాబొమ్మను దలక్రిందుచేయును. దానికాళ్లు మనగొంతుకలోనికి వచ్చుటచేత వమనమారంభమగును. దానితల మనకడుపులోనికి వచ్చుటచేతఁ గొణుకుట పీకుట యారంభమగును. తలపై నీళ్లుపోసినయెడలఁ గొంతపిచ్చియెంకులకు శాంతించునో తెలిసినదా? తలపైఁ బోసిన చలినీళ్లు క్రమముగా మననోటిలోనికిదిగి దానికాళ్లపైఁ బడును. చలిచేతఁ గాళ్ళుముడిగిపోవును. అందుచేత వమనాదులు తగ్గును.

సు—ఇట్లుబొమ్మతిరుగఁబడిన వాని కేమివైద్యము చేయవలయును?

సాం—అట్టిపిచ్చివానిని దలక్రిందుగ మూఁడుదినములు వ్రేలాడఁగట్టిన యెడల బొమ్మగిఱ్ఱుమని తిరుగును.

కాంత—అట్లుచేసిననైనఁ దిరుగునా? అయ్యో! శారీరశాస్త్రమునకు గేవల విరుద్ధములైన మాటలు చెప్పుచున్నాఁడు?

సు—అమ్మా! శారీరశాస్త్రమును నీవెట్లుచూచితివి?

కాంత—పంతులవారాంధ్రీకరించినదానిఁ జూచితిని.

సాం—ఏమిటో! ఎందఱుపంతులవా రెందఱు శాస్త్రులవారైన నొక్క సాతాని యగుదురు? ఎందులకీ మతిలేని మాటలు?

రామ—(లేచి) మతిలేనిమాట లెవనివి? కోమటివాఁడు నన్నిక్కడి కీడ్చుకొనివచ్చినాఁడు. ప్రయోగము బ్రహ్మజ్ఞానమున్నవానినిఁ జేయునా? విశిష్టాద్వైతమేమి? ద్వైతమేమి? సుద్దినుచూలింతరాలుమగవాఁడైనప్పుడు మంత్రసానికే కడుపురాఁగూడదా? సానికి దానికిఁ బుట్టినవాఁడు సాతాని; వేకి వారికిఁ బుట్టినవాఁడు వేసారి. కంచరగాడిద బాదిసేస్సుకొని పరుగెత్తుకొని పోవా?

బుక్! గరగరగరబుక్! (సాంబయ్యనుపట్టకొని లోనికీడ్చుకొని పోవును.)

సు—అయ్యో! అయ్యో! కాంతమ్మా! అటువచ్చుచున్నట్లున్నాఁడు. నీవటుపో! ఈలాగున—ఈలాగున—రామశాస్త్రీ! ఆగు—ఆగు—

(నేపథ్యమున) ఆఁ! ఆ! అయ్యో! అయ్యో! రామశాస్త్రి యె వనినో కాని పెద్దనూతిలోఁ బడవైచినాఁడు.

కాంత—అయ్యో! అయ్యో!

సు—అయ్యో! అయ్యో!

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇది తృతీయాంకము.

శ్రీ

వృద్ధవివాహము

——:o:——

చతుర్థాంకము.

———

ప్రదేశము—ఒక గ్రామము.

ప్రవేశము—అడవమ్మ, నాంచారమ్మ.

అడ—(బుగ్గలు నొక్కుకొని) ఇదేమి పోఁగాలమో! నాంచారమ్మతల్లీ! మనమతము మాాదిగమతము చేయుట కెవతయో నావంటిబోడమ్మ గ్రామములోనికి వచ్చి సత్రములో బసచేసినదఁటేమి?

నాం—అడవమ్మా! నీవంటిబోడమ్మ కాదు. తలవెండ్రుకలున్న నావంటి బోడమ్మ—

అడ—తెంగలివైష్ణవులగుటచే నీవిషయమున నామాకంటె మీారదృష్టవంతులేనమ్మా! మగఁడు మంటఁగలసిపోయినపిమ్మట మంగలివానిచేతిలోఁబడు నిర్భాగ్యత్వముగూడ మీాకు లేదుకావున మీారిట్లుండవచ్చునుగాని, మగఁడుగొంతుకోఁత మంగలినెత్తికోఁత గల మామతములోఁ బుట్టినది తానైనప్పుడు తానిట్లుండఁదగునా? తానేమి చిన్నపిల్లయని యిట్లున్నదా? పిల్లపీచుకలదని యున్నదా? నలుగురు మొగమునీాఁద నుమియుదురని సిగ్గక్కఱలేదా?

నాం—ఆమెచిన్నదేకాని పెద్దదికాదు.

అడ—ఎన్నియేండ్లున్నవి?

నాం—ఇరువది సంవత్సరము లుండును.

అడ—ఇరువది సంవత్సరములు చిన్నవయస్సా? నాకుమూఁడేండ్ల వయసులో గొప్పరోగము సంభవించినప్పుడు నాతలవెండ్రుకలు

వేంకటరమణమూర్తికి మాతండ్రిమీదు కట్టినాఁడు. నాంచారమ్మా! చెప్పినసమ్మవేమో? సందెహవెండ్రుకలు! కొందఱకుఁ బోడుగున్న నెత్తుండవు. నాకీదిక్కుమాలిన యవస్థయుండుట చేతఁ గాఁబోలు! బాఱెడుపొడుగు; పట్టెడొత్తు. జడవేయునప్పుడు మాయమ్మచేతి కందునవికావు. ఎనిమిదవయేఁట నేడు కొండలవెంకన్న యెదుటనే బోడినైతిని. ఆదినముననే దిక్కుమాలినపెండ్లికూడ సంభవించినది. ఆలాగునఁ జలిమిడిముద్ద చేయించుకొనుట యేమిటి! ఈలాగున జీలకఱ్ఱబెల్లపుముద్ద పెట్టించుకొనుట యేమిటి! కొంగుముళ్లుబెట్టుకొని కొండదిగినాము. ఆరాత్రియే యొంటిపూసతేలుగుట్టి యాయనకొండయెక్కినాఁడు. తిరిగియిందుకొఱకు రామేశ్వరమురానేలయని వ్యయములో వ్యయముకూడి వచ్చుననియు మాతండ్రినన్ను రామేశ్వరము తీసికొనిపోయి—అమ్మా! ఏమని చెప్పుదును?—కాలిపారాణిచెదరలేదు—బుగ్గఁగాటుకచుక్క చెఱగలేదు. దిక్కుమాలిన తలయైన మాయలేదు. రామలింగేశ్వరప్ప యెదుటగీతఁ బెట్టించి సేతువులోనన్ను ముంచినప్పటినుండియు — జిడ్డునఁ జీదకుండ—అమృతము త్రావినయాదిత్యునివలె—ఆచంద్రార్కముగ—నిట్లుంటిని. అమ్మా! ఏదో చెప్పవచ్చి మఱచితిని.

సాం—మనయూరికిఁ గొత్తగ వచ్చిన వితంతువునుగూర్చి—

అడ—ఔనమ్మా! ఆయమభర్తబాండ్లై యెన్నేండ్లయినది?

నాం—ఆమెకుఁ బదునాల్గవయేఁట నాతఁడు పరమపదించెనఁట! ఇప్పటికి కాఱేడువత్సరములు కావచ్చినది.

అడ—మారుమనువు కట్టుకొనఁదలచి యిట్లున్నదేమో? ఎవఁడో ఘోటకబ్రహ్మచారి ముండకొడుకంటఁగాఁడేయున్నాఁడటకావా?

నాం — అతఁడామెకు సవతికొడుకఁట! ఈమెతనభర్త తనకుఁ బంచియిచ్చి నభూములనమ్మి బాలికలకు నాలుగైదు గ్రామములఁ బాఠశాలలఁ బెట్టించినది! ఈమెకొడుకు తన భూములనమ్మి యధమజాతివారికి విద్యాభివృద్ధినిమిత్తమై యామిసీపాఠశాలలనిర్మించెను! వీఁడు దీనుల విద్యావిహీనుల దుస్థితినిమాన్పుటకై పాటుపడుచు నుపన్యాసములచే బాలికాబాలకులకు సద్వృత్తాదులను బోధించుచు జనక్షేమమునుగోరి, యూరూరఁ గాయక్లేశ మొంది తిరుగుచు నిప్పుడు మనగ్రామమునకు వచ్చినాఁడు. నేనీయంశములన్నియు వారితో ముచ్చటించి తెలిసికొంటిని.

అడ — ముత్తైదువల విధవలులాగున నుండుమని విధవలముత్తైదువుల లాగున నుండుమని చెప్పునఁట.

నాం — అదేమిటి?

అడ — ఏమిటేమిటి? పుణ్యస్త్రీలు బొట్టుకాటుక పెట్టుకొనఁ గూడదఁట! పసుపుపారాణి మొదలే రాచుకొనఁగూడదఁట! పుస్తెపూసతీసివేయవలయునఁట! కుచ్చెళ్లు పెట్టి పదునెనిమిది మూళ్ళకోకమాని తొమ్మిది మూళ్ళయంచు లేనిగుడ్డ నడ్డకట్టు కట్టుకొనవలయునఁట! ఇఁక వితంతువులు తలలు పెంచుకొనవలయునఁట! చెవులు పెంచుకొనవలయునఁట! రవికలు దొడుగుకొనవలయునఁట! రెండుపూటలు భోజనము సేయవలయునఁట! ఇదేమిచేటుకాలమో! ఇఁక నాయయ్యవారిమాట — పాటకపుజాతివారు బ్రాహ్మణులఁట! సద్వంశములఁబుట్టిన బ్రాహ్మణులు చచ్చుటముండకొడుకులఁట! వేదములు వెట్టులఁట! పురాణములు బూతులఁట! అయ్యయ్యో! ఇదేమిపోఁగాలమో! ఇఁకనేమివిచిత్రములు పుట్టఁదలఁచినవో? భార్య రాజకీయసభలోఁ గలము పెట్టి వ్రాయుట — భర్తనట్టింట నలుకుగుడ్డ పెట్టి వ్రాయుట — భార్యకడ తేరుట — భర్తముసుఁగువైచికొనుట — ఆహాహా! ఎంతవిరుద్ధకాలము! ఈతల్లికొడు

కులు కాలుపెట్టినచోటుల మాలపల్లె లగ్రహారములగుచున్న
వఁట! దేవాలయములలోని విగ్రహములు చాకిరేవులో బల్లలగు
చున్నవఁట! సానులు సంసారిణులగుచున్నారఁట! కావిళ్లకొలఁది
కురుఁడులు బొండ్లములగుచున్నవఁట!

నాం—నీవుమఱింత విపరీతముగఁ జెప్పుచున్నావు. సంస్కరణమావశ్యక
మగు నీకాలములో వారివలన నేదో కొలఁదిమార్పు జరుగుచునే
యుండును.

అడ—కొలఁదిమార్పేమిటి నాంచారమ్మా! మతమే ధ్వంసము చేయుటకు
వచ్చినారఁట కాదా?

నాం—మతములో మాత్రము మార్పావశ్యకము కాదా! పూర్వపు
మత మిప్పటివారికి రుచించునా?

అడ—అదేమిచోద్యమమ్మా! పూర్వపుమతము పనికి రాక పోయినప్పుడు
పూర్వపుమగఁడు మాత్ర మేలపనికివచ్చును? మతములలో మా
ర్పులు చేసినట్లే మగలలోఁ గూడ మార్పులు చేయవలసినదే.
మతులున్న మాటలేనా యివి? దేవతార్చనపెట్టెయొద్ద గంట
చేతఁబుచ్చుకొని కూరుచుండుదాఁక మగవానిని, గరిటెచేతఁ
బుచ్చుకొని పొయియొద్దఁ గూరుచుండుదాఁక నాఁడుదానిని
వీపులుదట్టులుదేరఁ బేఁపబెత్తములు పుచ్చుకొని మోదునెడల
నీగ్రామగ్రామ సంచారములు, పునర్వివాహోపన్యాసములు,
సంఘసంస్కరణ ప్రయత్నములు చచ్చినట్లు చల్లారును. ఏఁమీ!
ఆమాత్రపు మగవాఁడేఁడీ! అమ్మవారుతలవాఁకిటి గుమ్మములో
నిలువఁబడుట కిచ్ఛయింపఁగ నయ్యవారామెనెత్తికొని వింతలు
చూపుటకు సంతలోనికిఁ బోవసిద్ధపడినప్పుడు— అమ్మవారు
కొంచెము కూనురాగము తీయుటకు గొంతుక సవరించుకొనఁగ
నయ్యవారామెకు గసిగవంటి గాయకునిచే సగరిగలుచెప్పించి

యది చాలక పైగ నాట్యము, నభినయము చెప్పించి సతిని సా
నిని జేయుట కుత్సాహపడునప్పుడింక మగముండకొడుకునకు మగ
తనమెక్కడ? నేనను నెడల జన్మసన్యాసినిముండయన్న మాటయని
యందఱాక్షేపింతురేమో కాని—ఈ కాలములో మగవాఁడని
పించుకొనఁ దగినవాఁ డొక్కఁడును లేఁడు. ఆ! సంతానము మా
త్రము కలుగుచున్నది—గాలికి—ధూళికి— మాటవచ్చినది
కావున నిట్లు చెప్పితినిగాని నాకెందులకు? నుదుటిపై విభూతి
రేఖయేకాని తలపైఁ దిరుగ జొగలి రేకు పెట్టుకొనుదాననుగాను
గద! మెడలో రుద్రాక్షలు మాని నల్లపూసలు గ్రుచ్చుకొను
దానను గానుగద! నాకితరులజోలియేల? నాకు సూర్యాస్తమ
యము కానే కావచ్చినది.

(నేపథ్యమున) సూర్యాస్తమయముకావచ్చినది. పఱుగెత్తు!
పఱుగెత్తు! మన మచ్చటకుఁ జేరుసరి కుపన్యాస మారంభింతు
రేమో?

నాం—స్త్రీలు, పురుషులెట్లు గుంపులై మాతాపుత్రుల బోధనములు
వినఁబోవుచున్నారో? నీవుకూడ రారాదా?

అడ—నేనా? చాలు!

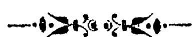
నాం—అట్లైన నేను బోవుదును. (పోవును.)

అడ—నేను శివాలయమునకుఁ బోవుదును.

(నిష్క్రమించును.)

ఇది విష్కంభము.

చతుర్థాంకము.

ప్రదేశము—ఒకగ్రామము.

ప్రవేశము—పేరయ్య, కాంతిమతి.

కాంత—పేరయ్యశాస్త్రి లిదివఱకు స్త్రీవిద్యావశ్యకతనుగూర్చి సహేతుకముగ, సవిస్తరముగ నుపోద్ఘాతమున నుపన్యసించియే యున్నాఁడు. నేనిఁకఁ దదుపన్యాసమునకుఁ జేర్పఁదగినయంశము లెవ్వియు లేవు. ఐననొకటి రెండుమాటలఁ జెప్పెదను. సోదరులారా!

గీ. మనదు భరతఖండ ♦ ఘనతయంతయుఁ బోయె
ధనముపోయెఁ గీర్తి ♦ ధనము పోయె
మీకు మిగిలినట్టి ♦ మేటిధనం బెల్ల
తరుణుల మగనాలి ♦ తనమెసుండీ!

సీ. కుక్కయైనను ముట్టి ♦ కొనఁ గొంకుహేయత
గలిగిన భర్తతోఁ ♦ గలియుటందు,
బడితతో ఖరమునుఁ ♦ బడమోదునట్లు కాం
తనుగొట్టుపతి ముద్దు ♦ గొనుటయందు,
వ్యభిచారమునఁ గ్రిమి ♦ భరితుఁడౌపతిఁ గాఁగి
లించి ప్రేమించి సే ♦ వించుటందు,
తేలేని మగనికిఁ ♦ దిరిపమెత్తుచుఁ గూడు
గుడుపుచుఁ దాఁబస్తు ♦ పడుటయందు

ఏహహా! మీసుందరీమణు ♦ లగపడి చెడు
దారుణాహం ప్రణాశ నో ♦ త్తమ గుణంపు.
ఘనతిలతొలంగము నెఱుగఁ ♦ గలరె మీరు
దేవుఁ డొక్కఁడె యెఱుఁగుమీ ♦ స్త్రీలఘనత.

(నేపథ్యమునఁ జప్పటలు) సెబాస్! సెబాస్!

కాంత—సెబాస్ సెబాసనుచు ధ్వనులు చేయుచున్నారా? రెండు చేతుల నొకదానితో నొకటి తాటించి ధ్వని చేయుట యర్హమైనపని కాదు—రెండు చేతులు బల్లలపైఁ గొట్టి ధ్వని చేయుట యర్హమైనపని గాదు. మీ రెండు చేతులను చొడల్పైదడదడ కొట్టికొని మిన్నగిరి పోవ ధ్వని చేయునెడల—నది మీ కర్హమైనపని. అది మీవిద్యాబుద్ధుల కర్హమైనపని—మీ స్త్రీలయెడల మీరు కనఁబఱుచు గౌరవవిశ్వాసముల కిది యర్హమైనపని—మీరు తామసించి తన్నినతన్నులకు మీ కాంతలు గాడిద లనుకొంటిరా? మీ హసానుల కొంపలలో నొడళ్ళు తెలియక తెయితక్కలాడుచుండ మీ కొంపలు కాపుగాయుటకు మీ కులపతులు కుక్కలనుకొంటిరా? మీయిష్టము వచ్చినప్పుడు కామతంత్రము నిర్వహించుకొనుటకు మీ సతులు చర్మయంత్రము లనుకొనుచుంటిరా? యవనమహమ్మదీయాదులు ప్రబలబలాతిరేకులై మీ దేశమాక్రమించి తుచ్ఛసుఖాసక్తి నున్మత్తులై తిరుగుచుండ—ఈనిముసమందు మీ తనునాళములలోఁ బ్రవహించు రక్తమును—వేదర్షుల తనువులలోను వేదకాంతల తనువులలోను శ్రీరామచంద్రాది మహాపురుషుల తనువులలోను, సీతామహాదేవ్యాది మహాపతివ్రతల తనువులలోను వెనుక ప్రవహించి యిప్పుడు మీ తనువులలోఁ బ్రవహించుచున్న రక్తమును యావనమహమ్మదీయ సంపర్కలేశమున నపరిశుద్ధత

ను భోరయసేయక మీజాతిని—మీయార్యజాతిని—గాపాడిన వారెవ్వరు?

(నేపథ్యమున) మాకాంతలే—మాకాంతలే—

కాంత—అట్టియుత్తమకాంతలకు— అట్టిమహోపకారపారీణలగుకాంతలకు—మీరెట్టి ప్రత్యుపకారమును సేయుచున్నారు!

సీ. కూఁకటికిని జెంపఁ ♦ గొప్పునకును ముళ్ళు
 వెట్టి పాపము నొడిఁ ♦ గట్టినారు
బాలబోధపునట్ట ♦ పైఁబెట్టి లోపలఁ
 గోకోక్కకము నిమిడ్చి ♦ కుట్టినారు
పూఁపయా చెఱకును ♦ మొదలును దుదఁగోసి
 యినుప గానుగను నా ♦ డించినారు
చిఱుత తళ్కులనొప్పు ♦ చిన్నదీపిక క్రిందఁ
 బెద్దదీపపు వత్తిఁ ♦ బెట్టినారు
పుచ్చుకొను నప్పగింతల ♦ మొదటిజాము
వేగమారొప్పగింతఁ దీ ♦ ర్పించినారు
మొగలిమానెను గోటియీ ♦ ర్పులను బాపి
తురకుగోటిసిరపు వ్రాతఁ ♦ గూర్చినారు.

పేర—వినుఁడుసోదరులారా! వినుఁడు! మంచిసంబంధము మిగిలిపోవు ననియో, వరునకు వధూగ్రహణముతో వసుధాగ్రహణముకూడ సంభవించుననియో, పైసంవత్సరమున గురుశుక్రమౌఢ్యములనియో, మనుమనికి మారుపోచపడఁగఁ జూడదలఁచినముసలమ్మ ముచ్చటకొఱకో, కోడలువేగ యింటికివచ్చునెడల సాధించుచు స్వాతంత్రాధికారము చేయవచ్చునను నత్తగారితొందరచేతనో, పదునాలుగేండ్లవఱకు బ్రహ్మచారిగనట్టిపెట్టియుంచిన పెద్దకొడుకు మరణించుటచేత నాచారము తప్పింపవలయునని

యో, పండ్రెండుసంవత్సరములు నిండవచ్చిన బాలునకు పదు నొకిండు సంవత్సరముల పదునొకండుమాసముల యిరువది దిన ముల వయస్సుగల చిన్నదాని నుపనయనములోనే యంటఁగట్టి వధూవరుల నిద్దఱను శాశ్వతముగఁ బాడుచేయుచున్నారు కాదా? అట్టి వరహీనవివాహదురాచారమును గూర్చి యుప న్యాసకర్త్రి చెప్పినది. ఈదురాచారమును మానినఁగాని బాలు రకు బ్రదుకులు లేవు — అబలల కైదువతనములు లేవు.

కాం — సోదరులారా! అంతటితో నూరకయుండక —

సీ. జానకీపతినాఁటి ♦ జాంబవంతునిమెడ
నెలజాజిపూదండ ♦ నిలిపినారు
చెట్టచేమంచిని ♦ జెడఁగొట్టనదికించి
పంచపాదులను గ ♦ ల్పించినారు
కఫకంబలహసంతి ♦ కాపీతి హిమాత్రసీ
మను మేకపిల్లను ♦ మార్చినారు.
మృదుమధురాలాప ♦ సదమలకవితను
కఠినభూపునిమూతిఁ ♦ గట్టినారు
బట్టతలపైనఁ దలబ్రాలు ♦ వెట్టినారు
పొట్టకాళ్ళకు గజ్జెలు ♦ కట్టినారు
చప్పినోటికి సుధరుచి ♦ మప్పినారు
కేళిగదిలోనఁ గుశశయ్య ♦ గీల్చినారు.

వీర — సెబాస్ వినుఁడు! వినుఁడు! ఇఁట వృద్ధవివాహ ప్రశంస నుపన్యా సకర్త్రిగా రొనర్చినారు. పెండ్లికూఁతురు మేడలలో మిద్దెలలో నివసించుననియో, బంగరునగ లెన్నియో యుంచుకొనునని యో, పెండ్లికూఁతుతండ్రి ఋణబాధనుండి విముక్తి కాఁదలఁ చియో, యామెసోదరునికి బావగారు గొప్పయుద్యోగ మీయఁ

జాలుమురనితో, కుండమూప్పగనో, తుచ్ఛమైన మతిచే యైహిక సుఖాపేక్ష చేతనో నాల్గవజాము నడచుచున్న వృద్ధునకు నాలుగవగడియ జరుగుచున్న చిన్నపిల్లను ముడిబెట్టుదురు.

సీ. ఒడలికత్తువుకై ♦ పఁడతికోరఁగఁజీను
మునకుఁ జిట్టాముదం ♦ బనుముసలి
గందంబునకుఁ బచ్చ ♦ కప్రముసతిగోరఁ
గఫమునకు రసపు ♦ కప్రమనును
ముఖదర్పణమునకై ♦ ముద్దియ వాంఛింప
ముక్కద్దమేదని ♦ ముసలియనును
జీడిపాకపుసది ♦ చేడియ పొగడంగ
జీడిలేహ్యపుపేఁడి ♦ వాఁడుపొగడు
కంటుకాటుకఁ బెట్టిన ♦ కరపుప్రేళ్లు
చెంపవెండ్రుకనునుపుపైఁ ♦ జెలియ వ్రాయఁ
బొడుము చీము డట్టున చీము ♦ పుప్పిప్రేళ్ళ
నట్టెబాడించి పిట్టుపై ♦ నతఁడు వ్రాయు.

గీ. పశువుతోలమ్ముకొనువాఁడు ♦ శ్వపచుఁడగును
పశువుమాంసమమ్ముకొనెడు ♦ వాఁడుకటిక
తనకడుపు తోలుమాంసముల్ ♦ ధనికినమ్మి
తినెడువాని పేరేదియో ♦ తెలియవశమె?

ఈనరమాంస విక్రయ దురాచారమును మొదలంట నశింపఁ జేసినఁ గాని దేశము బాగుపడనేరదు—

కాం—సోదరులారా! మీరంతటితో నూరకుండిరా?

గీ. గోలితోఁ జింతపిక్కను ♦ గొట్టినారు
గుంటయోనమా లోమన ♦ గుంటలందు

దిద్దఁజేసిరి; మారుజం ♦ బెంపునఁగత
సిగ్గుబిళ్లకుఁ ద్రాడుగాఁ ♦ జేసినారు.

పేర— ఇప్పుడీమె చెప్పినది యతిబాల్యవివాహములం గూర్చి యైయు న్నది. నాలుగేండ్లపడుచున కేడేండ్ల బాలునకు జరగు వివాహ నామకక్రియలు!

సీ. నడుములాఁగున కైన ♦ ముడివేసికొన లేఁడు
ముదితకెట్టుల మూఁడు ♦ ముళ్లు వేయు?
అమ్మ వెన్కనెకాని ♦ యడుగు వేయని బాలుఁ
డింతితో నేడడ్గు ♦ లెట్లు వేయు?
అన్న పాలెవరికో ♦ యనుజ్ఞానశూన్యుండు
దివ్యమంత్రార్థముల్ ♦ తెలియు టెట్లు?
పైమెట్టుచదువులోఁ ♦ బడయనేరనివాఁడు
పైయూశ్రమం బెట్లు ♦ పడయువాఁడు
తండ్రిపేరునాన్న యను వి ♦ ద్యావిహీనుఁ
డలహులకెక్క గర్భాధాన ♦ లలితశయ్య
నితఁడు మనపుత్రుఁడనిభార్య ♦ కెట్లుపలుకు?
నింతకంటె నిరర్థక ♦ మేదిభువిని?

సోదరులారా? ఏడేండ్ల పెండ్లికొడుకవస్థయే యిట్లుండు నప్పుడు నాలుగేండ్ల పెండ్లికూఁతురవస్థ యెట్లుండునో చెప్ప నేల?

గీ. పతిబలాత్కారమున సతి ♦ నైపుచేతు
లిట్టె చాప కేర్కెరని ♦ యేడ్చుబిడ్డ
నెడిని జేర్చి పాలిచ్చుచు ♦ నూఱడించి
తల్లియే కూఁతుమెడను సూ ♦ త్రంబుఁగట్టు.

గీ. సేసబ్రాల్పోయుమనుచు వ ♦ సిష్ఠుఁడనఁగ
నలదని పురోహితునిమోము ♦ నందుఁబోయు

పతికి బుగ్గఁ గాటుకచుక్క ♦ పతిదగుల్ప
నమ్మతోఁ జెప్పి కొట్టింతు ♦ ననును మగఁడు.
గీ. పైసకరమున, ఖర్జూర ♦ ఫలమునోటఁ
బెట్టి వట్టితాంబూలము ♦ ద్విజునికిచ్చు
విధవమామ్మయుఁ దనతోడఁ ♦ బెండ్లిపల్లె
కెక్కననుగాని యెక్కనం ♦ చేమ్చునకట!

నాయనలారా! ఈ పెండ్లియెవరికి? వధూవరులకేనా? లేక వియ్యములకా? పురోహితులకా? ఆహుసానులకు వాయించు మంగళ్లకునా? ఆహా! ఇట్టిమహాపాప మీదేశమునందేయున్నదా? మఱియెచ్చటనైన నున్నదా?

కాం—ఎచ్చటను లేదు. ఇచ్చటనేయున్నది. ఇచ్చటనైనను క్షత్రియశూద్రులలో నంతగా లేదు. ఎంతపుట్టిమునక యైనను వైశ్యబ్రాహ్మణులలో నున్నది.

వీర—అందుచేతనే వైశ్యబ్రాహ్మణులు తరుచుగ దుర్బలశరీరులు, కాతరహృదయులుగ నున్నారు. వీరికిఁబదునాలుగేండ్లకే తలలు నెఱియును. ముప్పదియేండ్లకే పండ్లూడును. పుట్టినదిమొదలు ప్రాయికముగ రోగయుక్తులై యుందురు. వీరియాఁడుపిల్లలలోనే తొమ్మిదేండ్లసమర్త. పదేండ్లగర్భాధానము. పదునొకం డేండ్లకడుపు పండ్రెండేండ్ల పరమపదము. ఇట్టిమహాదురవస్థలకు మూలఁకార-ణము లీదారుణవివాహతంత్రములు—కావున బ్రదికి బాగుపడఁదలఁచినవారికంతకును వీనిలో మార్పత్యావశ్యకము. మార్పులింక నెన్నిఁటిలోనో యావశ్యకములై యుండనే యున్నవి. అవియన్నియు మఱియొకప్పుడు మీరు వినవచ్చును. ఈరాత్రివివాహసంస్కరణమును గుఱించియే యుపన్యసింపుమని మీరుకోరితిరిగా

న దానింగూర్చియే మిగుల సంక్షేపముగ నీమెచెప్పుచున్నాను. సావధానులరై వినుఁడు—

కాంత—సృష్టిలో మొదటవివాహమనుకట్టుబాటు లేనప్పటికివివాహము నుజేసికొనఁబ్రోత్సాహపఱచు వాంఛమాత్రమున్నది. అట్టివాంఛయన్న ప్రాణులకుసామాన్యముగ సహజమే. పశ్వాదులకంటె బుద్ధిమంతులగు జనులు పరస్పరకలహ నివారణార్థమై శిశుపోషణాది కార్థమై వివాహమును పవిత్రమైనయేర్పాటు చేసినారు. ఇదియెంతకాలముక్రిందఁ బుట్టినదో తెలియుట కవకాశము లేనంత పూర్వకాలమునుండియు జరుగుచున్నది. ఇదిజనులుచేసికొనిన యేర్పాటు కాదనియు, దేవతలలోను, వారికంటె నధికులగు త్రిమూర్తులలోఁ గూడనుంటచే దైవాజ్ఞయనియు చెప్పుదురు. కాని, విష్ణుమూర్తితో లక్ష్మీదేవికి వివాహము మనముచేసినదికాని విష్ణుమూర్తి చేసికొనినదికాదు. మనయావశ్యకత కొఱకు త్రిమూర్తులవివాహములు విశ్వామిత్రసృష్టిగఁ బుట్టినవికాని వారికివివాహాపేక్షయుండి పుట్టినవికావు. జనులుచేసికొనిన యన్నియేర్పాటులలో నింతకాలమునిల్చి యింకనభివృద్ధినొందుచున్నది మఱియొకటి సామాన్యముగఁ గానరాదు. పశ్వాదులలోని వివాహపుకట్టుబాటు సంభోగకాలమున మాత్రమేయుండును. అదియగువెంటనే నశించును. సానులలోనట్టికట్టుబాటు మూఁడురాత్రులుమాత్ర ముండును. కొన్ని దేశములలో నది యన్యోన్య ప్రీతి యున్నంతకాలముండును. అదిచెడినవెంటనే న్యాయాధిపతులుగాని యయినగురు పెద్దమనుష్యులుగాని తద్వివాహసంబంధమును బుటుక్కు మనిపింపఁగలరు. వీరిలోదంపతుల కన్యోన్యక్రోధము రాకుండునంతకాలమే సంఘానముఁగనుచు సుఖముగదేహయాత్ర జరుపుకొనుటను మా

క్రమే వివాహమర్యాద నిర్మింపఁబడినట్లు కానఁబడుచున్నది. కానిమన దేశములోని వివాహమర్యాదకు దేహసౌఖ్యము ప్రధానముకాదు. శాశ్వతముగనుండు నాత్మసౌఖ్యమే ప్రధానముకావునఁ గోపమునమగఁడు జాడెములఁ ద్రెంచికొనినంతమాత్రమున వివాహసంబంధము తెగదు. మగఁడు చచ్చినపిమ్మట సతికి మంగళసూత్రవిచ్ఛిత్తియైన తరువాతనుగూడను వారిభర్తృభార్యానుబంధమువిడదు. బ్రదికియున్నసతి మృతునికింకభార్యయే. చచ్చినభార్యయైనను జీవించియున్న మగనికింక భార్యయే. మృతులగుదంపతులింక భార్యాభర్తలే. కావున నాత్మశాశ్వతత్వమున నెట్టిదో వివాహబంధముకూడఁ గొంచెము హెచ్చుతగ్గులేదిగఁ గానఁబడుచున్నది. వివాహము చేసి కొనకుండిన బాధ లేదుగాని ముడిపెయొకసారి వేసికొను నెడల నది తిరుగవిడునదికాదు. కావునఁ బుద్ధిమంతుఁడగు ప్రతిమనుజుఁ డూహించుకొనవలసిన యంశమేదనఁగ — ఒకయోషిదానితో శాశ్వతముగ లంకెబెట్టుకొని సంతానాదికములఁ గాంచుచుఁ గుటుంబవృద్ధులం జేసికొనుచు సంసారవృద్ధివలన సుఖదుఃఖములనొందుచు ముఁడుపాళ్లాత్మచింతాలోలత-యొకపాలు పరోపకారశీలత గలిగి యొక్కమితిగలిగిన యావరణములో గుడుగుడుగుంచములాడుచు నుండఁగలనా? లేక బ్రహ్మచారిగనుండి యావదాయువు నింద్రియనిగ్రహణమునందు విద్యాగ్రహణమునందుఁ బరోపకారాచరణమునందు వినియోగించి నాతనువుపవిత్రము చేసికొనఁగలనా? యని దూరమాలోచింప వలయును. పురుషుఁడేకాక స్త్రీకూడనట్లె యోజింపవలయును. స్త్రీపురుషులట్లు యోచించుటకుఁ గొంతజ్ఞానమావశ్యకము. కానవారికి నిరాఘాటమైన విద్యయుండకతప్పదు. అదిగాక యట్లుయో

జించి యిదమిత్థమని నిశ్చయపఱచుకొనుటకుఁ గొంతవయః పరిపాకముకుండ నుండకతప్పదు. కావున స్త్రీవిద్య యెంతయు ప్రయోగకరమో యతిబాల్యవివాహమంత నష్టకరము. అది యెంత సంగ్రహణీయమో యిదియంత వర్జనీయము. కావున దానినుజ్జీవింపఁ జేయుట, దీనినిజంపుట జ్ఞానమున్న ప్రతిమనుజునికిని ముఖ్యకర్తవ్యములు కావా? మగవాఁడిరువదిరెండుసంవత్సరముల లోపున, నాఁడుది పదునాలుగు సంవత్సరములలోపున వివాహమాడుట తగదు. వధూవరుల కెనిమిదిసంవత్సరములైన నంతరముండ వలయును. కన్యాస్వీకరణమునఁ బురుషునికి, వరస్వీకరణమున స్త్రీకి సంపూర్ణస్వాతంత్ర్య ముండకతప్పదు. వారి తలిదండ్రులు వారి కుచితసంబంధములను గానఁబఱచు పంతవఱకే వారియధికారము. ఉచితవస్త్రగ్రహణము బిడ్డలకు వదలివేయఁదగును. తల్లిదండ్రులకు బిడ్డలయందు స్వాతంత్ర్యమున్నమాట నిజమే. వారికి విద్యాబుద్ధులు కఱపి యుచితమార్గమునఁ బ్రవేశింపఁజేయువఱకే వారిస్వాతంత్ర్యము. తరువాత వివాహములుచేసికొనుటగాని, చేసికొనక పోవుటగాని బిడ్డలయిష్టమే.—అట్లుకాక - తల్లిదండ్రులు ధనాశచేఁగాని, సర్వస్వాతంత్ర్యము వహించి కాని, మఱియొకరి ముచ్చటకొఱకుఁ గాని, యజ్ఞులగు బిడ్డలకు వివాహములుచేసినచో నంతకంటె హాస్యాస్పద మగుపని యున్నదా? అంతకంటె ఘాతకమేదైనఁ గలదా? తనచెప్పుచేతలలో తనబాలురున్నారుకదాయని స్వాతంత్ర్యమును వహించి యుపాధ్యాయుఁడు వారిని జంటజంటలుగాఁ గూడి యెడమకాళ్లకు బంధించి ముక్కాలిదూకులాటను దత్పాఠశాలాధికారి వినోదముకొఱకాడింపనట్టి బాలురుకాళ్లు విఱుగఁ బాడ్లూడఁగ

నప్పుడు యథార్థముగ బాధపడువాఁ డుపాధ్యాయుఁడా? లేక వేడుకచూచుటకై వచ్చిన పాఠశాలాధికారియా? వేడుకఁజూడఁగలఁడుగాని యధికారి యూడినపన్నిప్పింపఁగలఁడా? ఉపాధ్యాయుఁడు నాల్గుకాళ్ళను మూఁడుకాళ్ళు చేయఁగలఁడు గాని రెండుముక్కలైన యెముకనొకటిగఁ జేయఁగలఁడా? శాశ్వతముగ నేడ్చువారిపిల్లలేనా? ఉపాధ్యాయుఁడుకూడ విచారింపఁడని మేము చెప్పము. ఆతనివిచార మెంత కాలముండును? మఱియొకబాలుఁ డింకొక్కయడుగెక్కువయెత్తు దూకినయెడల నాఁడందమునఁజప్పటలుగొట్టును. ఇట్లు కొట్టినయాతనిచప్పటలు పండ్లువిఱిగినబాలురకు నెత్తిపైఁగొట్టిన చెప్పుదెబ్బలవలనే యుండునా? నిమేషమాత్ర వినోదమునకై వచ్చినయధికారి విచారమెంతకాలముండును? మొగమింటివైపునకుఁ ద్రిప్పువఱకే కాదా! తల్లిదండ్రులుజ్ఞానశూన్యులగు తమబిడ్డలపై స్వాతంత్ర్యమును జూపనెంచి మూలనున్న ముసలమ్మ వినోదమునకై యవస్తువులకు వలెఁ దమబిడ్డలకు జంటలేర్పఱచి గంతులువేయించుట యుపాధ్యాయుఁడుచేసిన యీపనికంటె నెట్లుమంచిది? బిడ్డలతిబాల్యవివాహములవలన నిరక్షరకుక్షులైన, నిర్భాగ్యులైన, నీరసులైన నిర్గతసౌభాగ్యులైన నిట్టిబాధలు చిరకాలమొందఁ దగినవారు బిడ్డలా? లేక తల్లిదండ్రులా? లేక ముందుమజిలికై మూటగట్టుకొనియున్న ముసలమ్మలా? మాతల్లిదండ్రులు మాకిట్టివివాహములు చేయుటచేతనిట్టిదుర్గతి పాలైతిమని యెందఱాఁడువాండ్రెందఱుమగవాండ్రు బహిరంగముగఁబలుక వినియుండలేము? బుద్ధివచ్చిన పిమ్మట వారువివాహములు చేసికొనియుండిన యెడలఁ దల్లిదండ్రులకీనింద రాకయుండునే? వారట్లుస్వతంత్రముగఁ జేసికొనిన వివాహములవలనను వారికిఁ గష్టములు సి

ద్ధించునప్పుడు దైవమును బ్రార్థించుచు నోరుమూసికొని శాం
తిపడి యుందురు కాని తలిదండ్రులనిందింపరే? అందుచేఁ దలి
దండ్రులంతపూచిని వహించుటయుచితమని నాకుదోఁచదు.

(నేపథ్యమున) అదేమిమాట? మాతల్లిదండ్రులు మాకుఁ జిన్నతన
ములో వివాహములు సేసియుండినయెడల మాకీదిక్కుమాలిన
బ్రహ్మచారిబ్రతుకుండి యుండదే! అని యెక్కువాండ్రనేకు
లుకూఁతనున్నారు.

కాంత—నాయనా! బాగుగఁ జెప్పితివి! నీతండ్రి నీకు వివాహము చేయక
పోవుటచేత నేనా నీకు ఘోటకబ్రహ్మచర్యము సిద్ధించినది?
నీవివాహమునకు నీతండ్రి యెందులకు? నీకుఁ బిల్లనిచ్చుట నిన్నుఁ
బట్టియా? నీతండ్రినిబట్టియా? తండ్రిచేసినఁగాని వివాహము కాఁ
దగనివాఁడవు నీవెంతవాఁడవో? అంతవాఁడవని యెఱిఁగియుండి
యే నీతండ్రిసేయలేదేమో? నీకు వివాహార్హతయుండునెడల
నొకఁడు సేయనేల? నీతండ్రిచచ్చియుండునుగాని నీవిద్యచచ్చి
నదా? నీధనాకర్షణశక్తి చచ్చినదా? నీవివాహయోగ్యత చచ్చి
నదా? ఇవియన్నియు నీకుండునెడలఁ దండ్రిచేయని లోపమున
నీకు వివాహము కాకయుండునా? యథార్థమేమనఁగ—నీవు
బుద్ధిహీనుఁడవు—జ్ఞానశూన్యుఁడవు—స్వతంత్ర జీవనానర్హుఁ
డవు—వివాహయోగ్యతాదూరుఁడవు—కావుననే నీకు వివా
హము కాలేదు. నిన్నుఁ జేసికొనుట మగఁడున్న వైధవ్యమ
గును. కావున నీకుఁ బెండ్లికాలేదు. నీప్రక్కఁ జేరుట నీభార్యకు
భూశయనము గావున నీకుఁ బెండ్లికాలేదు. నీయట్టివానికిఁ బెండ్లి
కాలేదని లోకము సంతోషింపఁ దగినదికాదా? లోకము నిన్నుఁ
జూచి సంతోషించుచుండ నీవేడ్వనేల? నీవుదిక్కుమాలిన బ్రహ్మ
చారిగా నుండఁదగినవాఁడవు కావుననే యిట్లున్నావు. అట్లుంట

యే నీకు మంచిది. ఇతరులకు మంచిది. నాయనా! లోకమున నీవు పుట్టినది పెండ్లికొఱకే యనుకొనుచుంటివా? ఏదే నొకమో హమున నొకదానిని గట్టికొని కడుపు నిండినను నిండకపోయినను దానిని గట్టిగఁ గౌఁగిలించుకొనుటకే యనుకొంటివా? నీవిత్త మును నితరులైన సంతముకాకుండ వలయునా? ఇదివఱకుఁ బెండ్లి చేసికొనిన వారిలోనే కొందఱేల చేసికొనిరని నేను మొఱపెట్టు కొంచెఁ గాఁదగిక కాకుండినవాఁడవు కాలేదని మొఱపెట్టెద వేల?

గీ. హీనదార్ఢ్యుఁడు సతిభార ♦ మెత్తఁదగదు
బుద్ధిమాంద్యుఁడు గుదెగట్టఁ ♦ బూనఁదగదు
సంశయాత్ముఁడు సతికినై ♦ చావఁగూడ
దోటినోటివాఁడంగన ♦ నొందఁదగదు.

గీ. చపలచిత్తుఁడు సతికిఁ జే ♦ జాపఁదగదు
క్రూరహృత్సిముఁ డబలను ♦ జేరఁదగదు
కుచ్ఛితుఁడు దుష్టగుణుఁడు స్త్రీ ♦ గూడఁదగదు
తనకె చాలనివాఁడు జో ♦ డునకుఁ దగఁడు.

గీ. తనువునంటిన రోగముల్ ♦ తనరువాఁడు
క్షేత్రమున నూడ్చి పంటనీ ♦ క్షింపఁదగదు
జనుఁ డనూచానరుగ్ణతా ♦ స్పదుఁడు వెనుక
కేడ్వఁదగును ముందునకు నే ♦ డ్పింపఁదగదు.

ప్రిగా — గీ. లంపటత దొరలాట చా ♦ లంగ గలుగు
సతఁడె సంసారవృత్తికి ♦ నర్హుఁడగును
ఏదియెట్టులు పోయిన ♦ నేమియనెడు
వాఁడు మారుపోచకుఁ దగు ♦ వాఁడుకాఁడు.

గీ. ఆత్మచింత విశేషంబు ♦ నన్యచింత
స్వల్పముండు వాఁడే తగు ♦ సంసృతికిని

పరమ హితోపకారమె తన ♦ బాగటంచుఁ
బలుకువాఁడు సంసారంబుఁ ♦ దలఁపఁదగదు.
గీ. ఇటుకుసందునఁ జెడుగుడు ♦ లెగిరియాడ
సంతసముగల్గువాఁడె సం ♦ సారియగును
జగమునంతయు వ్యాపింపఁ ♦ దగినహృదయ
రసముగలవానియింటికా ♦ కసమెకప్పు.

సోదరులారా! ఇట్టి వింక నెన్ని యంశములో యాలోచించుకొని కాని, వివాహమునకుఁ జొరఁగూడదు. అతిబాల్యవివాహములు బొమ్మరిండ్లలోనే కాని యిండ్లలో జరుగఁదగదు. ఇరువదిరెండేండ్ల వయసునఁ బ్రథమవివాహము చేసికొనవలసినవాఁడే పైని చెప్పిన యంశములెన్నియో యాలోచించుకొనవలసినప్పుడు ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ వివాహములు చేసికొనఁ దలఁచిన ముక్కాలిపెండ్లికొడుకులిఁక నెంత యాలోచించుకొనవలయునో చెప్పవలయునా? ఇట్టి వృద్ధవివాహనాటక కథానాయికనగు నన్నుఁ జూచియే మీరు సమస్తము గ్రహింపవలసినది కాని నేనింతకంటె వృద్ధవివాహమును నిందింపవలసినపనిలేదు. నేనింక నొక్కయంశమును గూర్చి చెప్పవలసినదేకాని దానిని చెప్పున పుడు నాకు మిగుల విచారమగును గాన నందును గూర్చి నా యభిప్రాయము నీతఁడు చెప్పును.

పేర — ఆయంశమేదనఁగఁ — బరమదుఃఖకరమగు వితంతువివాహము. ఇది శాస్త్రసమ్మతమని కొందఱు, కాదని కొందఱు, సంశయాస్పదముగ నున్నదని కొందఱు పలువిధములుగఁ జెప్పుచున్నారు. ఎట్లయినను బాధలేదు. భోజనమనఁగ నిద్రయనఁగ వివాహమనఁగ దేహమునకు గొప్పయో కొలఁదియో యావశ్యకములగు

విధులు. అందుల కర్హతయున్నవారే వాని నాచరింతురు. భోజన మిన్నిమారులు చేయవలయునని, ఈ యీ వస్తువులతోనే కాని రెండవసారి తినఁగూడదు; నిద్రయిన్ని గంటలసేపు పోవలయు ననియు నియమములుండవలసిన యావశ్యకత లేదు. ఉండిన నపి పరిగణింపక పోయిన దోషములేదు. ఎవనితత్త్వమైఖరిం బట్టి వాఁడు భుజించును. మూఁడవసారి భుజింపఁగూడదనుని షేధ మేలయుండవలయును? ఆఁకలియగువాఁడు నాల్గవసారిభుజించి నను దప్పులేదు. మందాగ్నిరోగి రెండవసారి భుజించినను దప్పే. అదిగాక భుజింపలేఁడు కూడను. దీనివంటిదే వివాహముకూడ నేలకాదు? దీనిని గూర్చి మాత్రమే యింత చర్చలేల? ఇంత రాద్ధాంతపూర్వపక్షము లేల ? ఆవశ్యకమని తోఁచిన విధు రుఁడు రెండవవివాహమును చేసికొనుచున్నాఁడా? లేదా? అటులే యావశ్యకమని తోఁచినవితంతువు మాత్రము పునర్వివాహ మేల చేసికొనఁ గూడదు? అక్కడ "నూ" యన్న శాస్త్ర మిక్కడ "నుహుప్హూ"న నేల? అక్కడి యావశ్యకమెట్టిదో యి క్కడి యావశ్యకమట్టిది కాదా? అక్కడి బాధయయి యిక్కడ కాకపోయినదా? అక్కడ నిరంకుశ స్వేచ్ఛయేల? యిక్కడ నిర్బంధమేల? బుద్ధిమంతుఁడు మెచ్చఁదగిన పద్ధతియేనా యిది? ఈయంశమును గూర్చిన పూర్వపక్ష సిద్ధాంతములు మీరనేక పర్యాయములు వినియుందురు. కావునఁ బిష్టపేషణమొనర్ప లేదు. ఇంతవఱకుపన్యాసకర్త్రిగారు చెప్పిన యంశములన్నియు బాగుగ నాలోచించుకొనిన పిమ్మట వివాహమావశ్యకమని తోఁచినవారందఱు విధురులైన సరే. వితంతువులైనసరే ముఖ్య ముగఁ జేసికొనవచ్చును. కాని యీసందర్భమున నొక్కయంశము మాత్రము చెప్పఁదగియున్నది. అది యేదియో వినుటకు మీా

కభిలాషముండు నెడలఁ జెప్పెదను. ఇందునిమిత్తమె యేర్పాటుఁ చేసికొనిన గంట కావచ్చినది.

(నేపథ్యమున) వినఁదలఁచితిమి. చెప్పవలయును.

పేర—సంఘసంస్కరణమునకు వితంతువివాహమే ప్రాతిపదికయని కొందఱభిప్రాయ పడుచున్నారు. అది కేవలమూఢాభిప్రాయము. ఎట్టిసంఘ సంస్కరణకర్తయు నట్టిమాటయనలేదు. ఇఁక ముందనఁడు. ప్రతిస్త్రీకివిద్య యత్యావశ్యకమని గంగాతరంగ నిర్ఘోషములతోఁ జెప్పు సంస్కరణకర్తయున్నాఁడు. అతిబాల్యవివాహములు వృద్ధవివాహములు దూష్యములు దూష్యములని రోదసీకుహరమదర నుపన్యసించు సంస్కరణకర్తయున్నాఁడు కాని ప్రతివితంతువునకు వివాహమావశ్యక మావశ్యకమని చెప్పు సంస్కరణకర్త యెవ్వఁడులేఁడు. ఉండుటకవకాశములేదు. ఎట్టివాఁడైన నెంతవఱకుఁ జెప్పుననఁగ బలాత్కారవైధవ్యబాధ పడలేక చెడితిరిగి యప్రతిష్ఠ తెచ్చుకొనుటకంటె వివాహము చేసికొనుటయే కొంతమంచిదని మాత్రమే చెప్పును. మృతుఁడగు భర్తకై యర్హమగు సీతనువునుభాగీరథీతోయమువలె స్వచ్ఛముగనుంచి బ్రహ్మచర్యాశ్రమము నిర్వహించుకొందుననియున్న, నాభర్తనాలో జీవించియే యున్నాఁడు; కావుననాకుఁ బునర్వివాహము వ్యభిచారమువంటిదే యనియుఁ బలుకుసాధ్వీవితంతువు నెదుట నేసంస్కరణకర్తయైన నోరెత్తఁగలఁడా? అటులుండ లేనిదానికొఱకే యీద్వితీయపక్షప్రశంశములు. ఈప్రత్యక్షోపవాసప్రతినిధిఫలాహారప్రాశనములు. ఈ కక్కుఱితికప్పదాఁటులు. వితంతుభర్తయే లోకోపకారియను నొక్క దుష్ప్రతీతియున్నది. ఇదికూడఁదప్పే! మొదటిసారియైనను తనను గట్టుకొన్న వానికంటె వితంతుభర్త లోకోపకారియెట్లు?

వితంతువును దనకొఱకే కట్టికొనెనా? లోకముకొఱకా? ఉండ లేక యామెయెటు లీతని గట్టికొనెనో, యీతఁడుండలేక యామెనటులే కట్టుకొనెను. ఇంతమాత్రమునకై జగత్తున కేమి సంబంధమున్నది? ఉపకారముతో నంతకంటె నేమున్నది? వితంతువులేమి? బ్రహ్మచారులేమి? సన్యాసులేమి? వివాహమే చేసి కొను నెల్లని స్త్రీలేమి? యింద్రియ నిగ్రహము కలిగి ప్రపంచమునం దంతయు సోదరభావమునఁజూచుచు నహంతత్వమును మొదలంట నశింపఁజేసిపరోపకారతత్వముననే జీవించుచు దేశ బాలికలనుస్థితినిమాన్పుటకై పాటుపడుచు మహాకష్టములకైన జంకక యన్ని చోటులఁ దిరుగుచు జ్ఞానబోధనము చేయుచు జీవనములను బరమపవిత్రములుగఁ జేసికొనువారే యుత్తమోత్తములు. వారే జగదుపకారకులు. వారేమహాత్ములు. వారేగౌరవనీయులు. మన దేశమున కిప్పుడు కావలసినది యహంభావ విసర్జనసహితమగు కష్టముగాని ద్వితీయగర్భాధాన సుఖముకాదు. సోదరులారా! గంటకూడఁ దాఁటినది. మిగిలిన యంశములఁ గూర్చి మీయిష్టానుసార మెప్పుడైన ముచ్చటింపవచ్చును. మేము చెప్పిన యంశములు రుచించినను రుచింపకపోయినను మీరు దయతో నింతసేపు వినినందులకు మీకు గృతజ్ఞులై యుందుము. ఒక్క నిముసము దైవప్రార్థన మొనర్చి ముగింతును. (గొంతుక సవరించుకొనును.)

కాం.—(లేచి) సోదరులారా! సోదరీమణులారా! మీరొక్క నిముసము నిలువఁబడుఁడు!

సురట—రాగము—రూపక—తాళము.

స్మరియింపరారే—పరమపావనుని "స్మ"
బరమాత్ము బ్రహ్మమును—పరమపురుషుని "స్మ"

1. కలలోననైనను—గల్లలాడుటకు
తలఁపుగల్గకయుండ—దయసేయవేయని ‘‘న్మ’’.
2 నీపదధ్యానము—నిశ్చలభక్తితో
మాపురేపును జేయ—మఱపురానీకని ‘‘న్మ’’
3 పరులయాపదఁబాపి—పరులసౌఖ్యమెకోరి
పరులకై నిరతము—బ్రదుకంగనిమ్మని ‘‘న్మ’’
4 తలఁపుననీభక్తి—పలుకుననత్యోక్తి
గలమనరాజును—గావుముదయనని ‘‘న్మ’’
గీ. ధరణియీతిభాధలులేక ♦ తనరుఁగాక
ప్రజలయన్యోన్యవైరముల్ ♦ పాయుఁగాక
కవితరాజపోషణమునఁ ♦ గ్రాలుఁగాక
నీతిపాలనమునరాజు ♦ నెగడుఁగాక.

(నేపథ్యమున) తథాస్తు! తథాస్తు!

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇదిచతుర్థాంకముతో సర్వము

సంపూర్ణము.